

Raamatu kõikmine
M. KRISTIN
Tallinn, Wiru t.2
Tel: 16-58

475

A 4234

M. Martna

8-tunniline tööpäew

**Tööpäewa lühendamise tähtsus,
wajadus, wõimalus
ja selle tegelikud saawutused**

Kirjastus A.-S. „WARRAK“, Tallinnas, 1924

Eessõna.

Kui nende ridade kirjutaja 1905 a. detsembrikuus poliitilistel põhjustel kodu ja kodumaa maha pidi jätma, mis oli siis loomulikum, kui et ma wõõrsil õieti sellele elada mõtlesin, mis pärast ma kodust pidin lahkuma? Mina püüdsin teiste maade tööliste liikumist ja sotsiaaldemokraatlikku ilma ning selle poliitikat tundma õppida. — Eelolew töö on sellest püüdest wõrsunud.

1909 a. sügisel Berliini elama asudes oli mul eriti sihiks Saksa sd. parteielu otse selle keskkohas tundma õppida.

Max Grunwald'i seminaris wõtsin ma enesele ülesandeks, tööpäewa lühendamise tähtsuse üle materjali koguda ja läbi töötada. See töö pidi mainitud seminari tööde reas ilmuma: „Heft 9: M. Martna, Die Bedeutung der Verkürzung der Arbeitszeit“. Aga sõda tuli peale ja takistas. — 1917 a. kodumaale tulles näis nii, nagu poleks sellesarnast raamatut enam waja trükkida, sest 8-tunniline tööpäew oli ju käes! Kuid seitsaadik on asjaolud muutunud: kaheksatunnilise tööpäewa wastased on kogu ilmas uuesti wõitlust alanud. Ka Eestis ei ole 8-tunniline tööpäew weel kindel. Isegi asjakohane tööaja seadus puudub alles! Wabariigi Walitsus näib ka meil ettewõtjate poole kalduwat ja nende waateid selles suhtes jagawat, et 8-tunnilist tööpäewa tuleb katsuda tema alustelt kõikuma kangutada. Muidu ei ole arusaadaw, miks Walitsus tööaja seadust Riigikogule weel ei ole esitanud, kuna tema ometi wäga hästi peab teadma, et selle seaduse puudus wäga tunduw on.

Kuna asjaolud seitsaadik nõnda muutunud on, tuleb sellega rehkendada, et ka meil 8-tunnilise tööpäewa pärast weel

wõidelda tuleb. Seks puhuks on aga hea, kui töölised teavad, milles asi seisab: missugustel põhjustel, kuidas ja missuguste tagajärgedega tööaja lühendamise eest on wõideldud. See annab julgust ja kinnitab jõudu wõitluseks, kui me teame, et 8-tunnilise tööpäewa küsimus tööliste tähtsam rahwuswaheline küsimus on ja et selle eest igalpool wõideldakse.

Mina tean väga hästi, et asjakohane materjal siin kaugegtki laialdaselt küllalt käsitatud ei ole ja et — wõimalikul wiisil — isegi väga tähtsad küljed nõrgalt puudutatud wõiwad olla. Ma julgen siiski need lehed lugeja kätte saata ja loodan, et mul kuidagi korda on läinud tööpäewa lühendamise tähtsusest ja wõimalusest ülenähtlikku pilti anda. — Seks olen ma kümme aasta eest lõpetatud tööd täiendanud ja u. kolmanda osa juure lisanud, mis olukorda peale 1914 aastat kirjeldab.

Tallinnas, 12. sept. 1923.

M. M.

A. Tööpäewa lühendamise tähtsus.

I.

Sissejuhatus.

Tööaja ehk tööpäewa pikkus on niihästi üksiku töölise kui ka kogu töölisklassi elus nõnda põhjapanewa tähtsusega, et meie, kui me tööliste seisukorra üle selgemat pilti soovime saada, oma tähelepanemist otse ja iseäranis tööaja pikkuse peale peame pöörama, s. o. meie peame tööpäewa pikkust ligemalt juurdlema. Seesuguse juurdlemise saadus — resultaat — peab meile töölisi kõigis tema wahekordades kapitalistlikus tööstuses ja tööprotsessis näitama. Tööaja pikkust juureldes õpime meie kõike seda tundma, kui awar wõi tihe töötegu ise ja kui kaugeleulataw töölise tööjõu wäljakurnamine tööpooldest on. Sest tööteo tihendamise abinõud on ühtlasi ka tööjõu wäljakurnamise wahendid.

Inimlik töö, s. o. kõigi wäärtuste looja — astub meie juurdlewa silma ette tööaja raamis. Selles raamis õpime meie niihästi üksiku töölise, kui ka kogu maa töölisklassi töötegu tundma ja selle tundmaõppimise juures on töö aeg palju parem ja palju asjalikum mõõdupuu, kui näit. palga- ja muud töötingimised. Just töö aja raamis esinewad kõik tööteo eri-ilmuwused meie ette. — Tööaja pikkus on siis see tegur, mis meile millegi maa ehk koha töölisklassi seisukorrast selge pildi wõib anda, kui meil wõimalik on tööaja enese üle enne täielikku ülewaadet saada.

Tööaja pikkuse juures on sellel väga suur tähtsus, kui kaugele mehaanilised valmistuswahendid tehniliselt edenenud on. Kuna mehaaniliste valmistuswahendite edenemine kapitalistliku tööteo päewawajaduste järele kujuneb, awaldab see oma mõju iseäranis ka tööaja pikkuse peale. Ja seda mitte ainult üksikutes tööstusharudes, waid isegi eri

tööstusmaades. Ümberpöördukt peab aga ka üttelema, et inimliku tööaja pikkusel tehnilise edu peale suur mõju on.

Täiendatud masinad ja tööriistad wõiwad, kui need ühes ehk teises tööstusharus tarwitusele wõetakse, tööaega lühendada awitada, sest et need töönduste juhatusete wastuolemist nõrgendada wõiwad. Teistpidi ajab aga tööaja lühendamine just masinaid ja tööriistu ning tööteo wiisisid täiendama, sest et valmistusprotsessi kiirendada tuleb.

Nõndasama on tehniline edu ja tööliste hariduse kõrgus käsikäes sammuwad tegurid. Ilma kõrgema hariduseta ei ole kõrgemale edenenud tehnika hästi mõeldaw, ega saaks seda ka hästi kasutada. Madalama haridusega maades peab siis kõrgemale tõusnud tehnika edu ka tööliklassi hariduse pinnatasa kõrgemale tõstma.

Mida kaugemale tööliklass edenenud on, seda suurema iseteadwusega, püsiwusega ja järjekindlusega wõitleb ta tööaja lühendamise eest.

Selle tunnistuseks tarwitseme ainult seda meele tuletada, et tööpäew rohkem edenenud tööstusmaadel lühem on kui vähem edenenud maadel. Inglismaa ei käinud mitte ainult tehnilise eduga tööstusmaade eesotsas, waid ka tööaja lühendamises. Saksamaa sammuab Inglismaale heade tagajärgedega järele. Tehnilises edus ei ole Prantsusmaa ja Belgia, kui töönduste üksikasjalisi sisseseadeid wõrrelda, mitte maha jäänud. Aga iseteadwa, oma klassihuwisid suurte, organiseeritud hulkadena esirinda seadwa ja nende eest kõige järjekindlusega wõitlewa hulganä ei ole nende maade tööliklasside haridus kahjuks weel mitte Saksa tööliklassi kõrgusele jõudnud, nad ei ole endid weel mitte nõnda hästi organiseerida suutnud, ega suuda nad selles asjas Saksa töölistega weel mitte sammu pidada.¹⁾

Sedasama näitawad meile ka eri tööstuse harud ja ameti liigid.

Kõike seda silmas pidades jõuame meie paratamata otsusele, et tööaja pikkusel tööliklassi elus ja olemises wäga suur tähtsus on ja et me seda juureldes tööliklassi elu ja olemise suuremate saladuste sisse teed leidma peame. Mitte ainult igasuguses tööteos, waid ka õiguslikus elus on tööaja pikkus

¹⁾ Maailmasõja ning sellele järgnenud rewolutsiooniliste mõjundite tõttu näib, et Saksa töölistes juhtiwa koha tööliikumises kaotada wõiwad, kuna teised maad hoogsamalt edasi tõttawad.

mõõduandwa tähtsusega tegur. Oma tänapäewases kujus — iseäranis ta suuruse muutuwust ja töowiljakust silmas pidades — esineb ta meile kapitalistliku majandussüsteemi tegurina.

II.

Tööaja pikkus enne ja nüüd.

Ajalooliselt waadeldes leiame, et tööaeg enne kapitalistlikku ajajärku hoopis teistsugune oli kui kapitalistlikus tööstuses.

Inimesel on elu ülespidamise pärast ikka raskesti wõidelda ja tööd teha olnud. Töö ei olnud kerge ega olnud tööaeg lühike enne keskaega, s. o. ise-enese-ette piiratud perekonna majapidamises, ega ka keskaegses linna-tsunfti, wõi päris- (s. o. feodaalaeelses) ja teoorjuse majapidamises. Sest mida kaugemale me tagasi waatame, seda puudulikumate tööriistadega ja töowii-sidega meil tegemist tuleb. Inimese töö abinõud, millega ta looduse jõudusid enese teenistusse wõis panna, olid — mida kaugemale tagasi, seda wiletsamad; tema wõitlus looduse jõududega oli raskem, ja ta pidi alatasa raskemat tööd tegema kui tänapäewal. Peale selle kandis selleaegne raskemgi töö hoopis vähem wilja, mis wiletsate töö abinõude ja töowii-side paratamata tagajärg on. Kuid töö raskusel ja tööaja pikkusel oli sel ajal hoopis teine tähtsus.

Nõndakaua kui inimene ise oma töösaaduse peremees oli, wõis ta — tööte wiisi nõudmisi silmas pidades — oma tööaja pikkust ise määrata. Mõõduandwad sellejuures olid tema enese ja ta perekonna eluhoiu wajadused. Isegi pärisorjuse talupoeg, kes oma pärishärrale päewa- ja teoorjuse tööd pidi tegema ja pärishärrat sel teel oma tööga elatama, oli sel ajal, kus ta oma põldu haris, wabam ja wõis oma tööaega rohkem ise ära määrata, kui praegune tööstuse tööline. Kusjuures ka seda silmas tuleb pidada, et keskaja inimene oma kehalikku töösunduse ränkust vähem rängalt tundis, sest et temal waba ajaga palju vähem peale hakata oli kui tänasel töölisel, kus kõrgele arenenud kultuur meid hoopis teistsuguste elunõudmiste ette seab.

Kui selleaegne inimene pikemat aega tööd pidi tegema, siis ei tundnud ta seda mitte koormawa üleaja tööna, sest ta teadis, et tal peale töö lõppu wõimalik oli selle wilja pikema aja jooksul mõnuga ja ennast puhates maitsta. Kui looduse tujud ja aasta-aja muutused inimest ajuti rängemalt töötama

sundisid, siis oli raske töö juures see kindel teadmine kergituseks, et sellele peagi kergem aeg järgneb, kus töötaja rahuga puhata ja mõnudele elada võis.

Kapitalistliku ajajärgu palgatöölise seisukord on sootu teine. Tema võib enesele ainult oma tööjõudu müües ülespidamist saada. Tööjõu ostja on kapitalistlik ettevõtja. Oma tööjõudu ettevõtjale ära müües ei jää töölisel vähematki õigust isiklikult selleks kaasa mõjuda, kuidas ettevõtja töölise tööjõudu valmistusprotsessis tarvitada tahab ja tarvitab. Ettevõtja tarvitab ostetud tööjõudu täitsa oma heaksarvamisel. Tööline peab sellega leppima, nagu eluta ja ilma tahtmiseta tööriist, kuidas tööjõu ostja käsib ja määrab.

Üksikule töölisele määrab ettevõtja, n. n. „tööandja“, töötaja pikkuse isewalitseja võimuga kindlaks, ilma kedagi muud küsimata. Tahab tööline selle peale siiski mõju avaldada ja ennast mitte täitsa ettevõtja meelewalla alla jätta, siis ei või ta seda mitte üksinda teha, waid ta peab teist teed käima. Ja kapitalistliku tööstuse edu ise on töölisele selle tee loonud ja kätte näidanud, mida ta oma kasude kaitsemises käia võib ja käima peab: See tee on tööliste ühinemine, kokkuliitumine, hulgawiisi wäljaastumine.

Kapitalistlikus tööstuse protsessis on töölisel kõigepealt kaht asja silmas pidada: Esiteks peab ta oma müüdawa kauba, s. o. tööjõu eest võimalikult head hinda saada püüdma; teiseks peab ta seda silmas pidama, et tema — selle kauba omanik ja selle valmistaja — mitte tööjõu kahjulikult tarvitamise läbi ei kannataks. Tööjõu tarvitamine võib selle jõu kandja — töölise — kehalikku wastupüsiwust wäga tunduwalt nõrgendada. Tööjõud on selle ostjale kaup, nagu iga teine kaup; selle müüjale — töölisele — on ta aga osa temast enesest, s. o. tööjõu enam ehk vähem kurnaw tarvitamine annab ennast töölisele kergena ehk rängana tunda. Ja homse ehk tulewiku tööjõu müüdawaks saamine muutub töölisel selleläbi kergemaks ehk raskemaks. Selle kohta ütleb Karl Marx oma kirjatöös: Palgatöö ja kapital (Lohnarbeit und Kapital) järgmist:

„Mitte töö ei ole töölisele eluna wäärt, waid tema wääriline elu algab alles siis, kui töö lõpeb, s. o. laua ääres, trahteri pingil, sängis. Kudumine, ketramine, puurimine jne. ei paku töölisele wäärilise elu mõttes mitte midagi, waid ainult töö

paik, mis temale elu lauaääres, trahteripingil ja woodis wõimaldab.“

Kapitalistliku ettevõtja ja tööliste kasud ja huwid käiwad ristati üksteisele wastu. Ettevõtja soowib turult palgatud tööjõudu täitsa oma heaksarwamise järele tarwitada. Selle ostjana peab ta seda ka enese wastuwaidlemata õiguseks, ostetud kaupa ilma igasuguse wasturääkimiseta ära tarwitada. Aga tööjõud-kaup on töölise, s. o. selle kauba kandja külge seotud, ja see paneb kauba halwale tarwitamisele wastu. Kasu-ahne kapitali seisukohast on töölise-inimese ainus ülesanne tööjõu muretsemine ja kapitalile wäljakurnamiseks andmine. Muud kapitalistlikult rahwuslikus tööprotsessis ei nõua. Tööline ei ole aga mitte ainult tööjõu walmistaja, waid selle kõrwal on temal weel teisi inimese omadusi. Need wiimased ei lase teda mitte nõnda kaugele alla langeda, et teda otsekohe mehaanilise töö riistana wõiks tarwitada.

Enne-kapitalistliku ajajärgu töö-inimesega wõrreldes on meieaja tööstuse tööline niisugune olewus, kes ikka ja alati tööd peab tegema, kes oma tööjõudu mitte enese heaksarwamise järele tarwitada ei saa ja kellel oma töösaaduse üle midagi ütelda ei ole. Oli endise aja inimene eestkätt loodusest ärarippuw, nõnda peab tööstuse tööline kapitali wõimuga wõitlema.

Iseenesest mõista, et me sellega kaugele minewikule kiidulaulu laulda ei taha, nagu ilma- ja eluwõõrad ilutsejad romantikud seda teewad. Meie teame seda ja ei mõtlegi seda salata, et elu tol ajal kaugeltki paradiislik ega pühapäewane ei olnud. Piibli sõna: „oma palehigi sees pead sa oma leiba sööma“ iseloomustab toleaeagist elu üsna hästi. Töö oli sagedasti ränk ja raske, seda raskem ja wiljatum, mida wiletsamad töö riistad ja töö wiisid olid. Ja mida tihedamaks orjuse ja orjastuse wõrgud muutusid, mida enam „wägeward“ oma wõimu „alamate“ peale laiendasid, seda rängemaks muutus töö ja tegu.

Sestsaadik kui wõimule pääsenud isikud suurte hulkade üle walitsema hakates ka nende töösaadusi omandama hakkasid — ükskõik missugusel wormil —, sestsaadik on ka töö aega igal wõimalikul wiisil pikendatud. Aga ühtlasi sellega algas ka wõitlus töö pealesundimise wastu. Tunnistuseks on wanaaja orjade ja orjusesse litsutud talupoegade mässud suur-härrade wastu, nagu ka käsitöö sellide wõitlused juba hilisemal keskajal alates, mis kuni uuema ajani on kestnud.

Mida enam ühiskondlik töötegu kapitalistliku ilme omandas, seda enam hakkas kirik jutlustama, et inimese ülesanne „ajalikus elus“ peaaegselt töö olla, „truu töö“, nagu sellele nimeks anti. Ja kui kedagi tubliks inimeseks kiideti, siis mõõdeti tema tublidust sellega, kui „truu“ tema töötegu oli. Jah, isegi sellega saadi walmis, et inimese tublidust selle järele hinnati ja weelgi hinnatakse, kui pikk tema tööpäew olnud! Kes ei oleks seda tähele pannud, kuidas meie kodanlise ajakirjanduse mehed wäike-taluomanikka ja asunikka kiidawad ja ülistawad, mehi, kes „ööd ja päewad“ rüginud, ei „enestele ega oma perekonna liigetele armu pole andnud“, et aga oma koha saaki tõsta... Meie ei mõtle mitte töö püüdesihti laita, töowiljakuse tõstmist ebawooruseks tembeldada. Meie oleme selle wastu selles mõttes, et töö mitte inimese kurnamiseks ei tohi saada, waid see sündigu selles piiris, mis inimese elu ikka weel eluks jätab. Meie ei ole mitte selles arwamises, et töö kõige parem kaswatuse abinõu on ja et seda ka juba wäikeste laste juures kasuga tarwitada wõib, nagu „truu töö“ sõbrad soowitawad. — — „Tee tööd ja palu Jumalat“ — sai wagade ja wagatsejate juhtsõnaks, et teoorjadele ja töölistele töö ja wäljakurnamise ränkust pehmema ja — Jumala tahtmisena soowitada. Ja kaua, kaua ei tahtnud tööandjad ega nende sõbrad sellest kuuldagi, et töö tööliste rängaks koormaks oli saanud, mis needmisena nende peal lasub. Teadwusliku proletariaadi ülesandeks sai muutuste, paranduste poole tüürida.

III.

Wastapidi kasud.

Minewikust seda äratundmist kaasa wõttes, et töö koorem ka wanal ajal ränk on olnud, jõudsiime ühtlasi ka sellele äratundmisele, et töö tegu tööliste kahjuks raskemaks on muutunud ja et teadwuslik proletariaat selleks on wõitlust alanud, et olukorda töölisteklassi kasuks parandada. Edasi on meie juurdlemisel sihiks: ära näidata, mida proletariaat selles wõitluses juba kätte on saanud ja mida tulewikus sel sihil loota ja oodata on. Sellepärast tuleb meil selle wõitluswäljaga ligemalt tutwuneda.

Tööliste wõitluse siht tööaega lühendada püüdes on ja wõib ainult see olla, et mõnusaks elamiseks, elu mõnude maits-

miseks aega wõita. Ja see on mõistlik tegu ning hea siht. Selle püüdmise wastuseisjate wäidetele, et töölised wõidetud waba aega kõlbmata trahterielu ja muude kultuurwastaste eluwiiside edendamise sihis tarwitawat, on juba küllalt mõjuwaid wastutunnistusi toodud. Tööaja lühendamise ei ole, kui asja peale tõsiselt waadatakse, kuskil seesuguseid nähtusi sigitanud, nagu wastased ütlewad. Kui sellesarnast siin ehk seal märgata on olnud, siis ainult möödaminewalt ja ainult nende tööliste juures, kes moodsa töölisliikumise waimust weel osa ei olnud saanud, kes wana kaswatuse wilja esitasid ja esitawad. Wastutus selle eest langeb kodanlise ühiskonna halwa kaswatuse peale.

*

Teatawal määral on igapäewane tööaeg juba selleläbi piiratud, et päew 24 tundi pikk on ja et teda pikendada kuidagi wõimalik ei ole. Ja selles muudatuste wõimaluseta piiris wõideldakse nende tundide pärast, millal ja kui kaua tööd peab tehtama.

Hoolsate tähelepanekute põhjal arwatakse kinnitada wõiwat, et isegi mehaanilised töö abinõud, nagu töö riistad, masinad ja aparaadid, rahu ja puhkusaega tarwitawad. Nad on wõrdlemisi wastupidawamad ja kestwamad, kui neid mitte wahetpidamata ei tarwitata. Inimene aga peab ennast — tööjõu kandjana — ise elatama, ta peab järgnewaks tööpäewaks uuesti tööjõudu koguma, ja nimelt sellesama 24 tunni jooksul, sest järgnew tööpäew astub tema ette uute töönõudmistega. Jätab inimene oma jõukogumise täna hooletusse, siis langeb ta homme töowõimetuna maha. Iga töötegu tähendab jõukulutamist. Korralikult tehtawale tööle, s. o. tööjõu kulutusele peab nõndasama korralik jõu kogumine, selle jõu uuesti sünnitamine järgnema. Selle läbi on töölise ääretumale wäljakurnamisele küll oma piir tõmmatud. Aga see piir on liig weniw, see ei paku iseenesest weel mitte kindlustust kapitalistliku wäljakurnamise vastu. — Wäsitawa, jõudu kulutawa töö wastand on rahulik puhkamine, iseene kogumine, söök ja jook, waimukosutamise sünda lugemise, kunstimõnu läbi, kuna töö-wäsinud keha toibumiseks und — magamist tarwitab.

Kuna töö wäsitab, jõudu kulutab, meid roidunuks teeb, wõtab inimene kõik selle ainult selles teadmises enese peale, et müüdnud ehk wäljaantud tööjõu ja waewa tasuks seda

omandada, mida me keha kosutuseks ja elu mõnuks tarvitame. Tööjõu teisele palkamine, müümine on kaup, nagu iga teinegi müümine, ja tööjõu müüja tööline püüab oma kaupa — tööjõudu — võimalikult hea hinna eest ära müüa. S. o. tema kawatseb oma elu mõnuseid, olgu need suured või väikesed, võimalikult lühikese ja kerge tööteo abil kätte saada. Kõlbline elu alleshoidmise tung ja elumõnude vajadus sunnivad inimest sunnipärase loodusliku jõuga selle eest hoolitsema, et tema „käsi võimalikult hästi“ käiks. Ühiskonna edendamise paratamata teenus ja saadus on aga see, et inimliku elu mõnu ja heaolamise mõõt mitte langeda ei või, vaid ikka tõusma peab. Ühiskond edeneb, tõuseb, seismajäämine on võimatu, see tähendaks alamale langemist, surma.

Nende nõudmiste ja püüdmiste piirid, millest siin kõne on, ei ole ühele ega teisele poole kindlad, just nagu inimese olemise, s. o. eluhoiu alammäär (Existenzminimum) kindlalt äramäärataw ei ole. Nad võivad eri maadel ja eri rahwaste juures, selle järele, kuidas nende üldise edenemise pinna-tasa on, kõrgemad või madalamad olla. Aga igal pool esinevad nad tõuswal joonel. On tõsi, et töölisklass ülemklassidest eraldi näib elawat, aga igas asjas ei ole asjalugu ometi mitte nõnda. Inimliku ühiskonna osana ei ole töölisklass mitte ainult tõuswa kultuuri wahend, waid ka sellest osasaaja. Ta ei ole mitte ainult selle kultuuri ülesehitamise juures kaastege w, waid ta nõuab selle kohta ka oma osasaamise õigust. Missugusel määral ta seda teeb, see oleneb tema võimust ja mõjust, mis töölisklassil kuskil maal ühiskondliku asjaajamise peale käes on. Mida suurem töölisklassi mõju kuskil maal on, seda suurem on ka tema osasaamine üldistest kultuuri saawutustest, seda suuremad on ka sellekohased klassinõudmised.

Töölisklassi osasaamine üldistest kultuursaawutustest ei ole weel kuskil suur. Nõndasama on aga ka tema mõju ühiskonna awaliku majapidamise peale alles wäike. Aga meie ei tunnusta selles asjas mitte muid tõkkeid ega waltapuid, kui mis üldine edu ise seab. Klassiteadwus ja tööliste organisatsioonide järjekindel klassiwõitlus on abinõud, mis ka töölisklassi elumõnude laiendamises ja rikastamises wahetpidamata kaasa awitawad — tööliste nõudmisi elu-wadustena laiendades ja kultuursaawutuste kättesaamist lahendades.

Nõnda võime meie ütelda, et kapitalismuse tööaega pikendades ja inimlikku tööjõudu välja kurnates enesele ka wastase on leidnud, kes oma eluwajaduste sunnil võitlema peab ja mitte alla anda ei wõi.

Aga kapital ei lase ennast mitte kergelt tagasi suruda. Tööpäewa pikendamisel on — nagu me nägime — oma piirid, aga piiramata on tööte o tihendamine selle aja sees.

Juba ammu enne teaduslikult tunnustamist oli ette wõtjatele praktiliste kogemuste tõttu selge ja käpaga katsutaw, et töö kõigi rikkuste allikas on. Ja lisawäärtuse ahnuses katsusid nad alati tööaega pikendada ja tööd tihendada. Selleks oli nende arusaamine peenike ja tüse.

Kar l M a r x näitab, et kui tööjõudu nagu iga teist kaupa selle wäärtuse järele hinnates müüdaks ja ostetaks, tööjõu wäärtus siis nagu iga teise gi kauba wäärtus selle järele kujuneks, kui palju tööaega selle kauba walmistamiseks kulub. „Kui nende toiduainete walmistamine, mis tööline päewas keskmiselt tarwitab, 6 töötundi nõuab, siis peab tööline iga päew keskelt läbi wõttes 6 tundi töötama, et tööd tehes kaotatud jõudu tagasi saada, ehk et tööjõudu müües saadud wastuwäärtust kapitalistile tagasi teenida. Nõnda oleks töölise paratamata tarwilik päewane töötundide arw kuue tunni peale kindel ja jääks selleks, kui kõik teised asjaolud muutmata jääksid. Aga sellega ei ole tööpäewa pikkus ometi mitte kindel.

„Oletame, et joon a——b 6-tunnilist paratamata tarwilikku tööaega tähendab. Sedamööda kuidas tööaega üle a b 1, 3 ehk 6 tundi jne. pikendatakse, saame järgmised 3 joonepilti:

I tööpäew:

a————b————c

II tööpäew:

a————b————c

III tööpäew:

a————b————c

mis meile kolme tööpäewa näitawad, mille pikkus 7, 9 ja 12 tundi on. Pikendatud joon b——c näitab meile, kui palju tööline ületööd teeb. Tööpäewa pikkus on = ab + bc, ehk = ac; ta on sellejärele lühem ehk pikem, kuidas joon bc lühem ehk pikem on. Kuna meil ab pikkus kindlasti teada on, võime

bc pikkust ab wastu mõõta ja wõrrelda. bc pikkus I tööpäewas on $\frac{1}{6}$, teises $\frac{3}{6}$ ja III tööpäewas $\frac{6}{6}$ ab-st. Kuna edasi wõrrend

lisa- ehk ületöö aeg
tarwilik tööaeg

lisawäärtuse suuruse ära määrab, wõime selle mõlemate wahekorrast wälja arwata. Eelpool näituseks wõetud kolmel tööpäewal oleks lisawäärtuse protsent 16 $\frac{2}{3}$ %, 50% ja 100%.

„Tööpäew ei ole siis mitte kindel suurus, waid ta on muutlik. Üks osa tööpäewast on küll paratamata tingitud töölise elunõuete läbi, et wäljaantud tööjõudu uuesti valmistada, aga tööpäewa kogupikkus waheldub selle järele, kuidas lisa- ehk ületöö (Mehrarbeit) pikkus on. Nõnda on siis tööpäew oma osades küll määraalne, aga ta ei ole mitte kindel.“¹⁾

Kapitalist püüab tööjõust, mida ta ostab, *t a r b e w ä ä r t u s e n a* kõige suuremat kasu wälja lüüa. Ja seda katsub ta tõelikul tööajal kätte saada. Kõigepealt näib see tööaega pikendades wõimalik olewat. Aga töö jõud on ju kaup iseäraliste omadustega, nimelt on ta inimesega ühendatud, sellepärast leiab ta wastupanekut. — *M a r x* kirjeldab töö jõu kandja wastupanekut järgmiselt wäga kujukalt, kuna ta töölist tööjõu ostjale laseb ütelda:

„Minu müüdud kaup ei ole mitte harilik näruse turukauba sarnane, waid minu kauba äratarwitamine loob wäärtusi ja nimelt suuremaid kui ta ise maksis. See oligi põhjus, miks sa minu kaupa ostsid. Mis sinu poolt waadates kapitali töössepanekut tähendab, on minu poolt tööjõu ülemäärane kulutus. Turul tunneme meie kahekesi ainult üht seadust, s. o. kaupade wahetust. Kauba äratarwitamine ei ole mitte müüja asi, waid selle üle otsustab ostja. Sellepärast wõid sina minu päewast töö jõudu tarwitada. Mina pean aga selle rahaga, mis ma oma töö jõu eest igapäew saan, seda jõudu igaks uueks päewaks uuesti koguma ja uuesti müüma. Ma pean homme töö juures nõndasama töötugew, terve ja wärske olema nagu täna — maha arwatud wanaduse teel tulew jõu kahanemine. Sina jutlustad mulle alatasa „kokkuhoidmise“ ja „kasinuse“ ewangeeliumi. Hea küll, ma tahan oma ainust warandust, oma tööjõudu, mõistlikult kokku hoida ja seda mitte ära raisata. Ma tahan seda igapäew ainult nõnda palju ära tarwitada, tööks muuta, liikuma panna, kui seda tema loomuliku kest-

¹⁾ Karl Marx Kapital I, VIII peatükk.

wusega ja terweksjäämisega teha wõib. Ilma piirita tööpäewa pikendades wõid sina üheainsa päewaga minu tööjõudu rohkem ära tarwitada, kui mina kolme päewaga tasa wõin teha. See, mida sina sel kombel tööna wõidad, kaotab minna tööollust. On kaks ise asja, kas sa minu tööjõudu tarwitad, wõi seda minult rööwid. Kui tööline mõistlikult tööd tehes keskmiselt 30 aastat tööd wõib teha, siis on selle tööjõu väärtus, mis sa mulle igapäew maksad $\frac{1}{365 \times 30}$ ehk $\frac{1}{10,950}$

selle koguväärtusest. Tarwitad sina ta aga 10 aasta jooksul ära, siis maksad sa mulle päewas $\frac{1}{10,950}$ asemel $\frac{1}{3650}$ selle koguväärtusest, s. o. ainult $\frac{1}{3}$ tema päewaväärtusest, ja warastad minult iga päew $\frac{2}{3}$ minu kauba väärtusest. Sa maksad mulle ainult ühe päewa eest, tarwitad aga minu tööjõust kolmepäewase osa ära. See on meie lepingu ning kaupade wahetamise seaduse rikkumine. Sellepärast nõuan minna normaalset tööpäewa ja ma nõuan seda ilma et ma sinu südame pihta koputaksin, sest rahaasjus ei tunta ju ilutsemist. Sina wõid ju kõige eeskujulikum kodanik olla, oled ehk koguni mõne loomakaitse seltsi liige ja wõitled loomade piinamise vastu, seisad ehk isegi wagade nimekirjas, aga sellel ajal, millena sa minu wastas seisad, ei tuksu sinul rinnus südant. Mis seal tuksuma näib, see on minu südame löök. Mina nõuan normaalset tööpäewa, sest et ma oma kauba väärtust nõuan, just nagu iga teine kauba müüja.“

Siin on selgesti ära näidatud, mis põhjustel töölisel tööpäewa pikendamise vastu ja selle lühendamise eest wõitlewad.

Aga iseenesest mõista, et keegi ette wõtja sellepärast tööpäewa pikendamise püüetest ei loobu. Tema teguwiisi juhiwad kasusaamise põhimõtted. Ja nendest peab tema iga kawatsuse juures kinni. Kuidas seda tehakse, sellest jutustab Marx huwitawaid näitusi. Laseme ühel Inglise wabriku inspektoril mõnda ette tuua:¹⁾

„Petis wabrikant algab tööga weerand tundi — mõnikord warem, teinekord hiljem — enne kella 6 hommikul ja lõpetab töö pärastlõunal jällegi weerand tundi — ükskord warem, teinekord hiljem — peale kella 6 (s. o. enne ja pärast harilikku töö algamise ja lõpetamise aega). Määratud pruukosti ajast napsab ta wiis minutit algusest ning lõpust maha, ja sedasama teeb ta lõunasöögi ajaga. Laupäewal laseb ta weerand tundi

¹⁾ Karl Marx Kapital I, lk. 201 (wiies saksakeelne väljaanne: „Der Heissunger nach Mehrarbeit“).

ehk rohkem peale kella 2 tööloppu kauem töötada. Tema kasuarwe on siis järgmine:

Hommikul enne k. 6	15 min.	
Õhtul pärast k. 6	15 „	Wiie päewa
Pruukosti ajast	10 „	jooksul
Lõunasöögi ajast	<u>20 „</u>	300 min.
	60 min.	

Laupäewadel:

Hommikul enne k. 6	15 min.	Nädala
Pruukosti ajast	10 „	ületöö wõit
Peale tööaja lõppu	<u>15 „</u>	340 min.
	40 min.	

See teeb nädalas 5 tundi 40 minutit, ehk 50 töönädalas, s. o. aastas kaks nädalat pühapäewadeks ja juhuslikkudeks waheaegadeks maha arwatud, 27 tööpäewa.“

„Pikendatakse tööpäewa iga päew ainult 5 minuti wõrra, siis kogub nendest minutitest aastas 2½ tööteo päewa.“ — „Iga päew siin ja seal tööaega pikendades kogub peagi tund päewa kohta ja muudab 12-kuulise aasta 13-kuuliseks!“

Need näitused on ühe inimese kohta tehtud. Sedawiisi töölistelt warastatud aega sadade ja tuhandete tööliste peale kaswatades näeme, et ettewõtjad sel kombel hiigla summasid „teenida“ wõiwad.

Kuid — laseme nüüd ka mõnda kodanlist teadusemeest selle kohta oma arwamist awaldada. Professor Dr. H. Herkenner kirjutab oma raamatus „Die Arbeiterfrage“, 4. wäljaanne, teine peatükk — tööaja pikkusest järgmist:

„Masina tarwitusele wõtmisega sai tööpäew märksa pikemaks. Wabrik oma hulga masinatega tähendas suurewäärtuslikku kapitali, millele seda kergemini kõrget intressi wõis saada, mida rohkem tööteo aeg loomulikule ajale ligines. Nõndasama wõis ka sellele wõimalusele, et wabriku sissesead uute leiduste läbi oma wäärtuse kaotada wõiks, sellega kõige kergemini wastu astuda, kui masinad ruttu tööd tehes wõimalikult lühikese ajaga ära tarwitati, nii et nende töö nad rutemini ära tasus. Wee jõudu ajujõuks tarwitawad wabrikud katsusid paremaid weeaegasid tööaja pikendamise läbi wõimalikult kasulikult tarwitada. Kus masinad nähtawalt automaatlikult töötasid, nagu ketruse-, kudumise- ja paberiwabrikutes, suurtes weskites jne., üteldi tööaja pikendamise wabanduseks, et töö niisuguste masinate juures enam wäsitaw ei ollagi, ega mingit

jõudu ei tarwitawat. Inglismaal oli see äratundmine sootuks kaduma läinud, et töölised ikkagi inimesteks jäid ja mitte masinateks ei wõinud saada, mis ööd ja päewad ilma wahetpidamata liikuda wõiksid. Ühele arstile pani ülemkoja uurimise komisjon küsimise ette, kas 16-, 17-, 18- jah, kas 23-tunniline tööaeg noortele töölistele terwislikult kahjulik on. Arst wastas „Ei!“ Edasi küsiti temalt: „Teie arwate, et 23-tunniline tööaeg lapsele kahjulik ei ole. Kuidas arwate Teie 24-tunnilisest tööajast?“ Selle peale wastas see härra: „Alla 24 tundi ei wõi mina mingit piiri nimetada. Iseäralised tõsiasjad on mind nendest üldistest arwamistest, mis selles küsimuses walitsesid, nimelt, et niisugune tööaeg kahjulik oleks, lahkuma ja neid kahtlasteks pidama õpetanud.“ Ja nõnda ei tunnistanud mitte üks arst, waid paljud.

„Uuema aja edenemine on nimelt keemiatööstuses seesuguseid tehtawuse protsessid tekkida lasknud, kus wahetpidamata töötamine paratamata nõudmine on. Nõnda tuli wärwimise-, telliskiwi-, keemia-, suhkru-, klaasi-, äädika-, terase- ja walamisewabrikutes, õlle- ja wiinawabrikutes päewal ja öösel wahetpidamata tööd tegema hakata. Selleks seati kaks töökihti käima, mõlemil oli 12-tunniline tööaeg ja öötööks waheldusid kihid iga nädala pärast. Sellejuures ei ulatanud harilik tööaeg küll üle 12 tunni. Aga iga kihi nädalawahetusel tuli teisel kihil 24 tundi järgemööda tööd teha. Kui see kiht, kes praegu päewal tööd tegi, tulewal nädalal öötöö peale pidi minema, siis järgnes esimene öötöö praegu lõpetatud päewatööle ja — kogu see tööliste kiht pidi järgemööda 24 tundi tööd tegema. Ja see 24-tunniline tööpäew kordus iga kahe nädala järele. Öötöö kurnab tööliste jõudu hoopis rängemalt kui päewatöö; pühapäewa rahu on niisugustes tööndustes koguni kitsas. Nõnda on arusaadaw, et 12-tunniline töökiht kaugelki selle tasuks ei ulatanud, mis öötöö ja 24-tunniline tööaeg wastu-kaaluna nõudsid.

„Öö- ja pühapäewatööd hakati aga ka niisugustes tööndustes tarwitama, kus seda mitte paratamata tarwis ei olnud, näituseks mõnes kiutööstuse osas, mäekaewandustes jne. — ainult sel sihil, et nende töönduste ka s u suurendada.“

Sellesama küsimuse üle kirjutab majandusteadlane Grunzel oma raamatus „System der Industriepolitik“:

„Alaliselt täiendatud masinate abil oli wabrikutes tööteo wäikesteks käsitamisteks jaotamine wõimalikuks saanud ja neid wäikesteks osatöödeks jagunenud töid wõis nüüd lastele,

naistele ja ülepea nõrgematele jõududele teha anda, kuna nende kallal enne täiskaswanud mehed, õppinud täistöölised tegewad olid. Kuna lapsed sellega teenistuse wõimaluse said, arwati, et see ühiskonnas suurt edusammu tähendab. Tõepoolest muutus aga seesugune laste töö suureks paheks. Et laste töö odaw oli, tarwitasid wabrikandid seda wäga laialt. Ja odaw laste töö sai täistööliste tööpäewa pikendamise wahendiks. — Inglismaal mindi laste wäljakurnamises nõnda kaugele, et seda wiimati hädaohu pärast, mis ta kogu rahwale tuua ähwardas, kitsendama hakati. Aga ka Saksamaal pandi wabrikutes ja mäekaewandustes lapsi tööle.“

Naiste, laste ja noorukete wäljakurnamisel ei olnud piiri. Palga alandamise ja tööpäewa pikendamise sihil sundis kapital raskejalgsed naised, waesedlapsed, isegi nelja aasta wanused, lühidalt kõik jõud tööle, kes aga odawamad ja „sõnakuulelikumad“ olid kui täistöölised. Kartes, et waesedlapsed kurnatöölt ära põgeneksid, mis sagedasti juhtus, pandi waesed inimloomad kettidega töö juure kinni, nagu oleksid nad kes teab mis kurjategijad. Surm oli nagu ainus lunastaja sellest hirmsast piinast, ja enesetapmisi tuli laste seas sagedasti ette.

Tehniliste leiduste waral täiendatud masinate ja tööriistade tarwitusele wõtmisega sai wõimalikuks täistöölisi lahti lasta ja naised, lapsi ja noorukesi tööle wõtta. Masinate ja tööriistade parandamine ei näinud piiri tundwat, ja sagedasti awaldati arwamist, et lapsed ja noorukesed weel parema töö teewad kui täiskaswanud töölised.

Masinate parandajad ja täiendajad tehnikud ihkasid weel kaugemale. Nemad ei ihanud ega ihka midagi vähemat, kui seda, et töolist täitsa tarbetumaks teha. Nende soow on see, et wabrikantidele niisuguseid masinaid muretseda, mis täitsa ilma inimliku tööjõuta töötaksid ja sellega ette wõtjad töolistest täiesti wabastaksid. Herkner kirjutab ühest Inglise wabrikandist selles suhtes järgmist:

„Tööliste ülbus läheb nõnda kaugele, et me neist hoopis lahti tahame saada. Meie oleme kõik kättesaadawad tarkuse- ja teadmisejõud tööle pannud, et inimliku töö asemele sõnakuulelikka masinaid asetada ja — meie oleme sihile jõudnud. Mehaanika on kapitali töö wangistusest wabastanud, ja kus me ülepea weel inimesi tarwitame, seal sünnib see ainult weel ajutiselt ja selles lootuses, et meil pärast ka ilma nende wäheste töolisteta wõimalik on läbi saada“ (Marlo, System der

Weltökonomie I, lk. 61): Ja: „Küsimine on, kas ettewõtjad endid tööliste ikka veel kaswawatest nõudmistest hirmutada lasewad, ... ehk kas ettewõtja mitte paremini ei teeks, tööliste nõudmisi ja nende tulewiku kindlustamist täitsa tähele panemata jättes — oma töid, nõndapalju kui iganes wõimalik, masinate ja aparaatide hooleks andes ja töölisi tööndustest hoopis wälja saates. Kõige enne tuleb naiste, laste ja wanemate tööliste lahtilaskmine, neile järgnewad tööjõulised mehed. Kõik nad on sunnitud ühest wabrikust teise põgenema, kõiki neid ajawad automaatsed masinad ja tööriistad ühest kohast teise.“¹⁾

Sellesarnased kapitali päästmise katsed tööliste „wäewõimu“ hädaohust ei ole seni mitte sellel määral õnnestanud, kuidas mõned ilutsejad loodawad. Aga kindel on, et tehnilisi parandusi ja täiendusi niihästi selleks tarwitatakse, et inimese tööjõudu järeleandlikumaks sundida, iseäranis aga tööwiljakaks ehk sigiwamaks tegemise sihis, s. o. töölisi täiendatud masinatega, tööriistadega ja tööwiisidega rohkem tegema sundides kui seni. Paremad masinad, mis vähema inimese tööjõuga rohkem tööd teewad, awitawad tööta tööliste tagawarahulkasid suurendada, suruwad — töötsijate arwu suurendades — palka madalamaks ja nõrgendawad sellega ühtlasi ka tööaja lühendamise sihil peetawat wõitlust. Ühtlasi sunniwad nad aga ka töölisi, kes neid masinaid peawad teenima, oma kiirema käiguga ja keerulisema tööga terawamalt tähele panema ja kiiremalt talitama. Kuigi tööaeg niisuguse masina juures lühemaks jääb, ei kannata wabrikant ometi mingit kahju. Kui töö headus mõnikord wähe langeb, siis teeb töö rohkus selle kahju hõlpsasti tasa. Selles sihis ei näi masinate ja tööriistade täiendamisel piirisid olewat. Ka tööwiiside parandamise läbi wõib töö wiljakust veel palju tõsta, nagu nüüd moodiks saanud Taylori süsteem tunnistab.

Seal, kus töö wiljakust veel mitte masinate abil wõimalik ei ole olnud kõige kõrgema tipuni wiia, katsutakse seda tükipalga abil kätte saada. Selleks on kõige peenemad ja kawalamad teed tarwitusele wõetud, et töö jõudu tööle pingutada ja et sel teel kõige suuremat kurnawõimalust kätte saada. Tükipalk määratakse näit. selle järele, kuidas keegi tööline, keda ta tööosawuse tõttu selleks iseäraldi wälja otsitakse ja kelle tööteo tingimised muidu nõnda seatakse, et ta wõimalikult

¹⁾ H. Herkner: Arbeiterfrage tsiteerib E. Hermann'i „Wirtschaftliche Fragen der Gegenwart“, Leipzig 1893.

jõudsasti tööd wõib teha. Sellejuures minnakse töö jaotamises nõnda kaugele, et kogu töötegu hulgaks mehaanilisteks üksikliigutusteks ära jaguneb, nii et tööline töö vastu igasuguse huwi kaotab ja tööd tehes ennast ainult weel mehaaniliselt liigutab.

Suurtes töondustes tarwitatakse selleks iseäranis keerulisi abinõusid ja korraldusi, et üksiku töölise ja kogu tööliste hulga töö aega ja töö jõudu wõimalikult põhjalikult ja ilma ülejäägita ära tarwitada. Automaatsete aparaatide abil kontroleeritakse töötegu äärmiste peensuseni, kus ja kuidas töö jõudu kokku wõiks hoida, kus ja kuidas tööd tihendada, wiljakamaks teha. Sajasugu preemiasüsteemid wõetakse appi, et tööliste tähelepanu-terawust ja arusaamise erksust ikka enam ja enam taga kihutada, et aga ettewõtja kasu suurendada. Mitte ainult, et masinad ja aparaadid tööliste jõu ja tähelepanu ääretuma pingutamise sihis käima on pandud ja et kogu töö protsess tööliste terwet teojõudu wangistab, ka töölisteni endid rakendatakse selles sihis töö juure, et nad wastakuti üksteist suuremale tööle peawad ergutama. Selleks ei seata mitte ainult eri meistrid ja eri töö-ülewaatajaid ametisse, waid seda püütakse ka sellega kätte, et töölisti salkkonnade wiisi tööd tegema pannakse ja asja nõnda korraldatakse, et nõrgemad töölistid nõndasama palju peawad teha katsuma, kui kõige tublimad ja osawamad töölistid teewad.

Selleks on hulk wiisisid wälja mõeldud, et tööliste töötegu wõimalikult kõige kõrgema kraadini tihendada. Üldiselt waadates wõiks seda kõike töö eduks pidada. Aga kapitalistlikus töö protsessis on sellel kahjuks ainult ettewõtja kasu suurendamine sihiks, kõik muu jääb juhuse asjaks.

Seesugused piirita töö-tihendamise püüdmised sunniwad töölisti ikka uuesti tööaja lühendamist nõudma, s. o. need püüdmised ettewõtjate poolt käiwad enamasti ikka tööaja lühendamise wõitluse lahingute eel, ainult harwa käiwad nad wiimaste taga. Aga käsikäes nendega käib suur tööteo wiljakamaks muutumine, mis tööaja lühendamise wõimaluse eeltingimiseks saab ja mis seda ka ilma mingi kahjuta teoks teha awitab.

IV.

Tööaja lühendamine — paratamata wajadus.

a. Sotsioloogilised põhjused.

Me oleme endid nende põhjustega — olgugi ainult suurtes, tildistes joontes — tutwustanud, mis tööliste ja tööandja wa-

hel wõitluse wälja kutsuwad, ja et sellel wõitlusel töölise suhtes wäga asjalik alus on. Nüüd tahame oma pilku üldiste pahede peale juhtida, niisuguste asjaolude peale, mis mitte ainult üksikut tööliset ei taba, waid kogu inimesesugu. Seda tundma õppides tuleme paratamata otsusele, et tööaja lühendamine kogu inimesesoo huwide seisukohalt waadates paratamata tarwilik on, ja me leiame ka, et esimesi tööpäewa lühendamise katseid just üldsuse huwide kaitse tegema sundis.

Ilma mingi tagasihoidmiseta ja ebaõigetele teedele sattunud teadusest tuge leides langes kapitalism minewa aastasaja algul otsekuu näljane metsloom inimese tööjõu kurnamise peale. Kõik kaitseseedused, mis pärisorjuse aeg nõrgalgi wormil tööliste kurnamise takistamiseks maksma pannud, lükati wõiduka burshuaasia poolt otsekohe eest ära. Feodalismuse üle wõitu saades ohwerdas kodanline klass kõik kaitseseedused wabaduse mõistele, aga see oli wabadus.

Wabadusnõude tungi all hakati burshuaasia juhtiwates kihitides arwama ja õpetama, et — ühiskonna jõudude wabawõistlus ilma mingisuguse seadusliku korralduseta iseenesest kõige sündsama kokkukõla luua, nii et ühiskonna elu selle läbi kõige kaunimale kokkukõla teele pidi pääsema. Aga sellega ei saadud kaugemale, kui et kapital tööliset wabalt wõis wälja kurnata. Kokkukõla asemel walitses ühiskonna elus peagi kõige wäljakannatamatum wiletsus, ja arusaajamate juures tekkis kartus, et kogu ühiskond selle läbi hukka läheb.

Wiletsat olukorda wabandades ja seda „loomulikuks“ maailda püüdes astusid teadlased, nagu Malthus, üles ja katsusid „teaduse“ abil näidata, wiletsus olla ühiskonna loomulik nähtus ja tulla sellest, et — toiduainete saamise ja soetamise wõimalus wähem olla kui rahwa juurekaswamine. S. o. inimeste juurekaswamine olla suurem, kui kõigile inimestele eluülespidamise soetamise wõimalus. Toiduainete saamise wõimalus kaswada aritmeetiliselt, s. o. nagu: 1, 2, 3, 4, 5 jne., kuna inimeste arw aga geomeetriliselt kaswada, s. o. nagu: 1, 2, 4, 8, 16 jne. Mida kaugemale edasi, seda suuremaks pidi toiduainete puudus — nälg ja wiletsus — kaswama. Nälg pidi looduse abinõu olema, et tasakaalu toidu hulga ja inimeste hulga wahel ligikaudu jalule seada. Selle wahendiga pidi loodus ini-

meste seast üleaarused ja elule vähem väärilised isikud ära koristama, et elule kõlbulikuma teele ruumi anda. See olla küll wali, aga ometi õiglane, sest et loomulik, paratamata „seadus“ seda nõuda. Waestel tulla oma olekuga leppida, sest saatuse (= looduse) tahtmine olla kord niisugune. Tööstuse edenemisele ei tohtida mitte takistusi teha. Seda tehes ainult kaswada wiltsus ja nälg...

Kõigepealt oli laste töö, mida kapitalistid selle odawuse tõttu ihaldasid, ja kelle kurnamises nad mingit piiri ei tunnustanud, mis wiimaks arusaajamate silmi awama ja sellest kaswawa hädaohu suurust tähele panema sundis. See oli nagu inimesesoo wägistamine, mille kurblikud tagajärjed mitte kaua warju ei wõinud jääda.

Professor Herkner ütleb oma raamatus (Die Arbeiterfrage) laste ja naiste töö üle järgmist:

„Arusaadaw küllalt, et wanemad ka oma lapsi sinna tööle ei tahtnud saata, kuhu nad ise minna ei tahtnud. Aga — laste töö oli otsitud. Arwati, et laste wiledad näpud uute masinate juures mõnegi töö weel paremini ära teewad kui wanemate inimeste jämedamad ja puised käed. Inglismaal kandsid waeste hoolekande walitsused selle eest hoolt, et wabrikantidel laste tööjõust puudust ei tulnud. Waeste hoolekande walitsused terwitasid seda rõõmuga, et wabrikud laste tööjõudu nii ohtralt tarwitasid. Nad pidasid seda ülisoowitawaks juhuseks, et lapsi warakult ja kerge waewaga teenistustööteoks kaswatada. Sellest tekkis otse lastega kauplemine. Waestelaste hoolekandja kogus lapsed kokkulepitud päewal kokku, ja wabrikant walis omale need lapsed wälja, kes temale kõlbulikud olid. Lapsi nimetati „õpilasteks“; palka neile ei makstud; nad said töö tasuks söögi ja korteri. Aga söök ja korter olid sagedasti nõnda wiletsad ja puudulikud, et laste surewus hirmutawa suuruse omas. Tööpäew oli harilikult 16 tundi pikk. Sagedasti tehti tööd öösel ja päewal ilma wahet pidamata. L a n c a s h i r e s üteldi selle kohta, et laste sängid jahtuda ei saagi. Ühed lapsed tõusid sängist, et tööle minna; teised, kes töölt tulid, heitsid kohe nende sisse magama... Töö ülewaatajate tasu oli seda suurem, mida enam nad lapsi tööle sundisid. Sellepärast ajasid kupjad lapsi kuni nende nõrkemiseni taga. Mitmed õnnetud lapsed katsusid põgenemise teel sellest „õpitööst“ pääseda. Kui ülewaatajad

seesugust plaani märkasid, siis ei põrganud nad isegi lapsi ahesse panemast tagasi, nagu oleksid noored tööorjad kurjategijad olnud. Surm oli ainus pääsetee sellest piinast. Ja laste seas tuli rohkesti enesetapmisi ette.

„Weel hullem kui kiutööstuses, oli laste piin mäetööstuses. Üks aruanne 1832 aastast ütleb, „et juba nelja-aastased lapsed mäekaewandustes tööle pannakse... Kuna harilik tööalguse wanadus 8 ja 9 aastat on.“ Laste hooleks oli kaewanduskäikude uste awamine ja kinnipanemine. Sellepärast pidid nad täistöölistega ühtaegu tööle ilmuma ja wõisid nõndasama alles peale üldist tööloppu töölt lahkuda. Sellejuure tuleb weel, et lapsed oma töökohtadel üksinda ja pimedas pidid seisma, mis nende tegewuse nagu üksikult wangisolemise sarnaseks tegi. Ainsaks wahelduseks oli aegajalt söekärude läbisõitmine. — Juba kuuendast ea-aastast peale pandi lapsi söekärusid (-wankrid) tõmbama ja lükkama. Kõik tunnistajad kinnitasid, et see töö kõigi kehalikkude jõudude alatasast pingulolemist nõudis. Mõnes kohas tuli lastel söe tükka seljas, redelitel üles wedada. Maa-alused kaewanduse teed olid mõnikord nõnda madalad, et isegi kõige nooremad lapsed ainult käpuli roomates edasi pääsid. Ja nõnda roomates pidid nad söewankrid tõmbama ja lükkama. Selle lisaks weel see, et paljude kaewanduste täistöölised laste ja noorukeste wastu täiesti hoolimata ja waljud olid, karistused ja piinamised ei olnud selle tõttu haruldased. Töönduste ülemad teadsid seda, aga nad ei teinud mitte kõige vähemat, et laste karistamist ja piinamist takistada. Nad ütlesid, selleks ei olla neil mingit õigust! Need inimesed, kellele wiimaks ülesandeks sai asjalugu uurida ja awalikuks teha, ütlesid oma aruannetes, et lapsed peale kõige ka nälga kannatasid ja kaltsudega kaetud olid. Et neil riideid ei olnud, ei wõinud nad ka püha-päiwiti wälja — waba õhu kätte ega kirikusse minna, waid — poolalasti olles — pidid nad koju jääma. Seesuguse ränga töö tasuks ei antud neile ei küllalt süüa, riidet ega inimlikku korterit! — —“

Saksamaast ütleb seesama teadusemees:

„Minewase aastasaja esimestes kümnetes sunniti Rheini-maa tööstuspiirkondades üsna nõrku lapsi — isegi nelja-aastasi! — kahe groshi (= 20 penni) päewapalga eest 10, 12 ja isegi 14 tunniks tööle, ja mitte ainult päewal, waid ka ööaegu. Walitsusele andis uurimiskomisjon selle üle muu seas teada: „Õnnetuil lastel (Geschöpfe) puudub puhas õhk, nende riided

on halwad, nende toit on halb, nende noorus on täis kurblikku wiletsust. Näod kolkunud, silmad tuhmid ja põletikust punetanud, kehad paistetusest tursunud, paled haiglaselt pak-sud, mokad ja ninasõõrmed paistetanud, kaelarahun üles tursunud, nahk sagedasti kärnas ja hingamise haigusehood ähwardawad neid sagedasti lämmatuse surmaga — niisugused on need töö-lapsed teiste omawanustega wõrreldes, kes mitte ei tarwitse wabrikutes tööd teha. Ja mitte wähem kurb ei ole nende kõlblise ja waimlise hariduse pinnatasa.“

Zürichi hariduse nõukogu kirjutab ühes aruandes 1813 aastast järgmist:

„Seni kui puuwilla ketrus weel nõnda ülekaate ei olnud läinud, oli lastel kehalikult ja waimlikult kaswamiseks ja kosumiseks aega... Aga seitsaadik, kui 7—8-aastasi lapsi woki kõrwale sundima hakati ja kus 9-aastane laps juba ühe ehk kaks schnellerit suurtis walmis kedrata, seal ei andnud ahned wanemad lastele enam armu, waid hakkasid lapsi nõnda wara kui iganes wõimalik koolist ära jätma. Ja weel palju kurwemad lood walitsesid sellepolest wabrikutes. Seal lasti lapsi keskööst lõunani, wõi õhtust hommikuni tööd teha. 8-, 9-, 10-aastased lapsed kisti kodusest, perekonnaelust wälja. See arwamine oli üldine, et, kui lapsel „ketrusmasinas“ (-wabrikus) tööd on, ei olla koolil lapse kohta mingit „õigust“ enam, ehk kool pidada nende tundidega leppima, mis töö üle jätab, s. o. nendega, kus lapsed masinatööst roidunud ja unised olid ja kus koolitöö ilma wiljata pidi jääma. 60 wäheemas ja suuremas Zürichi kantoni ketruswabrikus oli 1124 alaealist tööl, kuueaastastest alates. Ka seal, kus öötööd ei tehtud, pidi pikk päewatöö — kella 5 homm. k. $\frac{1}{2}$ 9 õhtul — lapsed kehalikult kängu panema ja koolitööd äärmiselt takistama. 15- ja 16-aastased kooliõpilased oskasid waewalt lugeda, kirjutada mitte sugugi.“

Sitsiilia wääwlikaewandustes kurnatakse lapsi raske tööga, mis pealegi terwist surmawalt rikub, kuni praeguse ajani nõndasama, nagu me seda minewa aastasaja alguse kohta Inglis-, Rheinimaa ja Schweitsi wabrikutest ning mäekaewandustest kuulsime. Ja kui me ligemalt waatame, siis leiame, et laste töö praegu — hoolimata kaitseeadustest, mis laste kaitseks maksma on pandud —ikka weel kurnaw küllalt on, isearanis Austrias, Itaalias, aga ka Schweitsis, Saksamaal ja mujal. Igal maal, kus sellekohane statistika olemas on, leiame tuhandeid ja tuhandeid lapsi teenimistööl. Kõigis tööstus-

maades on kodutöö¹⁾ laialt maad wõitnud. Ja just kodutöös kurnatakse lapsi üleliia tööga hirmsasti. — Kui me eneste ümber vaatame ja selleks tähelepanelikku silma tarwitame, siis pole meil tarwiski kaugemalt tunnistusi otsima minna. Kui meil sellekohane arwustik saadawal oleks, me näeksime eneste ümbrust ja riigi laiu osasid sellepoolest hoopis kurwas, häledas pildis.

Waatame nüüd ligemalt seda, kuidas naisterahwast tööhelate otsa on köidetud, ja laseme enestele ka siin professor Herkneri kõneleda. Wõtame enestele sellepärast Herkneri juhiks, et temale kui lugupeetud kodanlisele teadusemehele kodanliselt poolt mitte wõltsimist ette heitma ei hakata. Partei teadusemehi, kelle uurimised sedasama näitawad ja jutustawad, kahtlustatakse hõlpsasti selles, et nad õiglased ei olla. See on muidugi ebatõde; aga — seda ustakse.

„Naisterahwas on teenistus-tööst ikka osa wõtnud, ja mitte wäikesel määral —“ ütleb Herkner. — „Riiete walmistamine oli juba wanal ajal naisterahwa töö. Kui tehnilised muutused need tehtawused wabrikutesse wiisid, pidid emad ja tütreid ka sinna tööle minema. Kas oli öö- ehk päewatöö, oli tööpäew kui pikk tahes, ja oli töö ükskõik missuguste terwiseliste ja kõlbliste hädaohtudega ühendatud, kapitalismus ei heitnud armu naiste ega laste peale sugugi enam kui meeste peale. Nagu mees, nõnda pidi ka naine maa-alustes kaewandustes töötama. Mõlemate töö ja tööaja pikkus oli seesama. Poisikesed ja tütarlapsed, noored mehed ja neiud, abielunaised ja raskejalgsed pidid suure kuumuse pärast sageli peaaegu alasti tööd tegema, paljude mäekaewandustes töötasid mehed päris alasti. Seesugune töö oli kõlbliselt laastaw, mille juures keegi arusaaja ei kahelnud.

„Mäekaewandus on naistöliste langemise kool —“ tõendasid 1886 Belgia sellekohase uurimiskomisjoni aruandjad. „Noored, 14—20 aastased neiud puutuwad meestega ja poistega alatasa kokku ja — meelewastikud (= empõrende) juhtumised on sagedad. Kaewanduste naistöliste lohakad eluwiisid juurduwad nõnda sügawale, et neil wõimatu on nendest lahti saada. Sellest on meie maa õnnetute abielude suur arw arusaadaw.“ — „Õnnetud tütarlapsed on kaewandustesse minnes waewalt 15-aastased, aga juba — kadunud.“

¹⁾ „Kodutöö“ ei tähenda siin kodust perekonna majatalituse tööd, waid see on tasu eest tehtaw tööstuslik töö, mis töölisel oma willetsates korterites ettewõtjatele teewad.

Kuidas lugu sellepoolest Saksamaa wabrikutes oli, sellest kirjutab professor Thun¹⁾:

„Sagedasti olid wabrikud ja ketrusweskid elukohtadest kaugele jõgede koskedel, nagu näit. Wupperi jõel, Lennepi lähedal. Töölised pidid tundide wiisi käima, enne kui nad lähemate elukohtade juure jõudsid. Mis ime, kui nad wihmaga, külmaga ja lumetuisuga koduteele ei tõtanud. Nurkadesse kokkupühitud helwete ja muude pühkmete peale heitsid nad maha, ja siin oli neil sagedasti pehmem ase kui kodune kõwa säng. Tuled kustutati ära. Aga mitte unerahu ei tulnud kosutama, waid nüüd algasid kõige inetumad ööorgiad... Päewal wõeti ööhulluste jaoks hoogu. Wabriku süsteemi algusel, nagu ka tänapäewal, teewad kõik üheskoos tööd: lapsed, poisikesed ja tütarlapsed, mehed ja naised; tööruumid on palawad, riieteks peaaegu ainult särk! Iga häbitundmine kaob. Poolalasti olles muutub läbikäimise toon arwamata tooreks, ja poolpimedas, ülesärritatud närwidega, külg külje, selg selja wastu öösel töötades — mindi ääretumalt tooreste sõnade juurest weel tooremate tegude juure.“

Sellejuures weel seda mees pidada, kuidas töömeistrid ja tööandjad oma majanduslikku ja sotsiaalset ülewõimu selleks tarwitasid ja tarwitawad, et — tütarlapse oma nõusse saada! Thun ütleb sellest:

„Mõned wabrikandid pidasid endil nägusaid tütarlapse oma himude täitmiseks wabrikus ja ilmusid teiste juure igal juhtumisel oma kõlbmata ettepanekutega. Mõned töömeistrid läksid nõnda kaugele, et nad oma wõimuga tütarlapse kõiges järele andma sundisid. Ja mitte ainult täiskaswanud tütarlapse ei sunnitud sel kombel järele andma, waid neil oli isegi selleks jultumust küllalt, et lapsi eneste himudeks tarwitada. Ühes Barmeni wabrikus oli töö ülewaataja 13 tütarlast, kes 10—14 aastased olid, wäewõimuga häbistades kurja haiguse ohwriks teinud, mis tütarlaste küljest isegi nende perekondade külge edasi hakkas. On arusaadaw, et paljud seda kõike liialduseks peawad ja mitte uskuda ei taha. Aga ometi on see kõik tõsi ja suurte kiutööstuse wabrikute piirkondades wõib iga päew kinnitawaid tõendusid leida.“

„Kuigi töö oma iseloomu poolest niisugune on, et ta töölise waimlist tähelepanekut vähem rakkesse seab,“ ütleb Herkner, „siis ei tohi ometi mitte arwata, nagu wõiksid töölised nüüd rahulikult huwitawaid ja waimuüendawaid mõtteid

¹⁾ A. Thun, Industrie am Niederrhein.

mõlgutada. Selleks ei ole juba töölise ümbrus kohane. Kogu õhkkond oma masinate lärmiga on selleks waewalt soodne, et tööline siin waimliselt kõrgemale lennata suudaks. Kui aga meeled teise sooga ühes tööd tehes ja suure kuumuse läbi erutatud on, siis on arusaadaw, et suguelulised tungid wõimuse oma kätte saawad.¹⁾

„Peale raske töö lõppu awaldawad wäsinud töölise peale ainult jämedad närwierutised mõju, nagu näit.: alkohol, suguline kirg, mäng, kihlwedu jne.

„Wiimaks tuleb ka seda arwesse wõtta, et tööprodukti headuse langemine, mis piirita wõistluse üks kahjulik kaasnähtus on, töölise kõlblist enesetunnet kihwtitab. Ärgu arwata, et see töölise juures ilma mõjuta jääb, kui ta alatasa asju peab walmistama, mille nähtaw otstarwe ainult rahwa petmine on.“ Ja edasi:

„Aga kuigi töö iseloom töölise peale kõlbliselt halvasti ei mõju, ikkagi tuleb seda meeles pidada, et töö rõõmu vähendamine wäga suur halbtus on, mille mõju sügawasse inimese hinge tungib. Isegi tööaja lühendamisega, palga tõstmisega ja suurema kultuursaawutustest osasaamisega ei tasuta seda mitte täiesti ära. Tarwitajana edenedes, s. o. kui töölisel wõimalikuks saab oma elu peale rohkem kulutada ja rohkem ning peenemaid elumõnuseid maitsta, awaldab see, kui tööline tööst enesest enam sugugi ehk ainult üsna wähe rahuldust tunneb, töölise peale hingeliselt wäga maharõhuwat mõju.“

Palga kõrwal, mille eest tööline oma tarwidusi osta wõib, tarwitab tema ka kõlblisi wäärtusi, mida raha eest osta ei saa. Töö peaks neid wäärtusi pakkuma. Wabrikutöö on aga nende wäärtuste poolest sagedasti wäga waene.

Kui igaw ja waimusurmaw ühatooniline, mehaaniline töö on, sellest kirjutab Paul Göhre²⁾ ja ütleb, et lukussepa töö, olgugi raskem kui masinatöölise oma, mitmekesiduse tõttu ometi õdusam on, rõõmu ja rahuldust annab, niipea kui terve töö mingit walmis-asja sünnitab. Kuna masinatöölise ühtsoodu ühesugust, shabloonilist osatööd teeb, töötab lukussepp wabalt ja läheb aste-astmelt edasi, kuni töö walmis saab.

¹⁾ Narwast teatas „Kiir“ 1912 a., et seal juhtumisi ette tuli, kus noored naisterahwad kiirelt töötawate masinate juures nõrgameelseks jäid.

²⁾ Paul Göhre läks õpetajaameti kandidaadina wabrikusse tööle, et töölise elu töölisena töölise seas tundma õppida. Ta jäi kolmeks kuuks töölise sekka ja kirjutas selle üle raamatukese: Drei Monate Fabrikarbeiter (kolm kuud wabrikutöölise), Leipzigis, 1891 a.

Tikkimismasinate valmistamise juures on niisuguseid töid teha, millest otsekohe wõib ütelda, et seal midagi sellesarnast juures ei ole, mida ewangeeliumi mõttes töö kaswatawateks omadusteks wõiks nimetada. Need on niisugused tööd, mille juures tööline ka parema tahtmisega mitte iseäralist püüdmist, hoolt ega usinust awaldada ei saa; mis ta selles sihis õppinud on, ehk mis ta muidu heaks peab, seda siin tarwitada ei saa; ta peab aina ilma enese tahtmiseta, mõtlemiseta ja isegi ilma oma jõu pingutamiseta ainult ja ikka üht ja sedasama terasplekikest ühe ja sellesama koha peale panema, ühe ja sellesama käeliigutusega, ühe ja sellesama kiirusega augukesti sisse lüüa laskma; ehk ikka ja alati koe-silmi lugema ja ikka lugema öösel ja päewal 11 tundi järgemööda. Need on tööd, mida keegi enam Jumala teenistuseks ei wõi lugeda, waid põrgupiinaks. Aga parem ei ole töö ka mitte näit. õmblusmasinate-, jalgratta-, masinaosade- ja saapawabrikutes.

Kapitalistliku valmistuswiisi iseloom ei jäta teist teed, tööline peab siin ka hingeliselt piina kannatama, lihtsalt, et tööwiis seda paratamata waljusega nõuab. Ja selles ei ole muud kergitamise wõimalust olemas, kui tööpäewa lühendamine.

Waatame edasi, kuidas tööaja pikkus laste eest hoolitsemise ja koduse majapidamise peale halwawalt mõjub. Laseme siingi kõigepealt jälle Herknerril kõneleda.

„Kui isa pika tööaja pärast juba enne laste ülestõusmist tööle peab minema ja alles siis koju tagasi tuleb, kui lapsed juba magama on läinud; kui ema selsamal kombel palgatöö sunnil kodunt eemal peab wiibima; kui töökoha ja elukorterit kaugusewahe nõnda suur on, et wanemad söögiajaks koju ei pääse, waid wabrikus ehk trahteris peawad sööma; kui kõrge üür wõõraid kaaselanikka korterisse wõtma sunnib; kui lapsed 9—12 aastast peale omale ise tööga ülespidamist peawad teenima, wahest ehk rohkemgi kui nad ise tarwitawad, s. o. kui wanemad nende tööst kasu saawad; kui lapsed näewad, et wanemad neid wälja kurnawad, mis sagedasti wastuwaidlemata tõde on, ja kui nad sel põhjusel wanemate kodust lahkuwad, wõõraste juure elama asuwad, kus neil sedagi ülewaatust ega juhatus ei ole, mis neil wanemate silmade all siiski oli: siis peab ometi küll tunnistama, et ühiskondliku olemise alus pragunemas on ja et kokkulangemise hädaoht meid ähwardab. Ja see on, mis kõik teised wabrikusüsteemi pahed weelgi kaugelt üle kaalub.

„Eeltähendatud pahed said — vähemalt suuremates wabrikulinnades — peaaegu üleüldisteks. See oleks üle inimese jõu ulataw nõudmine olnud, kui pere-emad, kes tüdrukupõlwes aina wabrikutes olid tööd teinud ja sellepärast majapidamise töödega sugugi wilunud ei olnud, pärast perenaistena ja emadena, liiati wabrikutööd edasi tehes, oma kodust majapidamist heas korras hoida oleksid suutnud.

„Kõigepealt sai ilmsiks, et väikeste rinnalaste eest hoolitsemine lohakile jäi. Wabrikuelanikkude juures oli laste surewus esimesel eluaastal kuni 40 protsenti; s. o. rinnalaste surewuse protsent tõusis keskmisest laste surewusest poole suuremaks. Tööst tüdinenud ja kurnatud emad ei jõudnud oma lapsi rinnapiimaga toita, ja kuigi nad seda kehalikult oleksid teha wõinud, siis ei andnud wabrikutöö neile selleks ometi mitte aega. Kuna nad laste eest hoolekandmise nõudmisi mitte ei tundnud, andsid nad lastele kõlbmata toitu, mis neile sugugi kohane ei olnud ja mis lastele raskeid seedimishaigusi sünnitas, nagu mao- ja soolehaigused ja mitmetlaadi kõhutõwed. Kuna lapsed niisuguste haiguste walude all ussikestena wingerdasid, püüti neid wiinaga ja muude niisuguste wahenditega rahustada. Nõnda sai siis kuulmata ime wõimalikuks, et laste surewus suure, üldise tööpuuduse ajal, mis Põhja-Ameerika kodusõja ajal selleläbi tekkis, et puuwilla Euroopas saada ei olnud, arstide tõenduse järele vähemaks jäi. Tööpuudus andis lastele nende emad mõneks kuuks tagasi, ja sellel oli laste eest hoolekandmises suur mõju.“

Sellesama küsimuse kohta kirjutab lugupeetud Schweitsi wabriku-inspektor Dr. Schuler:

„Ainult harukorral annawad emad lastele rinda, sest kahekolme nädala pärast peaks sellele ometi lõpu tegema, kui ema tagasi wabrikusse tööle peab minema, kuna ta sagedasti koguni kartma peab, et rind mürgilistest wärwidest, keemilistest ainetest jne. must wõib olla, nii et selle lapse suhu andmine lapse ära wõiks kihwtitada. Rinnalaps hakkab kohe lehma- wõi kitsepiima saama. — Kuna ema tööle läheb, jääb laps mõne hoidja hooleks. Ja see hoidja on enamasti mõni wana eidekene, kes muud tööd enam teha ei jaksa ja sellepärast mõne lapse oma hoida wõtab. Wanakese lapsehoidmine on puudulik, korratu, ilma oskamiseta ja ebausust ning kõiksugu eelarwamistest juhitud. Kui eidekene heasüdamlik on, siis katsub ta oma headust sellega nähtawaks teha, et ta last kõiksugu ainetega täis söötab. Ta ei pea näit. piima

mitte küllaks, kuna ta ju kindlasti arwab teadma, et jahu-puder ja piimasupp „enam jõudu“ annab. Samal sihil püüab ka ema ise lapsele „head teha“, kui ta kodu on. Sellest need piirita seedimishaigused, mille ohwriks nii palju lapsi langeb. Sellele lisaks tuleb puhtuse puudus. Wanal hoidjal pole jõudu, emal ei ole aega, et lapsi, iseäranis nende pesu ja süngisid puhtad hoida.“

Edasi näitab Dr. Schuler perekonna toitmise puuduste peale, mis wabrikutööga käsikäes käiwad. „Wanasti talitas perenaine köögis. Pidi ta sealt korraks põllule tööle minema, siis talitasid köögis tema wanemad tütreid. Nüüd aga on terve perekond wabrikus. Hommikul peab ema köögis ruttama. Peawad ju kõik, ka töö laps, isegi keset talwe, juba kell 6 wabrikus olema, kuhu pooletunni tee käia on. Sellepärast tuleb kohwiga rutata. Pool tundi enne lõunasööki lah-kub ema wabrikust, ta ruttab koju — keetma. Ta peab poole tunniga walmis olema, sest warsi on sõjawalmis suud lõunat ootamas, ja need hakkawad otsekohe hiljaksjäämise üle kurtma, kui söök laual walmis ei ole. Tunni aja pärast on terve perekond tagasi wabrikus, igaüks oma töö juures. Kust peab pere-ema korralikuks keetmiseks aega wõtma? Ja kus peab noor tütarlaps, kes ühtsoodu wabrikus töötab, keetmist õppima?“

Et töölise perekonna köök ja söögilaud suuri puudusi näitawad, ei ole sel wiisil sugugi imestada. Kõige igapäewasemad toidud kõige halwemini walmistatud — see on igalpool töölise perekonna osa, kus pere-ema tööl peab käima. Harilikult leiame kartulid ja ikka jälle kartulid, ruttu ja sellepärast halwasti walmistatud, selle kõrwal kohwiks nimetatud pruun wedelik siguritest ja teistest odawatest ainetest, mis wähese piimaga tuhakarwaliseks on wärwitud. Seesama hommikul, lõunal ja õhtul. Waremalt, kui wõi ja juust weel kätte-saadawad toiduained olid, oli kohwi ja wõileib juustuga tuhandete töölise lõunasöök. Parematel kordadel jahu- ja kartulisupp ja mõni hooletumalt walmistatud juurwiljasöök. Wiimane käib rohkem Kesk-Euroopa töölise kohta, meie juures kartulist ja kapsast palju kaugemale ei jõuta... Sellejuures peetagu mees, et mitte ainult täisealised selle puuduliku toiduga ei pea leppima, waid ka lapsed. Sellest ütleb Dr. Schuler Schweitsi oludest edasi:

„Jahusöögid tulewad sagedasti lauale. Aga just need on iseäranis halwad, sest et wabriku naistöölised neid kõige vähem

walmistada oskawad. Oskamatult kokku sõtkunud tainas praetakse raswaga. Rasw on ülemäära kuumaks aetud, et söök ruttu küpseks saaks. Nõnda jääb aga tainas seest tooreks, kuna teda väljast pruuniks kõrwenud koor katab.“ — Mida puudulikum toit, seda suurem on alkoholi kiusatus. Mida halb toit anda ei suuda, seda otsitakse „soendawast“ wiinast, weinist ja õllest.

Töölise perekond peab nagu kõigi pahede tuulispara keskpunktis keerlema: Teenistuse puudus, sissetuleku nappus sunnib terwet perekonda palgatööle, olgu wabrikusse ehk mujale. Naiste ja laste töö surub meestöölise palga weelgi madalamaks. Naiste töö halwendab toitmise wõimalusi. Puudulik toitmine wiib suure hulga mehi kõrtsileti ääre. Alatoitus ja alkoholismus rikuwad ja nõrgestawad töötegu ja — kõige selle lõpulik tagajärg on alati langew palk, wähenew sissetulek.

Töölisklassi halbu toitmistingimisi tundes asus kapital tööle, et ka s e d a oma kasuks tarwitada. Kapitalistlik toitlustööstus põhjened suurelt osalt sellel halbtusel. Kui me suuri supi- ja muude toiduainete wabrikuid waatame, mis suured aktsiaseltsid üles on ehitanud; kui me seda toiduainete hulka enestele õieti ette kujutame, mis neis määratu suurtes, templisarnastes wabrikutes walmistatakse ja ligemalt selle sisse tungida katsume, kellele kõik need supi- ja söögikatlad, masinad ja kõiksugu kunstlikud aparaadid seesuguse suure hooga toitu walmistawad, siis saame meie aru, et kogu see tööstus, mis juba praegu suurewiisilist edu näitab, sellest on tekkinud, et miljonite tööliste paratamata nõuetele wastu tulla. Aga mitte wastu tulla selles mõttes, et t ö ö l i n e sellest kes teab mis kasu saaks, waid — kapitali kasu on ka selles mõõduandew tegur. Et tööliste naised mitte enam aega ei leia oma perekondadele endist wiisi sööki walmistada, sai kiire söögiwalmistamine paratamata tarwilikuks. Selleks asutati wabrikud, kus mitmesuguseid suppeid würflite, rullide ja pakikeste näol, mitmet sorti supijahu, kuiwatatud juur- ja köögiwilja, tainasöökisid, nagu makaronid, nuudlid jne., nõnda walmistatakse, et seesuguseid aineid ruttu walmistoiduks wõib teha. Seesuguste suppe keetmine jne. tarwitab wähe aega, sest kõik need ained on juba tarwilikult ette walmistatud, ette keedetud.

Kogu see kapitalistlik toitlustööstus tuleb rahwa wajadusele ainult selles mõttes wastu, et üldisest wajadusest head

jendatud, on nõnda arusaadaw, et töölised endid sellega hästi peaksid tutwustama. Selles mõttes anname temale ka siin sõna. Herkner kirjutab:

„Hingeteaduslikult waadeldes on töö sissehingatud hapniku ja toitude läbi kogutud elustawa jõu ümbermuutmine hingelikehalikkudeks energiategs; neid energiasid (= jõudusid) majanduslikuks otstarbeks tarwitades on meil siis majandusliku tööga tegemist. — Igasugune töö tähendab jõu kulutust. Jõu kulutus ei tohi mitte üle teatawa piiri minna, ilma et inimese organismus selle läbi kahju ei saaks; aga ta ei tohi ka alla teatawat piiri jääda, kui töötegu mitte kahju ei pea saama. Töö ja tegewus edendab toitmist ja orgaanide toekamaks kaswamist. Sellepärast ei ole töö hästipuhanud töölisele mitte midagi halba, waid mis loomulikult hea on. Wõrdlemisi wäikese waewaga on wõimalik koguni suurt kätte saada, kui töötegiija terve ja puhanud on. Puhates kogunud jõud kihutawad tegewusele ja tööd tehes ilmub osawus appi, nii et töötegu hästi edeneb. „Töö hakkab nagu iseenesest minema“ — üteldakse. Aga pikema töö järele ilmuwad wäsimus- ja roidumistunded, mis töötegemise raskeks teewad, s. o. töö tundub waewana, raskena, ja organismusele jäädawalt kahju tehes kahaneb töö efekti alatas.

„Mõne muskli wahetpidamata töötamine on küll wõimalik, näit. töötab südamemuskel alatas, aga ikka nõnda, et igale töötoele ehk jõukulutusele tarwilik puhkeaeg järgneb. Igal muskil on oma enam-wähem loomulik töörütms. See rütms sünnib igale töötoele paratamata järgnewa puhkeaja interwalli läbi, mis suur küllalt on, et töö läbi sündinud jõukulutust täielikult katta.

„Majanduslikud asjaolud, nagu tükitöö, masinate kiirus jne., ei lase loomulikku töörütmsust harilikult mitte tähele panna, waid tööd tehakse kiiremalt kui hea on ja puhkusajad iga teo järel jääwad lühemaks. Sellest tekiwad wäsimuseilmutused. Tekiwad olluse wahetuse produktid, iseäranis söehape ja muid ollusewahetuse jätiseid (piimahape), mis kehas mürgitawalt, halwawalt mõjuwad. Wäsimus tähendab sellejärele järgmist: olluse wahetuse jätiste musklitesse kogumine on suurem, kui weri ja kehalik wäljaheitmine neid musklitest ära suudab wiia. — Wäsimust ja nõrkemist ei wõi ära wahetada. Inimene nõrkeb ära, kui tal enam elawa olluse uuendamise tagawara kehas olemas ei ole. Nõrkemine tuleb nimelt hapniku puudusest. Tööd tehes kaotawad punased wereliblekesed

rohkem hapnikku, kui loomuliku hingamise ja toitmise läbi juure tuleb.¹⁾ Kuna inimene väsimusest rahu ja puhkuse läbi võib toibuda, tuleb tal nõrkuse (nõrkemise) vastu rohkema hapniku sissehingamise ja söömise läbi abi otsida. Sellest pääseb ta ainult tarwilikult pika ja kosutawa une abil, sest et inimene magades üsna vähe hapnikku ära tarvitab.

„Tuleb meeles pidada, et inimene mitte ainult tööd tehes jõudu (=energiat) ei kuluta, waid ka harilik elamise protsess tarvitab energiat. Meie peame oma kehasoojusest alata osa eneste ümbrusesse ära andma. Aga ometi on suur wahe olemas: Tööta olles tarvitab inimene 24 tunni jooksul u. 2770, raskelt tööd tehes aga 4550 kalooriat. (Üks kalooria tähendab seda soojuse hulka, mis ühe liitri wee ühe kraadi (Celsius) võrra soojemaks tegemiseks ära kulub).

„Töö juures tarwilikud mehaanilised liigutused ja waimline erksus on jõukulutuse tegurid. Sellele lisaks tuleb jõukulu- tus, mis püstiseismise, tarwiliku keha seisendi ja meelte erksusel hoidmise läbi tarwilik on, näit.: katsudes, waadates, kuu- lates, masinate lärmi läbi jne., edasi: keha pörutuste läbi ma- sinaid puudutades ja maapinna pörutuste läbi, kus peal töö- line seisab. Nõnda tekib inimeses liigutusmusklite ja närwi- kawa väsimus. Raske töö juures, mis terve keha musklid liikuma paneb, wäsib terve keha muskliaparaat täielikult ära. Tööjaotuse ja masinatöö läbi koondub aga töötegu meieaja wabrikutöölise juures ainult wäheste osa musklite peale. Sellest tuleb, et kogu energiatarwitus wäheste orgaanide peale lan- geb, mis alatasa liikwel peawad olema. Ikka ja jälle peawad needsamad muskligrupid ja nendega ühes needsamad närwi- keskkohad ning ajupartiid tegewuses olema. Selle läbi tuleb väsimus palju rutemini kui seal, kus tööline üksikuid orgaa- nisid ainult aegajalt tarvitab, nii et need wahepeal tarwilikult puhata ja uuesti jõudu koguda saawad. — Nagu ühekülgne musklitöö liikumisaparaadi ruttu ära wäsitab, nõndasama võib ka ühetooniline, ilma huwita waimline töö, näituseks ala- line kokkuarwamine, närwiaparaadi ruttu ära wäsitada. När- wid ei wäsi küll mitte nõnda ruttu kui musklid, aga nad tar- witawad sellewastu ka pikemaid puhke- ja rahuaegu.

„Wäsimuse ilmuwusi võib musklitöö juures hõlpsamini mõõta kui närwitöö juures. Ja selles on peenikeste abinõu- dega juba wäga kaugele jõutud. — Raske musklitöö sunnib kopsud ja südame ning seedimisorgaanid nõnda kõwasti tööle,

¹⁾ Verworn, „Mechanik des Geisteslebens“.

et seda kerge on mõõta ja tähele panna. Kui were tuiksoon 40—50% rutemini tuikab, kui ruhulikult seistes, kui ta minutis üle 140 korra tuikab ja kui ta 10-minutilise puhkuse järele veel mitte hariliku tuikarwu peale ei lange, siis on juba kindel, et töötegu ränk ja terwisele kahjulik oli. Hingamise kiirus ei tohiks mitte üle 75% rahuga wõrreldes tõusta ja peale weerandtunnilise puhkeaja tohiks ta ainult veel 30% harilikust hingamisest kiirem olla. Kui keha soojus sellejuures 39 ja 40 kraadi peale tõuseb, siis on seesugune jõupingutus kahtlemata terwisele kahjulik.

„Sellesarnased kogemused lasewad oletada, et töö teo ja töö aja juures üks kõrgusepunkt ehk wältuseaeg peab olema, kus töö aja ning töö teo wahekord nõnda hea peab olema, et tööks tarwitatud jõukulutus wõimalikult kõige vähem, seega kõige kasulikum oleks. Sellest punktist üle, mis küll töölise ja töö iselae järele igakord ühesugune ei tarwitse olla, wõib rohkem tööd ainult ohwritega saada, mis enam kaaluwad, kui rohkem saadud töö wäärt on. Nagu majandusteaduses maa wiljakuse kahanemise õpetus üles on wõetud, nõnda wõiks sotsiaalpoliitikas ka töowiljakuse kahanemise seadusest kõneleda. Üle teatawa ajapikkuse wõib organismus ainult kasu wawate raskuste ja ohwritega tööd teha. Mida kauemat aega (üle tähendatud kõrgusepunkti) tööd tehakse, seda enam käib see majanduslikult kasuliku põhimõtte vastu.“

Dr. A. Lipschütz kirjutab muskliste tööst väga huwitawalt ja kergesti arusaadawalt.¹⁾ Tema jõuab järgmistele otsustele:

„Iga üksiku inimese poolt, kes tööd peab tegema, wõib seda suuremat tegu oodata, mida enam selle peale rõhku panakse, et soowitud töö tegijat wõimalikult wähe wäsitab.“ Ja edasi: „Töö wõimalikult suurt wiljakust sihiks pidades tuleb selle eest hoolt kanda ja tööd nõnda korraldada, et töö tegijat ei wäsitaks“ — s. o., et loomuwastast wäsitust ja nõrkemiseni tagaajamist ära hoida. — Kokkuwõttes ütleb Lipschütz järgmist:

„Wäsimuse loomuseadusi tähele panemata jättes tuleb tööndustes, mäekaewandustes ja teedel palju õnnetusi ette,

¹⁾ Dr. A. Lipschütz — „Die Arbeit der Muskeln“, Stuttgart. Praegu Tartu ülikooli füsioloogia professor.

sest et töölised pika tööaja pärast mitte enam loomulikult tööjõulised ega tähelepanijad ei wõi olla.

„Kui töötegu teadusliku äratundmise järele juhitaks ja sellejuures inimese kehalikku teojõudu nõnda tarwitataks, kuidas seda loomikkude nõuetega kokkukõlas tegema peaks, ja mitte nõnda, nagu iga ettewõtja heaks arwab, siis ei tarwitseks tööd ilma tarwiliku puhkuseta, ilma jõukogumiseta ollagi, sest et niisugune töö mitte otstarbekohane ei ole. Inimese tööjõu ilma hoolimata äratarwitamine on nõndasama otstarbetu rööwtarwitamine, nagu mõistuseta metsade laastamine ja lindude ning metsloomade tapmine. Mõlematpidi jäetakse tähelepanemata, et plaaniliku tarwitamise juures saadaw kasu palju suurem oleks.“

Ei ole loota, et kapitalistlikud ettewõtjad tööd nõnda korraldama hakkaksid. Sest neile ei ole inimese tööjõu hoidmine tähtis, waid rahaline kasu. Kapitalistlikus walmistuses on kasusaamise mõõdupuu ainus töö juhtija.

Masinate täiendamisega oli tööstuses wõimalik inimese tööjõudu alati tõuswal määral kasutada. Alati tõuswa tööjõu äratarwitamise paratamata kaaskäija on üksiku inimese — töölise — rutem äratarwitamine. Kiirendatud ja tihendatud masinatöö tõi palju uusi, enne tundmata, ja haruldasi haigusi kaasa, iseäranis selle tõttu, et wabriku tööruumid halwad olid ja et töötegu masinate juures hädaohtudega ühendatud oli. Mõnes töökonnas tulid iseäralised haigused ilmsiks, mida nende töökondade elukutse haigusteks tunnistati, nagu näit. mitmesugused hingelõõri- ja kopsuhaigused kiutööstuses. — Uimastaw masinate lärm, tolm, walguse- ja õhupuudus, töömaterjali ja tööliste wäljaaurawate jätiste lehk kitsastes tööruumides on tööteoga lahutamata ühenduses. Mida kiiremalt töö edeneb, seda suurem on nende kaasnähtuste mõju ja seda enam kannatab tööline kõige selle all oma närwikawaga. Raua- ja masinawabrikutes, katelde walmistamise töökodades jne. on alaline lärm ja ragin nõnda meeliuimastaw, et närwid selle all otse rebeneda tahawad. Ja mitte vähem ei tüüta ja wäsita alati pingule kistud tähelepanemine, mis uueaja kunstlikkude ja kallihinnaliste masinate teenimine tööliselt nõuab. Just siin on närwide töö ja kulu palju suurem kui musklite oma. Kuna tööstus ikka ja alati kunstlikumaid ja keerulisemaid asju hakkab walmistama, peab ka töölise intellekt (hariduse pinnatasa) sellega käsikäes tõusma; sellejuures ei tohi aga tööteo rohkus mitte langeda, waid ka see peab tõusma, s. o. töö peab niihästi headuslikult

kui ka koguliselt tõusma. Aga sellele ei suuda inimene ilma tööaja lühendamiseta vastu panna. Sellepärast tõstab tööstuse tehniline edu tööaja lühendamise nõudmise paratamata vajaduseks, millest mitte mööda ei pääse. Mida kunstlikumaks masinad said, mida kiiremalt nad käima pandi, mida suurepäralisemalt töö tehnika edenes, seda paratamatuks vajaduseks sai tööaja lühendamine. Ja mitte ainult töölise isiku kasude pärast, vaid iseäranis ka seda silmas pidades, et ühiskonna majanduslikka ja intellektuaalseid võimisi ainult sel teel võimalik on tõsta.

Nõnda on tööliste võitlus tööaja lühendamises kõige paremas mõttes võitlus kõige paremate inimese soohuwide kasuks — s. o. võitlus rahwa terwise ja hea-kaekäigu hoidmise ja tõstmise sihis.

Selles mõttes ütleb ka tuttav kodanline majandusteadlane, professor Lujó Brentano, et kõigi kultuurmaade töölised, kus tööstus hästi edenenud on, tööaja lühendamist peavad nõudma. Brentano ütleb, et töölised uuemast töötegemise edenemisest mingit muud kasu ei saa, kui et töö selleläbi vähendatud, s. o. töötegemise aeg lühendatud võib saada. „Selsamal möödul, kuidas inimese tööjõudu uute masinate leidmise läbi alatasa wabaks saab, peavad töölised tööaja lühendamist nõudma. Tööaja lühendamise küsimus on tsiwilisatsiooni pinnatasa küsimus.“

Sedasama toonitab ka Dr. J. Grunzel oma raamatus „System der Industriepolitik“ (lhk. 211):

„Töö jõul walmistustegurina on teatawad omadused: ta on kõigepealt inimese küljes, ta suureneb teatawa elueani, teda võib iga päew tarwitada, kuna ta teatawa (isiku) wanadusega lõpeb, võib teda koguna, rahwa töö jõuna, juhtida, kaswatada ja vähendada. Iga üleliigne tööjõu tarvitamine on isikule kahjulik ja annab ennast pahasti tunda ka järeltulewatele põlvedele. Ühiskonna koormad ja hädad kaswawad käsikäes tööta inimeste ja töowõimetute arwuga. Riik ei tohi tulewiku kulul rööwmajandamist lubada. Majanduspoliitikal on ülesandeks: rahwa tööjõudu hoida ja tõsta, liiati et tööjõu kandja ühtlasi ka selle suure tarwitajate hulga sünnitab, keda kogu warade wahetuse aluseks tuleb pidada“, s. o. kõige laiemad rahwahulgad on sisemisel ning wälimisel turul kõige arwurikkamad kaupade ostjad, kogu tööstuse ja kaubanduse edenemise kandjad.

See, mis meie siin tundma õpime ja kõige selle teaduslik selgitamine kõige paremate teadusemeeste poolt — peab iga töolist isiklikult rohkem huwitama ja ergutama, sest et see temale otsekoheselt eluküsimus on, kuna teadusemees seda ainult uurib. Tööline peab aga päewast päewa kõige selle all kannatama.

Ühtlasi on aga kõik see, mille all iga üksik tööline isiklikult kannatab, ka ühiskonna pahed; ja suure osa sellest üleüldisest halbtuse kompleksist võime meie tööaega lühendades kõrvaldada, ehk vähemalt pehmenada. Tööaja seaduslik lühendamine on selle järele kuisendawaks vajaduseks saanud. Ja kaua aega ei ole see enam saladus, vaid seda tunnustatakse awalikult õigeaks. Kõik paremad sotsioloogid ja ökonoomid on selle poolt. Ainult riiklik võim ei rutta veel mitte. Pidi ta sellel sihil kuskil midagi tegema, siis mitte oma enese äratundmisest, vaid tööliste organisatsioonide poolt aetult. Kuid tööliste organisatsioonid ei ole veel mitte nõnda tugewad, et nad riigivõimu tarwiliku kiirusega suudaksid tagant tõugata.

Igatahes oleme meie äratundmisele jõudnud, et tööaja lühendamine paratamata vajadus on. Ja mitte ainult üksiku töölise, vaid ka ühiskonna huwide seisukohast waadates. Sellega peaks tööaja lühendamine küllalt kindlasti põhjendatud olema. Kuid meil jääb veel üle järele katsuda, kas tööaja lühendamine tõepoolest ka võimalik on — võimalik sellest seisukohast waadates, kas tööstuse edu selle all ei kannata. Teadagi, et me inimesesoo tulewikku mitte tööstuse edule ohwerdada ei võiks, kuigi see kapitali huwide mõttes selle all peaks kannatama. Aga meie leiame, et tööaja lühendamine ilma mingi kahjuta tööstuse edule võimalik on, pealegi veel nõnda, et isegi kapital sellest kasu saab.

V.

Tööaja lühendamise võimalus.

Lühema tööpäewa wastased kinnitawad, et tööaja lühendamine, et 8-tunniline tööpäew võimatu olla, sest et tööstus ja rahwamajandus selle läbi suurt kahju saaksid. Meil tuleb siin küsimust ka sellest lähtekohast juurelda.

Ei ole sugugi imeks panna, et ka Eesti ettewõtjad igast liigist 8-tunnilise tööpäewa vastu raiuwad. Iga maa ettewõtjad on igal ajal tööpäewa lühendamise vastu wõidelnud, kuidas võiks see meil teisiti olla? Kes sotsiaalseaduste edene-
mise ajalugu tunneb, see teab, et ettewõtjad, et kapital selles

küsimuses igal maal üht ja sedasama teed käib, ja et ka põhjendused ning tunnistused igal pool üht ja sedasama laadi on. Ei ole ühtki maad teada, kus ette võtjad ükskõik missuguse sotsiaal-seadusandliku edu puhul mitte ei oleks kinnitanud ja tunnistuste waral „näidanud“, et nõutud uuendus, näit. 8-tunniline tööpäew tööstuse ära häwitab, et ette võtjate kasu kaduma läheb, et kaupade hinnad selle tõttu paratamata tõusma ja tööpalgad nõndasama kindlasti langema peavad. Omalajal, kui Inglismaal kiutööstuses alaealistel ja naistöolistel üle 10 tunni päewas tööd teha seaduse läbi ära keelati, kuulutasid töösturid sellele tööstusele täielikku kadu ette ja ähwardasid wabrikuid Indiasse wiia. Nende seletused tööpäewa pikkuse kasust olid otse weidrad, näit., et ainult päewa „wiimane töötund“ olla neile kasulik. — Olgugi et kõik see Inglismaal läbi elatud, ja nimelt ilma wähe-magi kardetud kahjuta läbi elatud oli, kerkisid sedasama laadi kartused Schweitsis (1878), Austrias (1885) ja Saksamaal (1905) esile, nimelt Schweitsis ja Austrias 11-tunnilise ja Saksamaal 10-tunnilise tööpäewa seaduslikult kõige pikemaks lubatud tööpäewaks määramise puhul —, ja toodi siin just needsamad wasturwäited ette, nagu omalajal Inglismaal ette toodi. Siin oli aga wõimalik Inglismaa edu wastu-tunnistuseks tuua ja näidata, et sealne kiutööstus lühema tööpäewaga nõnda prisket elujõudu awaldas, et teised just selle wõistlust kartes tööpäewa lühendamise pärast hirmu tundsid.

Aga mitte ainult rohkem edenenu maade tööstus ei tunnistanud tööpäewa lühendamise kasuks, waid ka nende teadlaste ning asjatundjate arv kaswab iga päewaga, kes nüüdisaja tehnika edu juures tööpäewa lühendamist mitte ainult ilma kahjuta wõimalikuks ei pea, waid ka sellest tööstusele koguni edu ette kuulutawad. Mitte ainult ühiskonna- ja majandusteadlased ning wabikuinspektorid, waid isegi juba wabrikandid ja suurte töönduste juhatajad astuwad ikka sagedamini ja sagedamini selles asjas tööliste nõudmise poole ning tunnistawad awalikult, et tööaja lühendamine näit. 8 tunnini töösaaduse hulka mitte vähendada ei tarwitse, waid et ümberpöörduult töösaadus sellega käsikäes kaswada ja et tööstused tööaega lühendades wõistlustugewamaks saada wõiwad. Eriti on töönduse käigu ja töönduse walitsemise kulud alati wähenenud, kus tööaega lühendati. Me õpime eelpool tundma, et juba nendegi kulude wähenemine töösaaduse (=kauba) hinna juures palju tähendab.

Peaks juba küll wastuwaidlemata selge olema, et tööaja seaduslik korraldamine ja selle pikkuse kindlaksmääramine iga töökonna kohta wastuwaidlemata wajalik on. Juba rahwaste terwishoiu ning rahwa juurekaswu poliitika nõuab seda paratamata waljusega, eriti meil Eestis, kus rahwa terwislik seisukord nii palju soowida jätab ja kus rahwa juurekasw kohutawalt wäike on.¹⁾ — Nõndasama ei puudu ka tunnistusi selle wäite toeks, et tööaja lühendamine, et 8-tunniline tööpäew tööstust ega rahwamajandust mitte ei nõrgenda ega halwa, waid otse ümberpöördult. — Meil on siin eriti wiimast laadi tunnistustega tegemist. Et käesolewat kirjatööd mitte üleliia koormata, wõime neist ainult wäikese osa siia wõtta, kusjuures me waliku peale iseäralist rõhku paneme ja meeles peame, et tööaja lühendamise wastased neid oma argumentidega (= põhjendustega) wäärama ei küüniks. Wiimane on wäga tähtis.

Kaugemale edenenud tööstusmail on kõik see, mis tööpäewa lühendamise poolt räägib, palju üldisemalt tuttaw kui meil, kus niihästi sellekohased katsed ja tähelepanekud, mis asjatundjad mehed mujal selles suhtes toime on saatnud, täitsa puuduwad, kus aga selle kõrwal ka tugew ja selles suhtes teguwõimas ning asjateadlik töölisliikumine puudub —, aga sellest hoolimata ei wäsi tööpäewa lühendamise wastased ka seal ära, ikka ja ikka uuesti oma põhjendustega ja wäidetega tulemast, mis sagedasti juba ammu enne ümber on lükatud, kui uued wastased nendega wälja astuwad.

*

Kuulus Wieni majandusteaduse professor Dr. Philippowich on kahtlemata ka Eesti haritlaste juures oma õperamaatu kaudu tuttaw, sest tema „Grundriss der politischen Oekonomie“ (= poliitilise ökonomia algjoo-

¹⁾ Berliini arstiteaduslikus seltsis on Dr. K. Hamburger 21. märtsil 1923 surewuse wähenemisest pärast sõda kõnelenud. Tema on näidanud, et surewuse arw eriti tööliste juures silmapaistwalt olla wähenenud. Ta on seda järgmiselt põhjendanud:

„Peale muu tuleb 8-tunnilise tööpäewa wäga suurt terwislikku tähtsust silmas pidada. Lühema tööaja tõttu on nõrgal inimesel võimalik rohkem puhata, mis näit. wabrikutöölisele terwislikult arwamata tähtis on. Nõndasama tähtis on töölisele suwine puhkeaeg, mis enamasti 6-päewane on, riigi raudteede töölistel aga 18 päewani ulatab. 8-tunniline tööpäew ja suwine puhkeaeg on arwatawasti kaks tähtsat tegurit, mis surewuse peale nõnda tagasisuruwalt on mõjunud.“

ned) on kõrgemates õpeasutustes laialt tarwitusel. Philip-powich on kodanline teadlane. Haritud kodanlised tööstu-rid peaksid teda uskuma! Tema kirjutab mainitud õperaama-tus tööaja lühendamise kasuks muu seas järgmist:

„Töö kuludeks (s. o. wabrikus valmistatawa kauba oma-hinnaks) tuleb neid väljaandeid lugeda, mille summa me töö-aega, tööpalka ja töösaadust selles suhtes üksteisega wõrrel-des saame, s. o. tööaja, tööpalka ja töösaaduse ehk tööpro-dukti wõrd-wahekord kulude suhtes määrab töösaaduse wal-mistuskulude summa. — Walmistuskulude suuruse suhtes walitseb aga — eriti seal, kus rahwamajandus weel ei ole kõrgele edeneda wõinud — sagedasti niisugune arwamine, et walmistuskulude suurus peajasjalikult selle järele madalam wõi kõrgem olla, kas töö aeg pikem wõi lühem, töö palk kõrgem wõi madalam olla. Arwatakse nimelt, et ettewõtja kasu seda suurem pidada olema, mida pikem tema tööliste tööaeg ja mida madalam nende palk on. Kuid elukogemused ei tun-nista seda waadet tõeks; palju enam leiab see waade tõeks-pidamist, et tööaja lühendamine ja palga kõrgendamine üleüldse ning ka wõrrendliselt töö tegu, töö wiljakust, s. o. töösaaduste hulga suurenemist tõstab. S. o. kulud, mis töösaaduse üksuse peale langewad, wähenewad tööaega lühendades ja palka tõs-tes. Nii wõõrastaw kui see ka olema näib, on ta ometi tõsi ja põhjened kõigiti loogiliselt järgmistel asjaoludel: 1. Tööaja lühendamise läbi on töölisel wõimalik oma kehalikku ja waim-likku wärskust suurendada, mis töö tegu ja tööteo tihedust sedawõrd tõstab, et tööline lühema ajaga nõndasama palju, ehk isegi rohkem teeb, kui ta pikema tööaja wältusel tegi. 2. Kõrgem palk wõimaldab töölisel oma eluhoidu tõsta, paran-dada; sellega tõuseb aga ka tema töö jõud ja töö lust. 3. Masi-nate juures töötajatel wõimaldawad p. 1 ja 2 all tähendatud mõjutegurid masinate kiiremat ja hoolsamat teenimist, nii et masinad rutemini käia wõiwad, mille lõpusaadus töö hulga kaswamine on. 4. Kuna tööaja lühendamine ja palga tõstmine nähtawalt kulude suurenemist ähwardab, kihutab see asjaolu uute leiduste teele, ning sunnib ka seni tarwitamata kasulikka leidusi (uendusi) kasutama, aga ka siin ja seal roh-kem kokku hoidma ja kulukaid puudusi kõrwaldama, mis seni tähele panemata jäi. Kõik see awitab aga lõppude lõpuks töö wiljakust tõsta ja kulusid wähendada.“

Philippowich näitab, et ettewõtjad juba omaeneste huwide pärast tööaega lühendada ja palka tõstma peaksid, sest ei olla mingit kahtlust, et tööprodukt seal kõige parem ja

kõige odavam, kus tööaeg kõige lühem ja palk kõige kõrgem.¹⁾ Ta lisab sellele juure, et vähem edenenud maad sunnitud on seda tegema, sest muidu ei suuda nad kaugemale edenenud maade võistlusele vastu panna. Seletuseks ütleb ta sõnasõnalt:

„See on kõigiti tähelepanew tõiiasi ja seda wõib ainult sellega seletada, et (rohkem edenenud tööstusmaades) tööolusid (töötægemise tingimisi) alatasa on parandatud, s. o. töölise kehalik ja kõlblik isik on ainelise olukorra paranemise tõttu kõrgemale astmele tõusnud, ja see annab ennast niihästi ma-jandustehnilises, nagu ka kultuurilises edenemises hästi tunda. Ühtlasi on see aga ka üleüldise edu kõige parem pant.“

Edasi toonitab Philippowich, et parema palgaga töölised ka ostujõulisemad tarwitajad on. Kuna tööliklass kõige arwurikkam tarwitajate hulk on, tähendab selle klassi ostujõud kaubaturul väga palju, s. o. selle klassi ostujõuga kaswab käsikäes ka tööstuse edenemise suurem võimalus. Sest mida laiem müügiwõimalus turul on, seda paremini edeneb tööstus. Oma wäidete põhjendamiseks toob Philippowich ka teiste autorite tunnistusi ette. Nõnda teatab ta ühe Inglise suur-ettewõtja poja, härra Brasse y uurimistest töö aja ja töö palga asjus, mis tema iseäraldi 8-tunnilise tööpäewa ja nende tagajärgede selgitamiseks ette wõtnud, mis töölised paremaid töötingimisi wõites on saanud. Brasse y uurimise saadus on ülikas ja ta wõtab selle järgmiselt kokku: Tema isa on peaaegu igal kultuurmaal ettewõtjana suuri töid teinud ja igal ilmakaarel seda tõiiasja tunnustama pidanud, et töö hind igalpool ühesugune olnud, ükskõik kas palk kõrges wõi madal, sest madala palga juures olnud töötegu harilikult vähem. Selle wastu tõusnud töö tegu palga tõstmisega igakord, nõnda et töö hind mõnikord peale palkade tõstmist odawamaks läinud kui enne. — Saksamaal on Brentano 1875 a. peale seda küsimust suure hoolega uurinud. Tema wõrdlused ulatawad kaugemale ja ta jõuab samasugusele lõpuotsusele.²⁾ — Schulze-Gävernitz jõuab Inglise

¹⁾ Iseenesest mõista, et siin kõne on tööaja lühendamisest jne. selles raamis, nagu üleüldine nõudmine võimalustega kokkukõlas osutab.

²⁾ Peale maailmasõda, 1919 a., kirjutab Brentano oma kirjatõõs „Arbeitslohn und Arbeitszeit nach dem Kriege“ (Jena, 1919) lhk. 12:

„Tuleb meeles pidada, et tööline mitte masin ei ole, waid elaw organism, ja et sellepärast mitte aritmeetiliselt küsida ei wõi: Kui 12 tunni

puuwillatööstust põhjalikult uurides sellelesamale otsusele. — Ameerika wabrikant S c h o e n h o f, kes nendes asjades väga tundja ning laialiste teadmistega mees on, uuris maailmaturul wõistlewate kaupade hindasid ja eri maade tööstuste wõistluse jõudu. Tema tuli järgmisele otsusele: Nende maade kaup, kus töö aeg kõige pikem ja palgad kõige madalamad, on hinna poolest kõige kallim ja nende wõistlusjõud on kõige nõrgem, kuna seal, kus töö aeg kõige lühem ja palk kõige kõrgem, kaubad hinna poolest kõige odawamad ja sellega kõige wõistlus-tugewamad on. — Ameerika kaubahindade odawus olla kõrgemate palkade tagajärg ja sellepärast ei olla Ameerikal isegi Inglismaa wõistlust — peale mõne willakauba — karta, teistest Euroopa tööstusmaadest kõnelemata.

Philippowich kinnitab iseäraldi ka seda, et töö wiljakus töö kaitseseaduste läbi mitte ei ole langenud, nagu seda igal maal kardeti. S. o. naiste- ja lastetöö kitsendamine, nende öötöö ärakeelamine ja kitsendamine sellekohaste seaduste läbi ei awaldanud tööstuse peale mitte enne kardetud kahjulikku mõju. Senised kogemused on selle kindlaks teinud.

Herkner kirjutab sellesama küsimuse üle järgmist:¹⁾

„Teatawates, asjatundmise läbi kindlamalt äramääratud piirides on tööaja lühendamisel ja palga kõrgendamisel seesugune mõju, et tööliste teojõud ja tööstus-tehniline organiseerimine selle läbi edukalt tõuseb.

„Töö aeg ja töö tegu ei käi mitte selles mõttes käsikäes, et: mida pikem tööaeg, seda suurem töö tegu. Nagu tööaja pikendamine ületundidega igakord mitte wastawat enam-tööd ei tähenda, nõnda ei tähenda tööaja lühendamine ka mitte

jooksul X asja walmistati, kuipalju walmistatakse 10 tunni jooksul? Sest see, mis iga tunni kestel 12-tunnilise päewaga walmistati, on vähem sellest, mis 10-tunnilise päewaga ühe tunni kestel walmistatakse. Nõnda siis: tööaega lühendades ei wähenenud walmistöö hulk, waid kaswas.

Seda tõsiasja ei tuntud ega sedasama nähti ja tunnustati pärast ka teistes tööskondades ja teistes maades. Igalpool tunti ja tunnustati, et nende maade töölisel, kus lühem tööaeg walitseb, rohkem tööd teewad, kui teised suurema töötundide arwuga, ja et iga maa töölisel ühest ja sellestsamast rahwusest, kes harilikult lühema tööpäewaga tööd teewad, nendest oma rahwuswendadest ees on, kes harilikult pikema tööpäewaga tööd teewad.“

¹⁾ Arbeiterfrage, 4. trükk, lk. 423 j. e.

igakord sedawõrd vähem-tööd. Kui aga tööaja lühendamine mitte wastawat töö vähenemist ei sünnita, siis võib töö tegu ette võtjal odavamaks minna, sest et üks osa üleüldistest kuludest tööaja lühendamisega ära jääb.“

Selle tunnistuseks toob Herkner mõnda tegewast elust. Nõnda näit. kirjutab Schweitsi wabrikuinspektor Dr. Wegemann a. 1902—03, et siidiwabrikud, kes töö nappuse pärast töö aega 11 tunni pealt 10 t. peale lühendasid ja sellega töö hulga vähenemist lootsid, seda mitte kätte ei saanud, s. o. töö hulk ei vähenenud selleläbi mitte, et töö päew ühe tunni võrra lühemaks muudeti. Et soovitud sihile jõuda, tuli tööaega edasi lühendada, kaks tundi päewas, pool päewa ja wiimaks terve päew nädalas. Ühes töönduses, kus 65 nädala töötunni asemel 55 tundi töötama hakati, läks töö hulk küll tagasi, aga kaugeltki mitte sel määral kui ette oli arwatud. Küsimise peale, miks juba ammu 10-tunnilise tööpäewa peale ei mindud, anti ühes wabrikus wastuseks, et seda põllutöös harilikult pikema tööpäewa pärast ei ole teha võidud, kartes, et siis ka põllutöölised lühemat tööpäewa nõudma hakkaksid. — Üks tikandustööstuse juhataja seletas, et ületundide töö muud midagi ei olla, kui töötegu normaalse tööaja kulul. Tema arwas, et töölised, kes harjunud on 10 tundi tööd tegema, üheteistkümnendat töötundi juure lisades mitte rohkem tööd ei tee kui enne, waid vähem. — Üks siidiwärrwal, kes ka mõnikord ületunnitööd teha laseb, ütles: „Juba kahe nädala pärast on peremees, meistrid ja töölised ületunnitööst nõnda tüdinenud, et ületöötunnist hoolimata tööd mitte kübeme wäärt rohkem ei tehta kui harilikul ajal kümne tunniga.“ — Üks puuwillaketruse wabrik töötas pikemat aega 70 tundi 65 tunni asemel nädalas. S. o. tööaega pikendati 7,7% võrra. Tükitöölise palk tõusis aga ainult 1,5 protsenti!

Nostitz'i rauawabrikute direktor Rothaus, Böömi maal, teatab prof. Philippowich'ile, et kaheksatunniline töökihi aeg rauatööstuses niihästi ette võtjatele kui ka töölisele soowitaw oleks. Tema arwab, et see ka arwatawasti juba ligemas tulewikus teoks tehakse. Tema kirjutab sõnasõnalt: „Rauatööstuses tuleb öösel ja päewal wahetpidamata tööd teha, sest sulatisahjud peawad alati ühtlasi kuumad olema, ja see nõuab järjekorralist, wahetpidamata tööd. Kuni wiimase ajani tehti kahe töowahetusega tööd, kummagi kihi tööaeg oli järgemööda 12 tundi. Wiimase paarikümne aasta jooksul oli aga rauatööstuse edenemine ahjude, masinate ja

waltsimise sisseseadete poolest arwamata suur, nii et iga tööndus oma sisseseadet wõimalikult ruttu tööd teha lasta ja ära kulutada püüdis. Muidu ei olnud wõistluse peale mõtelda. Aurumasinad ja kõik muu sisseseade ehitatakse tugewamad kui enne, sest et töö nõudmine teatawa aja üksuse juures suurem on. Sellejuures püütakse teadupärast masinaid ja sisseseadeid nõnda ehitada ja korraldada, et inimese jõu asemele aurujõudu ja töömasinaid panna. Aga sellega ei jõuta mitte nõnda kaugele, et kõik töö mehaaniliselt wõiks ära tehtud saada, paljudes tööharudes on inimese kätetöö paratamata tarwilik. Wõib koguni ütelda, et isegi tähendatud uuendused ja parandused alles inimese, s. o. töönduses tegewuses olewate tööliste osawuse ja tubliduse läbi täiel mõõdul kasulikuks saawad.

„Rauatööstuses hariliku ranga kehaliku töö kõrwal raske-
kendab tööd iseäraldi kuumus, mis tööruumides walitseb. Sellepärast on arusaadaw, et tööline oma 12-tunnilise töökihi esimese 6 tunni wältusel palju wirgemini ja paremini töötab, kui wiimaste tundide jooksul, ja et töö lõpupoole aeglasemaks läheb. Nõnda ei ole aga masinaid ja wabriku sisseseadet mitte nõndasuguse kiiruse ja eduga töötada lasta wõimalik, kui alati wõimalikult wärske inimese tööjõuga. Kui töölistes alati wärske ja elawa töölustiga masinate, ahjude ja waltsimise tööndude juures tegewad on, edeneb töö hoopis paremini.

„Kaheksatunniline töökiht on selleks nagu loodud, et töötegu õigesse rööpasse panna. Kahe 12-tunnilise töökihi asemele tulewad kolm 8-tunnilist kihti, keda hommikul kell 4, lõunal kell 12 ja õhtul kell 8 tuleb wahetada. Tööliste kasud sellejuures on järgmised:

„1) Kaheksatunnilise ühtlase, kõwa töö järele wõib tööline 16 tundi puhata. Ühe osa sellest ajast tarwitab tööline selleks, et ennast wabas õhus wärskendada ja oma waimu karastada, kuna ta teist osa magamiseks, oma keha wäsimuse wäljapuhkamiseks tarwitab.

„2) Igal kolmandal nädalal tuleb öötöö (k. 8 õhtul kuni k. 4 homm.), mis kehaliku ja waimliku ehituse peale hästi peab mõjuma.

„3) Kuna töölistes wabrikust enamasti eemal elawad, on tarwilik, et neile lõunasööki wabrikusse järele tuuakse, s. o. kui nad järgemööda 12 tundi tööl peawad olema. Sööki tuleb siis weel soendada ja sööma peab tööline tööruumis, töö juures, ilma rahuta ja sagedasti suutäishaawal. 8-tunnilise tööaja

juures wõib iga tööline kodu, oma perekonnaga üheskoos süüa, sest et ta kell 12 töölt tuleb ehk tööle läheb.

„Selle juures on aga tähtis, kas tööline 8-tunnilise tööajaga nõndasama palju tööd suudab teha, sest tükitöö palka ei ole kerge tõsta. Ainult siis on tööaja lühendamise kerge läbi wiia, kui tööline lühema tööajaga sedasama ehk kõrgemat palka wõiks teenida, kui enne 12 tunniga.

„Mina wõin oma kogemuste najal kinnitada, et see ilma mingi kahtlemiseta wõimalik on, kui wabrikus teatawad parandused ette wõetakse.

„Mina seadsin maikuus 1892. a. Schniedelwaldi peenpleki wabrikus 8-tunnilise töökihi sisse ja wõin tõeks teha, et tööline praegu 8-tunnilise tööajaga nõndasama palju, ja isegi enam teenib, kui enne 12-tunnilise tööajaga, muidugi ka nõndasama palju tööd teeb, sest tükitöö palk jäi endiseks. Ühtaegu sai ahjusid nõnda parandatud, et töölistel sulatise puudust ei tule. Nõndasama said ka aurumasinad ja waltsimise masinad kiirema töö kohaselt parandatud.

„Esimestel kuudel muidugi weel märgata ei olnud, et tööline tunni jooksul nähtawalt enam oleks teinud. Aga see tuli töölise harjunud töötempo ja puuduliku sisseseade arwesse panna.

„Nüüd vaatame aga wabrikandi tulusid.

„1) Kuna tükipalk muutmata jääb — s. o. alandada palka ei wõi, kui kasu asemel kahju ei taheta saada —, ei tõuse töösaaduse hulk tööaja lühendamise läbi mitte. Aga süsi ja määrät läheb vähem, puhastamise ja walgustuse kulud langewad märksa, nii et töösaaduse hind selleläbi langeb.

„2) Edasi langewad n. n. „üleüldised erikulud“ (allgemeine spezielle Regie), kuna ju lühema ajaga rohkem produkti walmis saab, ja seda vähemalt 50 protsenti.

„3) Ühtlasi muutub töösaadus headuse poolest paremaks, sest et töölise tähelepanemiswõime ja töö lust hoopis wärskem ja teokam on kui 12-tunnilise tööaja juures.

„On loomulik, et töö waheajad 8-tunnilise tööaja juures märksa lühemaks sulawad, sest 12-tunnilise tööaja juures tuleb paratamata pikemaid waheaegu pidada. Aga pikemad waheajad kuumas, tolmuses rauawabrikus — olgu õhupuhastus kui hea tahes — kosutawad töölist hoopis vähem kui nelja tunni wõrra pikendatud waba aeg, mis tööline wabalt looduses ehk oma perekonna keskel mööda wõib saata.“

Tööliste teenistuse kohta annab seesama diketor oma tööndusest järgmised arwud teada. 1892. a. maikuus oli tea-

tawa töölistesalga teenistus 12-tunnilise töökihi ajal isiku kohta 1,70 fl.¹⁾ Seesama töölistesalk teenis 1894 a. juunikuus 8-t. tööajaga sellesama töö juures 1.84 fl. Teatawa pleki sordi kaalu üksuse tööpalk oli 1892. a. 1,26 fl., 1894. a. — 1,06 fl. Tähendab: 8-tunnilise tööajaga hakkasid töölised rohkem teenima ja tööprodukt tuli ettewõtjal siiski odavam kui enne 12-tunnilise tööajaga.

Nõndasama oli lugu ühes Lothringeni rauawabrikus. Töönõuduse juhatus oli 12-t. tööaja asemele 8-t. töökihi seadnud. Lühema ajaga tõusis töötegu märksa, toores- ja töönõudusmaterjali tarvitamine jäi vähemaks ja muutus paremaks (otstarbekohasemaks), kuna ka töösaadus headuse poolest paremaks sai. Direktor andis sellest töönõuduse peawalitsusele Brüsseli teada. Ta sai aga osaühisuse peajuhatuselt poolt käsu, 12-tunnilise töö peale tagasi minna. Peawalitsus oli selles arwamises, et töölistele tööaja lühendamises mitte järele ei tohi anda... Kardeti nimelt, et päewatöölised sellesama nõudmisega tuleksid.

Üks Austraalia suur-ettewõtja, raudteede ja weewärkide ehitaja, C. J. Wentworth Cookson, kinnitab oma üle 20-aastase tegewuse peale põhjendades, et hea palgaga kaheksatunni tööline kõige odavam töäjõud olla.

Keegi, rasket kehalikku tööd tegew inimene ei suuta üle kaheksa tunni päewas täie jõuga tööd teha. Laialiselt olla weel arwamist leida, et kasulikum olla 5 shillingi eest 10 tundi tööd teha lasta, kui 8 tundi. See olla väga ekslik. Peaasi olla, et 8 tundi täie jõuhooga tööd tehtaks, ja mitte aega ei wiidetak. Mitte südame headusest, waid ettewõtja kasude pärast tulla 8-tunnilist tööaega pruugiks wõtta. Pikk tööpäew ei olla mitte ainult töölisele ja tema perekonnale, waid ka — ja weel enam — wabrikandile kahjuks. — Cookson laskis korraks 8 tunni asemel 10 tundi tööd teha, muidugi teada, ületundide eest lisapalka makstes. Ta lootis tööd sellega rutiinini walmis saada. Peale töö lõppu sai hoolsa wäljaarwamise teel selgeks, et tööd ainult 15% rohkem oli tehtud, kuna aeg 25% pikem ja palk 25% kõrgem oli.

„Minu äratundmise järele on teatawate kulude vähendamiseks kõige parem abinõu — 8-tunniline tööpäew, just

¹⁾ fl. = Floren = Florchen, wana Florenzi kuldraha, oli Austrias tarwitusel, 0,770 kulda. — Sama nime kannab praegune Austria „gulden“. Wäärtus u. 95 kop.

nõnda, nagu organiseeritud töölised nõuavad. Sel teel ei vähene mitte ainult tööjõu, vaid ka walgustuse ja kütte kulud. Ja see ei ole mitte wäike asi“, kinnitab see ettewõtja.

Otse eeskujuliku hoole ja põhjaliku kawatsusega on professor Abbé, kuulsa Jenas Zeissi wabriku juhataja, seda praktilist küsimust teaduslikult uurinud ja sellega 8-t. tööpäewa kasuks ümberlükkamata tõenduse andnud.

Zeissi optikawabrikutes oli tööaega pikkamisi $11\frac{3}{4}$ tunni pealt 9 tunnini lühendatud. Töö ei ole selle all kuidagi kannatanud, waid see on niihästi headuslikult, nagu ka hulga poolest tõuswale liinile jäänud. Nagu teada, on Zeissi wabriku tööd kogu ilmas oma headuse poolest kuulsad ja otsitud. — Üheksatunnilise tööpäewa heade tagajärgede peale toetades pani Abbé töölistele ette, 8-tunnilise töö peale üle minna, kui töölised seda üleüldisel koosolekul $\frac{3}{4}$ häältega sala hääletades otsustaksid ja kui töötegu selle läbi ei väheneks. — Koosolekul andsid $\frac{7}{8}$ töölisi oma hääled selle poolt. Otsustati katsewiisil 8-t. tööpäewa tarwitusele wõtta. Et täielikku selgust kätte saada, tuli töötegu ja kõiki muid olusid suure hoolega tähele panna.

Tükipalga tööliste juures jäeti kõik nõndasama, nagu üheksatunnilise tööpäewa juures oli olnud. Lõpulik saadus tunnistas, et 8-t. tööpäewaga enam tööd oli tehtud kui enne. Tunnipalk tõusis 61,9 pfennigi pealt 71,9 pf. peale, ehk wõrdlemisi 100 : 116,2 peale, kuna töötegu ja palga ühesuuruseks jäämiseks sellest küllalt oleks olnud, kui wõrdlus 100 : 112,5 tõusu oleks näidanud. Paneme selle katsetabeli siia juure.

	Tükitöö tundide arw kokku	Palga summa nende töötundide eest kokku	Keskmine tunni palk	Wõrdlus-arw
1899 ja 1900 9-tunniline tööpäew	559.169; aastas töö- lise kohta 2.400 t.	345.899 mk.	61,9 pf.	100
1900 ja 1901 8-tunniline tööpäew	509.559 tun- di. Iga töö- lise kohta aastas 2.187 tundi	366.486 mk.	71,9	116,2

Aga sellega üksi ei oldud rahul. Ka seda tuli silmas pidada, kas ka wanemad ja peaasjalikult masinate juures töötavad töölised endisel määral tööd olid teinud. Ka siin leiti, et keskmiselt wõttes töötegu nõndasama kaswanud oli. Kuna mõlema aasta ärilised ja meteoroloogilised töötingimised ühesugused olid, wõis rohkemat tööd julgesti ja ainult lühema tööpäewa wiljaks lugeda.

Aja-palgal töötajate juures mõõdeti töö juures tarwitatud elektriwool ära ja wõrreldi eelminewa aastaga. Ka siin oli 8 tunniga nõndasama palju tööd tehtud kui eelaastal 9 tunniga.

Loomulikult tuli ka selle üle selgusele jõuda, kas töölised 8 tundi tihedamalt tööd tehes mitte rohkem ära ei wäsinud, kui 9 tundi aeglasemalt tööd tehes. Alguses olid töölised tööpoolest tööd kiirendanud ja endid rohkem wäsitanud. Aga see ei kestnud kaua. See oleks töö tuimaks, wastumeelseks teinud. Peagi hakkasid töölised endisel wiisil tööd tegema, s. o. nende eneste arwates ei rutanud nad enam mitte. Aga palgaraamatud ja elektriwoolu tarwitamine näitasid, et nad ometi mitte wanal wiisil tööd ei teinud. Nad tegid rohkem tööd, ja ilma et nad seda ise täiesti oleks teadnud ja tundnud. Töölised harjusid uue tööwiisiga automaatlikult ära, tööjõu tarwitus jagunes iseenesest lühema aja peale. — A b b é arwab, et asjakäik ennast järgmiselt laseb seletada.

Töölise töö jõudu ühtlaselt teowõimsaks hoides tuleb selle eest hoolitseda, et jõu kulutus ja jõu kogumine päewast päewa käsikäes käiksid. Täna äratarwitatud jõud tuleb paratamata jälle täna tagasi wõita. Kogumine, puhkus, toit ja magamine peawad tööteos äratarwitatud jõu selsamal päewal tagasi andma. Wäikegi puudujääk kaswaks aegamööda suureks ja peaks wiimaks laastawalt mõjuma. Iga päew korduwa töö läbi sünnitatud wäsimus tuleb kolmel põhjusel. Ja need kolm wäsimuse põhjust on igaüks suurem wõi vähem — selle järele, kas töö aeg pikem wõi lühem, töö kiirem wõi aeglasem on. Üks neist kolmest on igapäise töösuuruse (rohkuse) läbi tingitud, selle peale waatamata, kui pikal ajal töö walmis peab saama. Nõnda näituseks tarwitab teatawa töö treipingil walmistegemine, oletame, et see töö 50 ühesuguse tüki juures teha on, teatawat hulka liigutusi ja teatawat meelte erksust, et selle töö käiku walwata. Kui aga 50 tüki asemel 100 tükki teha tuleb, siis peab liigutuste summa ja tähelepaneku erksus poole suuremaks tõusma, selle peale waatamata, mitu tundi töö kestab. Teist jõukulutuse ja wäsimuse põhjust

tuleb töö kiiruses otsida. Teatawates kiiruse piirides, mis töö juures enam-wähem harilik on, jääb jõukulutus ühesuguseks. Aga teatawast piirist üle jõudes, kus väga suur kiirus alatasa tahtmise jõudu pingul hoiab, kaswab jõu kulutus märksa. Kolmas põhjus on selle sarnane, mis masinate juures tühjaks käiguks kutsutakse. Töö jaotuse läbi igawaks, ühetooniliseks saanud töökaik sunnib töölist päewad otsa seisma ehk istuma. Ainult wähesel arwul töölistel on waheldusrikkam tegewus. „Kujutage ette, mis see tähendab, kui keegi inimene ilma mingi tööta wahetpidamata 8 ehk 10 tundi sellesamas seisendis püsti peaks seisma, nagu niipalju töölisi treipingi juures iga päew seisma ehk teatawas seisendis istuma peawad, nagu mitmesuguste peenemate tööde tegemine paratamata nõuab, siis oleks niisugune inimene 8 wõi 10 tunni järele puruwäsinud, ilma et ta mingisugust tööd oleks teinud.“ Kui seesugune passiwne ilma tööta wäsimine päewatöö wäsimuse suurem allikas on, siis on arusaadaw, et iga tööaja lühendamise, mis tööd lühema aja peale tihendama sunnib, ehk mis seda teha wõimaldab, töölisele jõu kokkuhoidmist tähendab.

Sellest järgneb, et seesugune jõu kokkuhoidmine ühenduses pikema, waba puhkeajaga, mida lühendatud tööaeg võimaldab, töölise kehalikku ning waimlikku wärskest tõstab, mis omakorda jälle enamas ja paremas töös awalikuks tuleb. — Kokkuwõttes ütleb prof. Abbé oma uurimiste ja tähelepanekute kohta järgmist:

„Iga töölise päewatöö saadus, olgu töö missugune tahes, ulatab teatawa tööaja pikkuse juures teatawa suuruseni. Ja tööaja lühendamine peab seda igapäewast töö suurust seni tõstma, kuni tööaja lühendamise läbi pikendatud puhkeajast ja „tühjalt käimise“ lühendamise läbi wõidetud tööjõu kokkuhoidmine kokku suurem on, kui kiirendatud tööte o läbi äratwitatud tööjõu hulk.“

Abbé arwab, et vähemalt 75% tööstuse tööliste juures 9-tunnilise tööajaga see suurusepunkt weel mitte käes, ja 8-tunnilise tööajaga weel mitte üle ei ole astunud.¹⁾

Kiutööstuses on tööaeg ikka weel kõige pikem, ja seda püütakse mitmel wiisil seletada, peaasjalikult rohke masinatöoga. Aga ka siin on töölistel tööpäewa lühendamise eest wõitlema hakanud, kusjuures tähele on panna, et isegi suur-

¹⁾ Ernst Abbé, Gesammelte Abhandlungen, III Band, Jena 1906, lk. 246.

ettewõtjad selle poolt on. Nõnda näit. kirjutas Schweitsi wabrikant G u g e l m a n n 1903. a. ühes Zürichi ajalehes:

„Minu aastatepikkused tähelepanekud kirju riide walmistamise töönduses osutawad, et 10-tunniline tööpäew kudumistööstuses üldiselt wõttes suur heategu on. Töölised teewad 10 tunniga nõndasama palju kui 11 tunniga, seejuures terwemaks ja töökamaks jäädes. Ka teistes tööstusharudes mindi meie eeskujul 10 tunni peale üle, ja sellesama hea tagajärjega. Nõndasama on lugu kalewiwabrikutes: sealgi kiidetakse tööaja lühendamise häid tagajärgi. — Siiditööstuses walitseb osalt 10½-, osalt 11-tunniline tööpäew. Tähtsate siidiwabrikute omanikud arwawad, et 10-tunniline tööpäew siingi kahju ei tooks. Jääb puuwillatööstus. Siin on asjalugu tõepoolest teistsugune. Ennenimetatud tööstusharudes on tööliste töö selle kõrwal, mis masinad teewad, suurem tähtsus kui ketruswabrikutes. Sellepärast wõib ka lühema ajaga, kui tööline kehalikult tugew ja wärske on, nõndasama palju, ehk vähemalt ligikaudu nõndapalju tööd teha. Ketruswabrikutes ei ole lugu mitte nõnda. Ka siin tarwitab mitme masina teenimine aega, ja mida rutemini see sünnib, seda vähem aega tarwitewad masinad seista. Tuleks proowida, kas mitte kasulikum ei oleks, tööaega lühendades masinaid kiiremini teenida ja selleläbi tööaja lühendamise kahju kasuks muuta. Mina tahan seda oma wabrikus proowida, ja nimelt sel ajal, kus rohkesti tööd on. Halwal tööajal seda teha oleks kasuta, kus juba nii kui nii vähem kedrata tahetakse. Et 10 tunniga vähem kedrata wõib kui 11 tunniga, selle juures mina ei kahtle. — Inglased töötawad oma wabrikutes juba 3 tundi nädalas vähem kui 10-tunnilise tööpäewaga. Aga kellelgi ei tule küll meele tõendada, et inglased oma tööga meist taha oleksid jäänud.“

Gugelmann kirjutas seda Schweitsi 10-tunnilise tööpäewa seaduslikuks määramise ajal. Sel ajal oli seal juba enam kui $\frac{3}{5}$ wabrikutes 11-tunniline tööpäew maha jäetud.

Saksa teadlane Ernst Bernhard on tööpäewa lühendamise ja töowiljakuse küsimust iseäralise hoolega uurinud. Tema kirjatöö „Höhere Arbeitsintensität bei kürzerer Arbeitszeit“ (= suurem töowiljakus lühema tööajaga)¹⁾ pakub huwitawaid näitusi ja tõendusid. Sellepärast anname temale siin vähe ruumi.

¹⁾ Leipzig, 1909, Dunker u. Humblot.

Bernhard näitab, kuidas Belgia wääwlihappewabrikus („Société des Produits Chimiques“) tööaja lühendamine kasulikult mõjus. Kuni 1892 aastani walmistati seal tsinkwalget ööd-päewad läbi kestwa tööga, s. o. kahe töökihiga à 12 tundi. Kummagi kihi tõsine tööaeg oli 10 tundi, s. o. 12 tunnist kulus 2 tundi waheaegadeks. 1892 a. peale on töö kolme 8-tunnilise töökihi peale jaotatud, iga kihi tõsine tööaeg on 7½ t. Umbes kuue kuu pärast walmistawad töölised nendessamades ahjudes ja sellest samast materjalist 10 tunniga nõndasama palju tsinkwalget, kui enne 12 tunniga, nimelt 1000 kilogrammi. Töötegu on tunnis 33,33 protsenti tihenenu, töö-tunni produkt on sama palju rohkem kui 12-tunn. töökihi aegu. See tõendus töötab 90 töölisega juba üle 12 aasta — ikka tõuswalt. Saawutus on kahtlemata kindel, sest töölised saawad palka walmistuse kaalu järele.

Ameerikas anti kaks ühesugust sõjalaewa — „Connecticut“ ja „Louisiana“ — teine teise wabrikusse ehitada. Esimene anti riigi oma laewaehituse wabrikusse, kus 8-tunniline tööpäew maksew oli, kuna „Louisiana“ eraettewõttele anti, kus 10-tunniline tööpäew pruugiks oli. „Louisiana“ keret oli 568 päewaga 54,5 prots. walmis, kuna „Connecticut“ 570 päewaga 53,59 prots. walmis oli. Iga töötunni peale langes äratarwitatud materjali erawabrikus: 5,0608 naela, riigiwabrikus: 6,2995 naela. Tunnitöö oli 8-tunn. päewa juures 24,48 prots. suurem, kui 10-tunn. päewaga. Riigi oma wabriku töölised olid küll eriti osawad, kuna wabrik aga tehnika suhtes teisest mitte parem ei olnud. — Selle katsega taheti näha, kuidas riiklik ettewõte eraettewõttega wõrreldes tööd teeb.

Ka Inglismaal tehti sel kombel katset. 1894 a. saadik tehakse Inglise walitsuse tehastes, eestkätt Woolwich'i arsenalis 8 tundi päewas tööd, s. o. 5¾ tundi nädalas vähem kui enne. Sõjaministri ametlikus aruandes rõhutatakse, et kümneaastase lühema tööaja praktika järele mitte ütelda ei wõi, nagu oleksid töökulud tõusnud, wõi töösaadus vähenenud. Töö lühema tööajaga on nõnda rahuloldaw, et mingit põhjust ei ole sellest lahkuda.

Me oleme seda juba rõhutanud, et tööaja lühendamine sel-lekohaste seaduste läbi kuskil neid kartusi ei tõestanud, mis ettewõtjad awaldasid. Hoolimata tööaja lühendamisest tõusis walmistuse hulk igal maal. Bernhard ütleb selle kohta kindlate andmete waral:

Inglise parlament wõttis 10-tunnilise tööpäewa seaduse 1847 a. wastu. 1859 a. kirjutab wabrikuinspektor Baker oma aruandes, et hoolimata tööaja lühendamisest 69 tunni pealt 60 tunni peale nädalas tööpalgad kohati 40 prots., läbistikku aga 12 prots. tõusnud olla, ilma et kiutööstuse walmistus wähenenud, ehk rahwuslik jõukus langenud oleks. Selle seaduse maksmapanekust saadik on puuwilla tarwidus kolmekordseks tõusnud. Schweitsis lühendati tööpäew 1878 ja Austrias 1885 a. 11 tunni peale.

Schweitsi lugupeetud wabrikuinspektor Schuler ütleb: „Meie wõime üheskoos kõige paremate tööstuse asjatundjatega kinnitada: tööaja lühendamisega ei ole meie midagi kaotanud.“ — Ja Austria suhtes ütleb Reichenbergi tööinspektor oma 1894 a. aruandes järgmist:

„Kui põhjendamata kõik töösturite, eriti aga kiutööstuse ettewõtjate kartused sel puhul olid, kui tööpäewa 11 tunni peale seaduse läbi lühendati, on üleüldiselt tuttaw... Kuna seekord tööstuse hukkumist ette kuulutati, on tööstus wiimaste aastate jooksul otse hämmastawalt õitsele lõõnud.“ — Kas on mingisugune tunnistus mõeldaw, mis tööaja lühendamise wastu esile toodud põhjendusi paremini wõiks ümber lükata?“

Kokkuwõttes ütleb Bernhard:

„Kõike seda (s. o. suuremat tööd lühema ajaga) wõime sellega põhjendada, et tööline pikema puhkeaja juures wärskema jõuga tööle asub ja lühema tööajaga mitte nõnda ära ei wäsi, s. o. tööline wõidab tööaja lühendamise läbi kehalikku ja waimlist energiat.“ — „Töö tihedus seisab koos töölise isiklikkudest ja asjalistest tehnika elementidest. Isiklikud tegurid awalduwad seal, kus tehniliste osade töö loomulikult n. n. „surnud aja“ puhkudel wälja langeb, ja mis nii ehk teisiti paratamata waheaegadeks saawad ja töötegu enam ehk vähem wähendawad.“ — Bernhard toonitab, et „lühema tööaja rohkem töö peajasjalikult tehnilise ja organiseerimise külje arwesse tuleb panna, s. o. mitte otsekohe inimese töö arwesse ei tule wõtta“. Aga ta lisab sellele ometi otsekohe juure: „Teistpidi on aga tööprotsessi süwenemine ja tihenemine otsekohe tööjõu isiklikku arwesse wõtta. Muidu oleks arusaamata, kuidas seda seletada, et paljud wabrikud ühesuguse sisseseadega, s. o. ühesuguste masinatega, töõnduse jõududega, toore materjaliga, ehitustega ja ühesuguse korraldusega tööteo poolest teistest ette jõuawad.“ — „Tööaja lühendamise

läbi tööteo kaswamist, wõi endisele kohale seismajäämist seletades tuleb igatahes isiku teguri peale walmistuse protsessis otsekohele põhjusena näidata.“ — Wäga huwitaw on järgmine Bernhard'i ütelus:

„Töötingimuste parandamine on majanduslikule edule kasuks. See on tõsiasi, mida ka ettewõtjad mõnikord tõeks tunnistawad.“ Kahjuks aga ainult mõnikord!

Üleajatöö ei anna aga, nagu Bernhard näitab, mitte oodatud kasu.

„Ülewaatajate tagaajamisest ja isegi preemiatest hoolimata ei anna üleajatöö mitte kestwalt tulu. Eilse päewa wäsimus ei ole ka täna lahkunud, waid see wenib ühest päewast teise. — Ühes ketruswabrikus tehti kolm kuud järgemööda iga päew 1 tund üleajatööd. Aga walmistuse produkt ei olnud mitte, nagu oodati, 9,1 prots. suurem, waid 0,9 prots. vähem. Ühel teisel niisugusel juhtumisel oli töösaadus ainult 1,6 prots. suurem, kuna tööaeg siingi 9,1 prots pikem oli olnud. Kolmandal juhtumisel oli töösaadus 4,4 prots. suurem. Sellest on siis ka Trieri töösturite seletus arusaadaw, et „töowiljakus, kui tööaega üle 10 tunni pikendatakse, sellega mitte ei tõuse.“ Sedasama on ka mujal tähele pandud. Zeissi wabrikus tehti ületundidega katset, mille puhul 25% pealekauba maksti. Ainult lühikest aega tõusis töösaadus, warsi hakkas see langetama ja jõudis wiimaks nullini.“

Saksamaal wiidi 1902 a. üleüldine järelepärimine läbi, missugust mõju tööpäewa lühendamine, s. o. 10 tunni peale minemine naistööliste töö suhtes wabrikutes on awaldanud. Sellega saadi wäga palju huwitawat materjali, mis tööpäewa lühendamise kasuks kõneles. Lina- ja kübarawabrikutest, portselani-, klaasi-, saapa-, sigari- jne. tööstustest teatati, et tööpäewa lühendamine aina häid tagajärgi andnud.

Ka siin sai ilmsiks, et töösturid, kes mõnikord tööaega selles mõttes lühendasid, et — halwa äriseisukorra pärast — kauba walmistust vähendada, mitte seda kätte ei saanud: tööaja lühendamise tagajärjel ei jäänud walmistatud kauba hulk mitte vähemaks. Üks pooliwabrik hakkas ainult poole ajaga töötama. Aga wabriku juhatuse imestuseks ei wähenenud tööhulk mitte 50%, waid ainult 10%. Ja niisuguseid tagajärgi ei saadud nendel puhkudel mitte selle tõttu, et masinaid ja töö sisseseadet oleks parandatud, ei! Kõik jäi endi-

seks. — Liegnitzi tööinspektor kirjutab oma aruandes a. 1902:

Mitmes kiutööstuse wabrikus lühendati kewadel 1902 a. ajutiseks tööaega 2—3 tundi päewas. Mitmed töösturid kinnitasid pärast, et nemad selle tööaja lühendamise teel mitte soowitud walmistuse wähenemist kätte ei saanud. Üks tööstur ütles, et tükipalgal töötajad naistöölised 8 tunniga mitte wähem ei tee kui enne 10 tunniga. Temal ei jäänud muud üle, kui pidi töölisi lahti laskma.

1901 a. aruandest on lugeda:

Halwa ärimineku pärast ettewõetud tööaja lühendamine ei andnud walmistuse wähenemise suhtes mitte ettearwatud tagajärgi, isegi silmapaistew tööaja lühendamine ei mõjunud töösaaduse wähenemise mõttes peaaegu mitte sugugi. Üks kalewiwabriku omanik ütles otsekohe, et tema selle plaaniga tööaega lühendada ei hakkagi, sest tema oli juba waremalt näinud, et töölised lühema ajaga sama palju teewad kui pikema ajaga, sest et nad lühema ajaga tööd suurema kiirusega teha woiwad.

Sedasama tõendab ka järgmine tähelepanek. Schleswigi tööstuspiirkonnas teenisid ühe kudumiswabriku naistöölised 7½ tunni peale lühendatud tööpäewa jooksul peaaegu endise, palju pikema tööpäewa palga. Kangaspuude (-telgede) töö tõusis sellejuures aga 56 pealt 66 peale. — Sedasama pandi ka mujal tähele.

Warsi peale Rahwuswahelise Töö-Organisatsiooni ellutõusmist asus Rahwusw. Töö-Toimkond ka selle küsimuse selgitamise juure.¹⁾ Küsimise algatuse puhul Töö-Toimkonna poolt wäljaantud raamatust „Erhebung über die Produktion“, Genf, 1921 — leiame muu huwitawa materjali hulgas ka tähelepanekuid 8-tunnilise tööpäewa kohta, mis kõigiti wäga usutawate meeste ja asutuste poolt toime on pandud. Mõnda sellest materjalist mahutame siia, ning täiendame sellega oma seniseid tunnistusi tööpäewa lühendamise kasust.

Salford Iron Works Manchesteris, Inglismaal, töö-
nädal oli 53—54 tundi. 1893 a. lühendati tööaega 48 tunnini
nädalas. Töösaadus tõusis ja kaduw tööaeg langes 2,46 pealt

¹⁾ Ettewõtjad tahtsid seda nurja ajada. Nad protesteerisid Rahwaste Liidu ees. Aga Haagi Rahwuswaheline kohus otsustas Töö-Toimkonna plaani kasuks. Küsimuse uurimine on alles teoksil.

0,46 peale. 1904 a. kirjutasid selle wabriku omanikud, Mather & Platt, selle kohta:

„Meil ei ole selle juures mingit kahtlust, et 8-tunniline tööpäew 9-tunnilisest tööpäewast kasulikum on. Töötegu edeneb palju paremini, kui töölised „heas tujus“ on. Niipea kui see puudub, ei ole tööd teha lasta enam kasulik.“

Dr. Gilbert teatab (isiklik teade), et ühes Belgia mängukaartide wabrikus tööaja lühendamise järel töösaadus tõusnud on.

8-tunnilist tööpäewa tarwitusele wõttes on häid tagajärgi saawutatud Inglismaal: kala konserveerimise tööstuses, terasja tsinkplaatide tööst., söekaewandustes jne.; Am. Ühend. Riikides: Carhart Manufakturing Cy. ja Ford'i wabrikutes Détroit's, Armour Fertilizer'i wabrikutes ja Clevelandi rauasulatisahjude juures, Illinois'i söekaewandustes, suures riiklikus paberiwabrikus New-Yorgis jne. — Graniiditööstuses lühendati tööaega heade tagajärgedega kuni 7 tunnini päewas ja leiti, et 7-tunniline tööpäew siin kõige kasulikum on.

Pierre Hamp teatab järgmist: Üks Prantsuse wabriku-direktor käis Berliinis Ludwig Loewe tööriistade wabrikut waatamas, kus 8-tunniline tööpäew maksis. „Kuidas on Teil kaheksa töötunniga wõimalik masinaid odavamini valmistada, kui meil Prantsusmaal, kuna me 10 tundi päewas tööd teeme?“ küsis prantslane. Temale wastati: „Meie panime oma töönduse kiiremalt ringi jooksmas, kuna meie tegelased (Personal) üle 9 tunni wabrikus wiibida ei tarwitsenud. Töösaadus jäi ühesuuruseks. Meie lühendasime weel tööaega — 8 tunnini päewas. Ka sellega ei wähenenud töösaadus, sest töölised tahtsid ometi sedasama palka saada, mis nad 10 tunniga olid teeninud. Palka meie ei kärpinud. Meie kasu seisab selles, et me 8 tunniga vähemate üldiste kuludega wälja tuleme, kuna töösaadus nõndasama suur on kui enne.“

„Meie töölised asuwad — neli wiiest — linnast wäljas, see on lühema tööpäewa õnnistus: neil on pikemaks sõiduks aega, mis läbi nad odavamalt elawad, liiati ruumikamates korterites, mis palju wäärt on. Pika tööajaga poleks neil aega kaugele sõita, nad peaksid linna kitsastes urgudes — s. o. wõimalikult wabriku ligidal elama. Teie tarwitsete ainult meie tööliste peale waadata: Te näete, nad on terwed, kosunud, rahulikud inimesed.“

Härra Hamp teatab edasi, et mainitud Prantsuse direktor

ka oma wabrikus 9-tunnilise tööpäewa tarwitusele wõtnud ja nimelt nõndasama heade tagajärgedega.

Ameerika töösturite poolt ellukutsutud „National Industrial Conference Board“, kuhu üle 50.000 ettevõtja kuulub —, kelle peasekretär, härra Magnus Alexander, väga lugupeetud mees on, pani juurdluse selle üle toime, missugused nähtused tekiwad tööaja ning tööpäewa wahekordadest tööliste terwise suhtes. Juurdluse kokkuwõtetest leiame, et tööpäewa lühendamine on väga paljudel kordadel töowiljakust tõstnud, ehk et tööhulk endiseks on jäänud, aga on ka juhtumisi, kus on töösaaduse wähenemist märgitud. Aga isegi seal, kus töösaadus on wähenenud, tunnistatakse tööpäewa lühendamist kasulikuks, näiteks kiutööstuse suhtes: „Hoolimata töösaaduse wähenemisest on mitmed töösturid ometi lühema tööpäewa poolt, sest tööliste meeleolu olla wõrdlemisi palju parem, uute tööliste palkamine hoopis hõlpsam ja töö palju korralikum.“ — „See Ameerika töösturite poolt toimepandud juurdlus kinnitab siis ka omalt poolt psühholoogide waateid, nimelt et tööliste terwiseliste olude eest hoolitsemine, wabriku terwishoid, ülejõukäiwa töö ja wäsimuse wastu wõitlemine mitte ainult inimsõbralikust terwishoidlikust seisukohast tähtis ei ole, waid sellel on suur otsekohene mõju töowiljakuse suhtes, s. t. teiste sõnadega diwiddendi ehk kasu suuruse suhtes.“

Asjatundlikult juhitud ja teokstehtud tööaja lühendamine ei tähenda siis mitte tööstuse nõrgestamist, waid selle edu. Kahtlemata on tööline tähtsam tegur tööstuses. Üsna loomulik, et selle tähtsa tööstuse teguri seisukorra paranemine tööstuse peale heategewat mõju mitte awaldamata ei wõi jätta... Inglise töösturil Mundella oli täieline õigus ütelda: „Mannermaa pikk tööaeg on meile heaks kaitseabinõuks sealse tööstuse wõistluse suhtes.“ Mundella teadis, et pikk tööaeg ja madal palk käsikäes käiwad ja et töölised, s. o. tööstuse hing, niisuguste elutingimuste juures head, wõistluswõimsat kaupa walmistada ei suuda...

Kõike seda silmas pidades, mis me tööaja lühendamise kasuks oleme tundma õppinud,¹⁾ näib meil walitsuste ja ettevõtjate wastuseismine mõistatusena. Et tööpäewa lühenda-

¹⁾ Tuleb meeles pidada, et seni tundmaõpitud andmed enne maailmasõja ajajärgust pärit on!

mine paratamata tarwilik ajanõudmine on, see peab neile niisama selge olema kui töölistele. Ja mitte ainult tööliklassi huwid ei nõua seda, waid sellega on kogu inimesesoo kasud ühendatud. Kõige selle juures ei tähenda see tööstuse kapitalile mitte kahju, waid kasu! — Wäikeettewõtjate juures wõiks ütelda, et nad arusaamatusest selle wastu on. Suur-ettewõtjate ja riigiwalitsuste juures ei wõi seda arusaamatuse arwesse panna. Mis jääb seal üle? Ei muud, kui seesugune wale „tarkus“, nagu me seda Brüsseli aktsiaühisuse juhatuses otsuses tundma õppisime, millega kaewanduste direktorile Lothringenis ette kirjutati, lühendatud tööpäewa pealt pikema peale tagasi minna, sellest hoolimata, et lühema tööajaga tööd teha kasulikum oli... Kardetakse tööliste nõudmisi täita, olgu need kui loomulikud ja tõsised tahes; kardetakse seda, et iga tööliste soowi täitmine nende nõudmisi suurendada ja nende mõju tõsta wõiks...

Selle ettewaatusse lõpusihid wõiwad ettewõtjate seisukohast waadates õiged olla. Aga siis tunnistawad nad ainult seda, et töölisel oma wõitluses tõuswal liinil edasi rühiwad. Ja selle juures ei ole kahelda! Tööpäewa lühendamise nõudmine on kord paratamata ajanõudmise astmele jõudnud. Ja walitsuste ning ettewõtjate wastuolek ei suuda seda mitte enam tagasi suruda ega kammitsas hoida.

Tööliklass tööpäewa lühendamise wõitlusest ei loobu, ta ei wõi sellest loobuda, sest see on tööliklassile elu- ja eduküsimuseks. Ta rõhub täie jõuga peale; ta rühib samm samult edasi. — See teadmine, et tööpäewa lühendamine tööstuses e d u tähendab, on töölistele seda suuremaks hooandjaks. Sellepärast on see teadmine wäga tähtis ja wõib ka siin ütelda: teadmine on wõim!

VI.

Kokkuwõte.

Oma juurdlemise seniseid saawutusi wõime järgmiselt otsusteks kokku wõtta:

1) Niisuguses ühiskonnas, kus warade ehk tarbainete walmistamine ehk nõutamine ise oma tarwiduse nõuetel sünnib (perekonna, kodukonna walmistuse wiis), on tööaja pikkus juhuse ja silmapilgu wadjaduse järele suurem ehk wähem. Eluhoiu tarbainete nõutamise ehk walmistamise wiis määrab siin tööaja pikkuse ära, kusjuu-

res tööriistadel ja tööteo wiisidel otsustaw tähtsus on.

2) Kommunistliku¹⁾ walmistusi peale põhjendatud ühiskonnas peaks ühiskonna wajaaduste summa, s. o. kõigi nende wajaaduste korrapärase täitmise wõimalus tööaja pikkuse ära määrama. Mille juures muidugi oletama peab, et see ühiskond masinate ja tööwiiside täiendamise peale isearanis suurt rõhku peab panema, et tööaega kõige kaugema wõimaluseni lühendada.

3) Kapitalistlikus ühiskonnas on tööaja pikkus tingitud a) profiidi, ehk kasu suuruse läbi, mida kapital nõuab, ja b) wõitluse jõu wahekorra läbi töö ja kapitali wahel. Ettewõtjad katsuwad tööaega pikendada, nad wõitlewad tööaja lühendamise wastu. Ja nimelt sellepärast, et tööaja lühendamine igal tingimisel töötegu ja sellega siis ka kapitali kasu — profiiti — wähenawat. Kus nad tööaja lühendamist mitte enam tagasi hoida ei saa, katsuwad nad töötegu kõigest wäest tihendada, olgu kaugeleulatawa tööjaotuse läbi, olgu tehnilise töö aparraadi täiendamise läbi, olgu n. n. teadusliku töö juhtimise teel (Tayloriga süsteem). Selles mõttes on juba kaugele jõutud. Ja sellest seisukohast waadates on tööpäewa lühendamise wõitlus tagasihutajaks tööprotsessi wõimalikuks täiendamiseks. Nõnda on tööaja lühendamise wõitlus ka selles mõttes tähtis edu tegur.

4) Töölisklassile tähendab tööaja lühendamine ka siis wõitu, kui see isegi ainult tööteo süwenemise ja tihenemise teel kättesaadaw oleks.

5) Uurimiste ja tähelepanekute teel on wastuwaidlemata kindlaks tehtud, et tööaja lühendamine nendes tööndustes ja tööskondades, kus lühendatud tööaeg tarwitusele wõeti, ei töötegu ega ka tööpalka ei wähenanud. Peaegu iga kord wähenesid sel teel ka tööteo kulud, kuna sellega käsikäes töö headus paranes.

6) Selsamal teel on ka kindlaks tehtud, et töö kõige wiljakam on, kui tööline kehalikult ja waimliselt terwena ning wärskena seda teeb. Nii-sugusena on töölise töötahtmine, töölust, nõndasama siis ka tööwili kõige suurem. Seda saab kätte, kui

¹⁾ Siin ei ole Wene kommunismust mõeldud, kes ju ka kommunistliku walmistuse juure jõudnud ei ole. Wenemaal sammutakse kapitalistliku walmistuse juure tagasi. Kapitalistlik tööstus sunniti eslotsa ainult kängu jääma. Nüüd elustatakse seda kommunistide eneste poolt.

rahu- ehk puhkeaeg tööajaga kõige paremasse kokkukõlasse seatakse. See püüdmine peaks iga poole tähtsam siht ja soow olema. — 8-tunnilise tööpäewaga ei ole kõige wiljakama töö kõrgusepunkt weel mitte üle astunud; näib, et see punkt allpool 8-tunnilist tööaega leida on.

7) Kõige wiljakama töö kõrgusepunkt ei ole kindel, waid ta on muutlik. Tehniline edu ja inimese harjumise wõimalus muudetud walmistuse wiisidega wõiwad seda punkti muuta, liigutada, tõsta, nii et selle kättesaamiseks kohane tööaeg ikka edasi lühemaks wõib jääda.

B. Tööpäewa lühendamise wõitlus- käik enne maailmasõda.

I.

Seaduslik tööpäew.

Seni oleme endid nende küsimustega tutwustanud, mis tööpäewa lühendamise tarwilikuks teewad, ja kas on tööpäewa lühendamine ilma tööstusele walmistuse rohkuse ja odawuse suhtes kahju tegemata wõimalik. Me leidsime, et tööpäewa lühendamine paratamata tarwilik on, ja et isegi tööstuse kahju seda takistada ei wõiks. Aga me leidsime ka, et tööaja lühendamine tööstusele mitte kahjulik ei ole, waid koguni kasulik on.

Nüüd tahame endid tööpäewa lühendamise wõitluskäiguga tutwustada. Ka seda wõime meie ainult kitsas raamis teha, s. o. suurtes, üldistes joontes ette tuues, mida seni kätte saadud on ja missugusel kohal tööpäewa lühendamise wõitlus praegu seisab.

Seadusliku ehk normaal tööpäewa nimetusega mõtleme ja mõistame meie seaduse läbi ärapiiratud igapäewast töö aega, millest kauemini tööd teha seaduse läbi keelatud oleks. Sellekohane maksimaalne ehk kaugem tööteo piir on juba mitmes riigis seaduslikult kindlaks tehtud. Aga see ärapiiramine jätab ikkagi tööpäewa pikkuse weniwaks mõisteks, ainult et see üle teatawa määra ulatada ei tohi. Kaugeltki ei tähenda see loomulikku tööpäewa 8-tunnilise tööpäewa mõt-

tes! Sellepärast ei ole tööpäewa lühendamise wõitlus ka seal, kus eeltähendatud seaduses lubatud kaugem tööteo piir ära on määratud, mitte silmapilkugi puhanud. Ka seal on wõitluse siht 8-tunnilise tööpäewa kättesaamine ja selle seaduslikuks tööpäewaks tõstmine. 8-tunniline tööpäew oleks siis loomulik ehk normaalne tööpäew, mida seadus oma kaitsta peaks wõtma. See ongi wõitluse siht.

Kus praegu juba seaduslik tööpäewa kaugem piir maksew on, leiame sellest hoolimata terve rea töö päewi mitmesuguses pikkuses. Muidugi teada, et nad kõik lühemad on, ehk vähemalt mitte pikemad ei ole, kui mis selles seaduses määratud on, allapoole kuni 8 tunnini, harukordadel isegi alla selle. Aga et ka selles asjas seaduserikkumisi ette tuleb, siis on ka pikemaid tööpäewi leida, kui seadus otsekohe lubab, s. o. seadus jääb tähele panemata!

Nõndakaua kui töölistel klassiteadwus puudus, wõis kapital üksiseiswaid töölisi — naised ja lapsed muidugi ühes arwatud — ilma mingi takistusega ja piiramata tööajaga kurnata. See kurnamine omas nii laialise ulatuse ja seesuguse hirmsa kuju, et terwed rahwad ja riigid kõdunemise ja kiduruse hädaohu langesid. See oligi, mis heasüdamlikka inimesesõpru kõigepealt kaitseseadusi nõudma sundis. Ja neil headel inimestel oli küllalt tunnistusi ette tuua, mis südant lõhkema wõisid panna ja näidata, et seaduslik kaitse paratamata tarwilik oli.

Nende heade inimeste püüdmised ei jäänud ka mitte hoopis wiljatuks, iseäranis Inglismaal, kus tõepoolest mõned kaitse-seadused sel teel maksma pandi. Aga mõjuliselt jäid need seadused kauaks ajaks ometi surnuks. Neid ei pandud tähele, sest walitsus ei hoolinud nende kindlast läbiwiimisest. Ta ei nimetanud ametnikka, kes seaduste täitmise üle oleksid walwanud. Alles siis, kui töölistes oma wiletsast seisukorrast aru saama ja endid organiseerima hakkasid, hakkas asi pikkamisi paranema. Aga raskeid wõitlusi maksis see ka Inglismaal, wõib olla raskemaid kui kuskil mujal.

Tööliste kaitseseaduste andmise alguse ja edenemise üle kirjutab Karl Marx (Kapital I, wiies wäljaanne, lk. 262 j. e.) kokkuwõttes:

„Esiteks: wee, auru ja masinate läbi rewolutsioneeritud tööstusharudes, moodsa tööstuswiisi esimestes loonustes, s. o. puuwilla-, lina-, willa- ja siidiketruuse ja -kudumise wabrikutes ei leia kapital tööpäewa piirita ja hoolimata pikendamises mingit takistust, waid tal on täielik teowabadus. Walmistus-

wiisi materiaalne muutus loob aga uued sotsiaalsed wahekorrad walmistajate, s. o. tööliste ja tööandja wahel, mis piirita kurnamises ilmsiks saawad ja wiimaks ühiskonna tähelepaneku wälja kutsuwad. Selle tagajärjena tuleb siis tööpäewa seaduslik korraldamine. Töö waheajad määratakse ära ja seatakse ühesuguste eeskirjade alla. 19 aastasaja esimesel poolel on nendel kaitseseadustel siiski alles ainult harukorraline laad. Seadused pandi ainult eelnimetatud tööstustes maksma. Olid nad seal kord koduseks saanud, siis oli aeg ka teistes tööstusharudes wabriku tööwiisi maksma pannud ja ka niisugused mahajäänud tööskonnad, nagu potisepa ja klaasepa töökojad ja wanad käsitööd, nagu pagariärid, ja isegi niisugused laialipillatud kodutööskonnad, nagu naelassepad jne. kapitali walitsuse alla saatnud, nii et kapital seal nõndasama nagu suures wabrikus walitses. Aegamööda pidi siis seaduseandmine harukorralisest seisukorrast lahkuma ja kaitseseadustele üldise iseloomu andma. Inglismaal käis ta wana Rooma tolmunud teed, kuna ta täitsa oma heaksarwamise järele ühe ehk teise maja, kus sees tööd tehti, wabrikuks tunnistas ja siis wabriku seaduse seal makswaks kuulutas.

„Teiseks: Tööpäewa korraldamise ajalugu mõnedes tööstusharudes ja teistes sarnastes selle korralduse nõudmine tunnistawad käegakatsutawalt, et üksik tööline, s. o. tööline, kes oma tööjõudu „wabalt“ müüb, teatawal kapitalistliku walmistuswiisi küpsuse astmel ilma mingisuguse wastupanemisjõuta on ja et ta üksikult paratamata alla peab andma. Seaduse poolt äramääratud tööpäew on siis pika ja raske, tööliste ja kapitalistide klassi wahel enam ehk vähem warjatud wiisil peetud kodusõja wili. Wõitlus algab uueaja tööstuse naabruses ja edeneb selle kodumaal, Inglismaal. Inglise wabrikutöölised olid niihästi nende omamaa, nagu kogu uueaja tööliklassi eestwõitlejad, nõndasama nagu ka nende teoreetikud esimesed olid, kes kapitali teooriale kõigepealt sõda kuulutasid. Sellest on arusaadaw, et Inglise wabriku-filosoof Ure tööliklassi süüdistab, kes „wabrikutöö orjuse“ enesele lipukirjaks wõtnud, kuna kapital mehisel wiisil „täieliku töö wabaduse“ eest wälja astunud.“

Normaalse tööpäewa wõitluskäigu edasiminemist kirjeldab Marx järgmiselt:

„Tasakesi Inglismaa järel lonkab Prantsusmaa. Kaheteistkümne-tunnilise tööpäewa seaduse sünnitamiseks on weebruari rewolutsiooni tarwis, mis sellest hoolimata oma Inglise eesku-

just siiski weel maha jääb. Aga Prantsuse rewolutsiooniline waim ilmutab siiski ka häid külgi: Ühe hoobiga seab ta kõik töökojad ja wabrikud ilma mingi erandita uue tööpäewa seaduse alla, kuna Englise seaduseandmine nagu otsides ja katsudes edasi hiilib, ükskord siin, teinekord seal oludele järele andes. Ei puudu palju, kui Englise seadusemehed uue õigusteadliku rotikuninga wälja hauduksid. Teistpidi läheb Prantsuse seadus põhimõttelisest seisukohast wälja, kuna Englise seadus ainult laste, alaealiste ja naiste nimel kätte on wõidetud ja alles nüüd üleüldist maksuwust nõudma hakkab.

„Ameerika Ühendatud Riikides oli igasugune töölisliikumine kuni pärisorjuse, selle wabariigi häbipleri ärakaotamiseni wõimata. Kus „musta-naha“ töö teotaw, alandaw on, seal ei wõi „walge-naha“ töö ennast mitte wabastada. Aga orjapõlwe surmast tekkis otsekohe uus elu. Kodusõja esimese wiljana ilmus kaheksatunnilise tööpäewa kihutus ja weduri seitsmepeni-koorma saabastega ulatas see peagi Atlandi merest Waiksemereni, Uuest-Ingliismaast Kaliforniani. Üleüldine töölistekongress Baltimores (16. aug. 1866) annab teada: „Praeguse aja suur nõudmine on 8-tunnilise normaalse tööpäewa seadus kõigile ühendatud riikidele. Ainult sel teel on wõimalik tööd kapitali orjusest wabastada. Meie tahame kõike oma wõimu selle suure eesmärgi kättesaamiseks tarwitada.“ — Samal ajal otsustas „Üleilmiline töölistekongress“ Genfis (sept. algul 1866) Londoni Üleüldise Nõukogu (= Generalrat) ettepanekul: „Meie tunnustame tööpäewa lühendamise eestkätt nõudmiseks, ilma milleta ühegi teise wabastamispiüde teostamine wõimalik ei ole... Meie soovitame 8 töötundi tööpäewa seaduslikuks piiriks.“

„Nõnda kinnitab mõlemal pool Atlandi merd produktsiooni wahekordadest loomusunnil tekkinud töölisliikumine Englise wabrikuinspektori J. R. Saunder'i sõnu: „Igasugune ühiskonna edu on wõimata, kui mitte enne tööpäewa seaduslikult ei lühendata ja seda mitte kindlalt läbi ei wiida.“

Belgia kohta ütleb Marx:

„Hoolimata sellest, et Belgia konstitutsionaalse liberalismuse paradiis on, ei ole seal töölisliikumisest põrmugi märgata. Isegi söe- ja metallikaewandustes on mõlemast soost tööliste kurnamine täiesti „waba“, ilma igasuguse wanaduspäewa ja aastaaja piirita. — —“

Marx lõpetab selle peatüki järgmiste sõnadega:

„Siiski peab tunnustama, et tööline produktsiooni protsessist hoopis teisena wälja tuleb, kui millena ta sinna sisse läks.

Turule ilmus ta tööjõu müüjana teiste kaupade omanikkude vastu, kaubaomanik kaubaomaniku kõrval. Tööjõu müügi üle kapitalistiga tehtud kaubaleping tunnistas must walge peal, et tööline ise oma peremees on (et ta oma jõudu wabalt müüa wõib). Aga peale lepingu kindlakstegemist tuli ilmsiks, et ta ometi „waba agent“ ei olnud, et aeg, milleks ta oma tööjõudu wabalt müüa wõib, see aeg on, milleks ta seda sunnitud on müüma, ja et tema kurnaja teda nõndakaua rahule ei jäta, kui weel „ükski muskel, ükski künnap, ükski tilk werd tööteo läbi kurnamist wõimaldab“ (Engels „Lage der engl. Arbeiter“ lk. 5). Oma wiletsuste ja hädade vastu wõitluseks peawad töölised eneste pead kokku koguma ja ühise klassina riigiseadust sunniwiisil nõudma, tugewat ühiskondlikku takistust, mis isegi neile enestele wõimatuks peab tegema, endid ise ja oma sugu kapitalile waba lepingu läbi surma ja orjuse omaks müüa. Toreda „inimesõiguste“ wäljakuulutuse asemele astub lihtne tööpäewa lühendamise seaduse — Magna Charta — suur kaart, (= wabaduste leht), mis „ometi ükskord selgeks teeb, millal see aeg, mis tööline ära müüb, lõpeb, ja millal see aeg algab, mis tema enese päralt on.“

Selgelt ära tuntud ja ette näidatud on tee, mida töölisklass sammuma pidi ja millega ta enesele paratamata tarwilist kaitset kätte wõita wõis. Siin ei ole kõnet mitte enam heatahtlikust hoolikandmisest, nagu tundlikud inimesesõbrad pakuwad, mitte tõu halwenemise kartustest, mis soojasüdamlikka sotsioloogisid tööliste lastele ja emadele kaitset nõudma ajasid, waid töölisklass ise astub wõitlusesse oma elamise ja olemise pärast. Tööaja lühendamise nõudmine tõstetakse klassi nõudmiseks.

II.

Saksamaa tööaja lühendamise seadused.

Marx ei pidanud sel ajal weel mitte tarwilikuks, teiste maade kõrwal ka Saksamaad selles mõttes olgu ainult nimetadagi. Ta ei pidanud Saksamaa tööaja lühendamise seadusi weel mitte selle wäärt, et neid nimetada. Küll oli aga teada, et ka Saksamaal näit. 14-aastased lapsed 16 tundi ja weel enam päewas tööd pidid tegema. Selle takistuseks ei tehtud pea-aegu mitte midagi. Kuid esimesed katsesammud olid siiski ka siin juba seljataga.

1839 katsus Preisi walitsus alaealiste tööd alla 16 aastat mitte üle 10 tunni lubada. Asja selleks keelukatseks andis

see, et Rheinimaa enam tarwilikku arwu nek-rutidei andnud, s. o. kurnaw töö oli noorsoo nõnda nõrgaks ja nigelaks teinud, et ainult wähenene arw noori mehi karsarmule kõlbulikuks leiti. Ja selle nähtuse kõrwaldamiseks arwati sellest küllalt olewat, kui lastetööd üle 10 tunni päewas ei lubatud! — Ja et seegi seadus kindlamalt läbi oleks wiidud kui Inglismaal, selleks ei ole mingisuguseid tunnistusi olemas.

Dr. J. Grunzel¹⁾ ütleb Saksamaa esimeste kaitseseaduste andmise kohta muu seas weel järgmist:

„Nendele 1839 a. 9. märtsi seadlustele järgnesid uuemad alles 1853. Põhja-Saksa liitu sünnitades läksid need seadlused Põhja-Saksa riikide peale üle ja wiimaks, kui ühendatud Saksa riik elule tuli, said ka Lõuna-Saksa riigid nende kaitseseadluste osaliseks. Aga need seadlused ning määrused olid aina puudulikud ja isegi mitte kõik tööstuse tööliste liigid ei kuulunud nende alla.“

Kuidas nende seaduste andmine pärast edenes, seda õpime pärastpoole tundma. Nüüd tutwustame endid poliitiliste parteide seisukohaga selles asjas. Sest tõsine seadusandlik tege-wus langeb selle aja peale, kus juba poliitilised parteid riigielus esirinda astuwad.

Meile näib iseäralik, et wanameelsed Põhja-Saksa tööstuse-seaduse harutamise juures (1869) selle poolt olid, et tööpäewa pikkuse kõrgem piir seaduse läbi kindlaks määrataks. Nemad nõudsid seekord „wabrikutele“ 12-tunnist — s. o. ikkagi lühendatud tööpäewa. Tänapäewal ei taha nad sellest enam midagi kuulda. Aga ka tol korral ei salanud nad oma eneste kasusid mitte ära. Sest nad soovisid lühendatud tööpäewa, mida nad — teadagi — kahjulikuks pidasid, ainult wabrikutele... Oma põllutööstustes olid nad kõik selle poolt, et nende tööpäewa keegi lühendada ei tuleks. Selle pik-kuse äramääramine pidi pärast nagu enne nende ainu-wõimusesse jääma. — Wabrikutöölise tööpäewa seadusandlikult lühendades lootsid suurmaa omanikud nimelt suur-tööstust edenemises takistada. Saksa põllu-majanduse edu tuluks pidasid nad tööstuse hal-wamist tarwilikuks. —

Sotsialdemokraadid püüdsid tähendatud seadusekawatsust omapoolse ettepanekuga täiendada ja parandada, nimelt töö-

¹⁾ Dr. Joseph Grunzel, „System der Industriepolitik“, Leipzig, Dunker & Humblot.

aega kõige rohkem 10 tunni peale määrates ja seda kõigi wabrikute, töökodade, mäekaewanduste, rauawabrikute, põllutöõnduste, laewadokkide, raudteede jne. peale ulatada. Aga niihästi wanameelsete seadusekawand, nagu ka sotsialdemokraatide paranduse-ettepanek kukutati läbi. Mitte seda soowiwaldustki ei pandud tähele, ametlikult järele uurida, kas ja kui kaugelt see tõsi on, et „tööpäewa loomuwastaselt ja lubamata pikaks wenitatakse.“ — Sellega oli seegi katse kauaks ajaks maha maetud. Ja seitsaadik, kus suurmaa härrad ära on tundnud, et suurtööstus ennast enam kammitsasse siduda ei lase, on nad tööstuse- ja raha-kapitaliga sõprussidemeid punuma hakanud, ei mõtlegi nad enam selle peale, niisuguste „mässuliste“ nõuete eest wälja astuda, liiati seda nähes, et ühes suurtööstusega ka tööliklass oma pead tõstma hakkas. See aga näis neile kohe palju hädaohtlikum olewat, kui kodanlise ettewõtjate klassi ülespoole tõusmine. Tööpäewa lühendamise nõue oli tööliste nõudmine, sellele tuli jõuga vastu astuda.

„Kultuurwõitluse“ aegu (1871 alates) hakkasid katoliiklased, tsentrumi mehed tööliste sõpruse lippu tõstma. See oli otse n a e r u w ä ä r t ja sellega sihti tööliste pettuse peale wälja. Tsentrumi mehed olid suurtööstuse ettewõtjatega nõndasama langud ja sõbrad, nagu suurmaa omanikkudega. Nüüd katsusid nad ka tööliste sõprust oma poole wõita. Mitte ainult Rheinimaa suurtööstuse härrade, s. o. natsionaalliberaalide soowisid ei tulnud silmas pidada, waid ka wäikekodanliste kihtide huwid nõudsid nende poolt tähelepanemist. Kiriklikud huwid nõudsid pühapäewatöö ja naistetöö kitsendust, sest et wanad usulised kombed ja perekonna wahekorrad selle all puruneda ähwardasid. Iseäranis hädaohtlik näis neile aga sotsialdemokraatia laialilagunemine olewat. Mitte ainult kiriklikust seisukohast kasuliku, rahwa lapseliku uskumise kõikumalöömise pärast, waid weel enam sellepärast, et rahwas sotsialdemokraatliku silmadeselgitamise töö tagajärjel kiriklastest eemale jääma ja poliitiliselt neist lahkuma näis. Sellepärast tuli tsentrumil aegsasti häältepüügile minna. Mida enam teised kodanlised parteid eneste omakasu poliitikaga töölisi enestest eemale tõukasid, seda enam oli karta, et töölisel sotsialdemokraatia poole hoidma hakkawad. Sellele lootis tsentrum oma tööliste sõprusega vastu wõiwat astuda. Ja selleks kirjutas ta tööliste kaitse oma lipu peale, ja astus siis ka tööpäewa lühendamise seadust nõudes wälja. Tsentrumil oli siis põhjust küllalt tööliste sõprust jutlustada, seda enam,

et töölised ikka enam ja enam elu ainelise külje peale waa-
 tasid, „materialistlikumaks“ said ja endid mitte enam ainult
 taewalikkude headuste lubamistega trööstida ei tahtnud lasta.
 Aga tõelikult ei astunud tsentrum tööliste kasuks kunagi wälja.
 Seda ta ei wõinud. Sest kirik on juba ammust ajast walitse-
 wate klasside käes abinõuks, et rahwa hulkasid ohjata, walit-
 sewatele klassidele sõnakuulelikuks teha. Tsentrumi juhtiwate
 poliitikute seas leidub hulk igatsorti ettewõtjaid, kes oma-
 eneste kasude peale hoopis suuremat rõhku panewad kui töö-
 liste heakäekäigu peale. Nende soow ei läinud kaugemale,
 kui et töölisi kawalate lubamistega oma lõa otsa saada ja neid
 siis oma „targa käega“ sinna juhtida, kuhu tsentrumi härrade
 kasud nõudsid. Wiimaste aastate asjadekäik, iseäranis
 paawsti awaldused kristlikkude ametiühisuste wastu, on ikka
 enam ja enam näidanud, et kiriklased töölisi aina ninast on
 wedanud ja et nende lahkus muud midagi ei tähenda, kui selle-
 sama pettuse poliitika edasiajamist.

Loomulikult pidi Sotsialdemokraatia tööpäewa lühenda-
 mise küsimuses hoopis teise seisukoha omaks wõtma. Tema
 pidi tööpäewa seaduslikult lühendamise nõudmise omaks
 nõudmiseks tegema. Esiotsa ei suutnud ta oma parlamentaar-
 likus wõitluses selles suhtes muud suuremat teha, kui pea-
 asjalikult arwustada. Wäheste oma usaldusmeeste arwu pärast
 ei olnud suuri ja kiireid poliitilisi wõituisid loota. Nõndasama
 ei wõinud ta aga ka selle juure seisma jääda, et olewat korda
 ainult arwustada. Ta pidi selle kõrwal ka ettepanekute ja
 praktiliste märguandmiste teel selle eest hoolt kandma, et
 tööliste kaitseaduste andmine mitte hoopis magama ei sui-
 guks, waid et tööliste õiguse küsimus elawaks jääks. Selles
 on Sotsialdemokraatia oma kohust hästi täitnud. Juba 1877
 andis sotsialdemokraatlik riigipäewa rühm omalt poolt töö-
 liste kaitseaduse kawa sisse, s. o. esimese, mis Saksa riigi-
 päewal selles suhtes üleüldse harutamisele tuli. See oli väga
 tähtis seaduse eelplaani. Kõik pärastised nõudmised olid idu-
 dena seal juba olemas, nii et kõik pärastised tööliste kaitse-
 seadused selle peale tagasi lähewad. See on tähtis küllalt, et
 sellega tutvuneda. Seal nõuti: seadusest kindlasti piiratud
 tööpäewa: meestele 10 tundi; laupäiwiti 9 tundi; naistöölis-
 tele ja alaealistele (alla 18 aastat) 8 tundi; töö alguse, lõpu ja
 waheaegade kindlaksmääramist; öötöö ärakeelamist, selle
 lubamise kitsalt piiramist, ilma et seda naisterahwale ja ala-
 ealistele ülepea lubataks. — Pühapäewatöö keeld — seda
 ainult kitsalt piiratud määral lubada ja nimelt: weo- ja sõidu-

ettewõtetele, wõõrastemajadele, lõbutsemisasutustele, toiduainetekauplustele ja -töõndustele, kelle töö seismajätmist ei kannata. Neile töölistele aga tasuta rahu ühel nädalapäewal, naisterahwa ning alaealiste kohta aga täielik pühapäewatöö keeld. Need olid selle esimese seaduseprojekti peapunktid, kus tööaja korraldamist seadusandlikul teel nõudma hakati. Muu kõrwal nõuti siin ka juba wabriku inspektorid ja tööstuse ülewaatajaid ametnikka, ja suuremat koalitsiooni-, koosoleku- ja seltsiwabaduste kindlustamist. Ettepanek tuli 16. aprillil 1877 Riigipäewal harutusele, kus Fritsche teda põhjendas. Kaks päewa hiljem kaitses teda Bebel lõpüksõnas iseäranis mõjuwalt. Aga enamust ta ei saanud, sest kodanlised parteid olid rinnu seesuguste seaduste wastu. — Pärastised Sotsialdemokraatia poolt päewakorda toodud tööpäewa korralduse nõuded olid: 1884—85 a. Grillenbergeri ja Bebeli poolt, 1885—86 a. Aueri ja seltsimeeste, 1886—87 a. Blos'i ja seltsimeeste poolt.

Esimestel waewanägemistel (1878) oli ainult see — waewalt nimetamiswäärt tagajärg, et wabriku inspektorite järelewaatus wähe paranes. Naistöõliste „kaitseks“ otsustati ainult, et Bundesrat, s. o. ühinenud riikide nõukogu mõnes töõskonnas naisterahwa töõd kitsendada, ehk ka koguni ära keelata wõib. See oli nõndasama palju kui mitte midagi! — Wähekesese parem oli lugu laste kaitsega. Alla 12 a. laste töõ keelati koguni ära, 12—14 a. lastele lubati 6 tundi töõd teha, kuna 14—16 a. lapsed edasi 10-tunnilise kurnawõimaluse alla jäeti. — Ja seegi kõik maksis ainult wabrikute kohta. Niisugustes töõndustes, mida seadus mitte wabrikuteks ei tunnistanud, ei olnud siis ka mingisugust kaitset ega tööaja piiramist, waid ettewõtjatel oli täielik wabadus.

Peale 1890 a. „tööliste kaitse konwerentsi“ ja selsamal ajal awaldatud „weebruari määrusi“ noore keisri Wilhelm II poolt — uuendati tööstuseseadust mõne waewalt tunduwa paranduse läbi. Alaealiste töõd kitsendati wähekesese, ja ainult sel teel, et nende wanaduse piiri wähe tõsteti. Naistöõliste pikem tööaeg määrati 11 tunni peale kindlaks, kuna nende öötöö hoopis ära keelati. Lõpuks määrati ka pühapäewa- ja pühadeaegne rahu seaduses kindlaks.

1903 a. 30 märtsi seadus korraldab lastetöõd uuesti. See seadus kitsendab lastetöõd — seda paljudes töõskondades hoopis ära keelates, nagu ka alla 13 a. wõõraid lapsi ja alla 10 a. oma lapsi tööle panemast. Töö on ka niisugustel wõõrastel, üle 13 a. wanadel lastel keelatud, kes rahwakooli weel

ei ole lõpetanud. Seadus lubab laste tööd ainult teatawatel päewa-tundidel ja mitte kauem kui 3 tundi, kooliwalitsuste poolt lubatud kooliwabal ajal 4 tundi päewas. Ka siin wõib Bundesrat = liiduriikide nõukogu — erandid, muutusi jne. lubada, misläbi seegi seadus weniwaks muutub, liiati seda silmas pidades, et ametlik ülewaatus puudulik on.

Saksa riigi tööstuseseadus — Gewerbeordnung für das Deutsche Reich —, mis 26. juulil 1900 wälja anti, muustustega 14 okt. 1905, 7 jaan. 1907, 30 maist, 29 juunist ja 28. dets. 1908 ja 27. dets. 1911 — sisaldab mõnesuguseid määrusi ka tööaja kohta. Pühapäewa ja pühadeaegne töö rahu, töökihi wahetus jne. leiab siin uut korraldust. Selle seaduse § 135 kirjutab ette:

I. Alla 13 a. laste töö on keelatud. Üle 13 a. laste töö on ainult siis lubatud, kui nad enam rahwakooli kohuslised ei ole.

II. Alla 14. a. lapsi ei tohi päewas üle 6 tunni tööl pidada.

III. Noori töölisi 14 ja 16 a. wahel ei tohi üle 10 tunni päewas tööd lasta teha.

Noorte tööliste tööaega ei ole lühendatud! Ainult seda on nende kaitseks tehtud, et seadus neid mitte enam üle 4 tunni järgemõõda tööle panna ei luba, ja mitte muul ajal, kui ainult homm. k. 6 ja õhtu k. 8 wahel. Töö waheajad ja 11-tunniline wahetpidamata öörahu on seaduses ette nähtud. Pühapäewatöö on keelatud. Iseäralist rõhku paneb seadus kiriklikusulistele momentide peale, millega 10-tunniline tööaeg aga sugugi kokkukõlas ei ole. Usulised kalduwused ei suuda seda kahju, mis 10-tunniline tööaeg noortele töölisele saadab, mitte wähendada, waid see laseb seaduseandjate puudulikku tööd seda tagurilisemas walguses paista.

Naistööliste kaitse on selles seaduses järgmine:

Öötöö k. 8 õhtul kuni k. 6 homm., nädala ja pühade laupäewadel k. 5 peale on keelatud. Tööpäewa pikkus on kuni 10 tundi, laupäewiti (pühade-eelsed päewad laupäewadeks arwatud) 8 tundi. Lõunaaega wähemalt 1 tund, ühtlast öörahu wähemalt 11 tundi. Kui naistöölistel oma majapidamine on ja nende tawaline lõunaaeg mitte 1½ tundi ei ole, wõiwad nad nõuda, et neid ½ tundi enne lõunaaega koju lastaks. — Raskejalgseid ei tohi kokku 8 nädalat enne ja pärast lapse sünnitamist tööl pidada. Uuesti tööle wõib neid tunnistuse põhjal wõtta, et sünnitamisest wähemalt 6 nädalat mööda on. Koksi-tegemise ja ehitusmaterjali weo juures ei tohi neid tööle tarwitada.

Hulgad erilubamiste wõimalused ja ülewaatuse puudus teewad needki kaitsemäärused küsitawaks, kuna puudulik raskejalgsete ja sünnitajate abi sedagi ei wõimalda, et rinnalastele emahoolt ja emadele sedagi kergitust kindlustada, mis seaduses mõeldud on.

Niihästi riigiwalitsus, kui ka kodanlised parteid ei suutnud endid weel mitte nõnda kõrgele tõsta, et kõigile tööliste tööaja pikkust seaduses ära määrata, olgugi, et see äramääramine aina tõsioludele järelelonkamine oleks olnud. Ikka weel räägiwad nad „töö-lepingu osaliste wabaduse kitsendusest seaduste läbi“ ja „wõimatusest“, kõigile töökodadele ühepikkust tööaega anda, nagu ka sellest, et „mitte wõimalik ei olla seda piiri leida, kus töölise päewatöö kõige kõrgema kraadini ulatada.“ Nad on mures, et igas tööskonnas wast mitte wõimalik ei olla, kõigi tööliste tööjõudu nõnda ära tarwitada, nagu „tööstuse kasu“ nõuda, kui tööaja pikkus seaduse poolt kindlaks tehtaks. Isegi seda lapselikku „kartust“ korratakse ikka weel, et töölised oma waba aega mitte kosutawaks puhkamiseks ei tarwitaks, waid „trahteris aelemiseks“.

Mida Saksa riigi seadus meestöölise kaitseks sisaldab, on järgmine:

Pühapäewatööd tööliste peale sundida ei wõi. Wahetpidamata pühapäewa ehk püha rahu ei tohi lühem kui 24 tundi olla, kahepäewaste pühade aegu 36 ja jõulu-, lihawõttening nelipühi aegu 48 tundi. Seaduses mitte ettenähtud pühad on maa ja kohalikkude seadusandliste organide määramise hooleks jäetud, kusjuures kohalikka ning usulisi nõudeid käsatakse silmas pidada. — Ka siin on hulk erandid lubatud, osalt Bundesrat'i, osalt teistsuguste ametikohtade poolt. — Täis-tööliste tööaja kohta määrab seadus weel järgmist:

Nende tööde juures, kus tööliste terwis tööaja pikkuse läbi hädaohtu wõib sattuda, wõib Bundesrat (mõnikord ka mõni kohalik walitsuseasutus) tööaja pikkuse, alguse, lõpu ja selle waheajad kindlaks määrata. — 1911 a. täiendati seda seadust ainult sellega, et Bundesrat oma sellekohased ettekirjutused riigi seadustelehes awaldama ja Riigipäewale tutwustamiseks ette peab panema. — Keegi ei wõi ütelda, et see kesteab mis parandus oleks!

Bundesrat on oma tööaja kitsendamise õigust nõnda harwa tarwitanud, et arwama peaks, nagu ei olekski Saksamaal niisuguseid tööskondi, kus pikk tööaeg tööliste terwisele kahjulik on! Ainult mõne tööskonna eriliiki tööliste kasuks on Bun-

desrat seda õigust tarwitanud, nimelt pagaritöökodades, wõõrastemajades, trahterites ja weskites.

Peab ütlema, et Saksa riigi seaduseandmine selles asjas kõige vähemalt mitte eeskujulik ei ole, eriti meestöölise kasuks on üsna vähe tehtud. Ainult kaude, selle läbi, et naistöölised vähe suurema kaitse osaliseks said, on ka mehed sellest kohati osa saanud, iseäranis niisugustes tööndustes, kus naistöölisi suuremal arwul tegewuses on. Tegelikult oli töötgemine sel kombel raske, kui naised ja mehed igauks iseäralise ajapikkusega tööd oleksid pidanud tegema. Kuid see tabab ikka ainult mõnda eritöökonda, ja sealgi ei ole meestöölise lühendatud tööaeg seaduse läbi kindlustatud, waid ainult praktika läbi. — Kuid seegi näitab, kui tähtis tööaja seaduslik kitsendamine sellelgi määral on!

III.

Rahwuswaheline töölisteliit ja normaalne tööpäew.

On iseenesest arusaadaw, et töölised, niipea kui nad endid rahwuswaheliselt organiseerima hakkasid, ka tööpäewa lühendamise oma püüdmiste eeskawasse wõtma pidid. „Uue Ilma“ töölised olid juba 8-tunnilise tööpäewa nõudmise üles seadnud ja selle teokstegemises ees sammuma hakanud. Kui Euroopa töölised endid 1890 a. esimest korda 1. maid pidulikult pühitsema ette walmistasid, mälestasid Austraalia töölised Viktorias 21. aprillil juba 25 korda seda päewa, kus neil korda oli läinud 8-tunnilist tööpäewa kätte wõita. 1865 a. wõitsid mõned Austraalia töökondade töölised 8-tunnilise tööpäewa, kelle arw seitsaadik alatas on kaswanud. 1873 a. sai Lõuna-Austraalias 8-tunniline tööpäew maksma, selle mälest. pühitsetakse seal 1. sept. — Et Ameerika tööliste kongress 16. aug. 1866 a. Baltimores ja Euroopa tööliste usaldusmehed septembrikuus 1866 Genfi Üleilmlisel Tööliste Kongressil 8-tunnilise tööpäewa nõudmise üles seadsid, seda teame. Sellele nõudmisele on „Internatsionaal“ truuks jäänud. Kui Pariisi kongress 1889 a. 1. maid sellel mõttel pidulik-meeleawalduslikult pühitseda otsustas, siis tegi ta seda oma wanale sihile truuks jäädes ja seda silmas pidades, et kihutustööd 8-tunnilise tööpäewa kasuks elustada ja üleüldisemaks ning ühtlasemaks teha. — Pariisi otsus on järgmine:

Kongress otsustab:

Waja on teatawal ajal suurt, üleilmlist meele-

awal dust ette wõtta, ja nimelt nõnda, et töölised igal maal ja kõikides linnades ühel ajal (teatud päewal) awalik-kude ametikohtade (wõimude) poole selle nõudmisega pööraksid, tööpäewa kaheksa-tunniliseks määrata, ja Üleilmilise Kongressi teisigi otsuseid (Pariis) täide saadaksid.

Seda silmas pidades, et Ameerika töölisteliit (Federation of Labor) oma kongressil St. Louis'i linnas detsembri k. 1888. a. otsuseks on teinud 1 maid (1890 aastaga alates) selles mõttes pidulikult pühitsema hakata, tunnistab kongress selle päewa üleilmiliseks tööliste mee-leawal duse päewaks.

Iga maa töölised peawad seda päewa nõnda pühitsema, s. o. oma mee-leawal dust selle jä-rele korraldama, kuidas maal walitsewad olud seda kõige paremini lubawad.

Edasi otsustas Pariisi kongress selles asjas weel:

a) Alaealiste tööpäewa kõige enam 8 tunni peale kindlaks määrata;

b) alla 14 a. laste tööd täitsa ära keelata ja mõlemast soost noorte tööliste tööaega päewas 6 tunni peale lühendada;

c) öötööd ainult seal lubada, kus töö iseloom paratamata wahetpidamata tööd nõuab;

d) naisterahwa tööd kõigis nendes tööskondades ära keelata, mille tööteo wiis naisterahwa organismuse peale ise-ärans kahjulikult mõjub;

e) öötöö naisterahwale ja alla 18 a. töölistele täitsa ära keelata;

f) 36-tunnist iganädalast, katkestamata puhke-waheaega kõigile töölistele.

Zürichi kongress (6.—12. aug. 1893) otsustas naistööliste kaitseks nõuda:

1. Naistöölistele mitte üle 8 tunni wältawat ja alla 18 a. tütarlastele mitte üle 6 tunni wältawat maksimaal-tööpäewa nõuda;

2. (1889 a. Pariisi kongr. nõudmise kordamine);

3. öötöö täielikult ära keelata;

4. naistetöö kõigis terwisele kahjulikkudes tööndustes ära keelata;

5. raskejalgsete töö 2 nädalat enne ja 4 nädalat pärast sünnitamist ära keelata;

6. nendes tööskondades, kus naisterahwad ametis on, tarwilikul arwul naisinspektorid ametisse panna;

7. eeltähendatud määruste alla tulewad kõik naistöölised panna, kes wabrikutes, töökodades, kauplustes, kodutööstuses ja põllutöös tegewad on.

Esimese mai asjus otsustas kongress:

1. Esimene mai on kõigi maade tööliste meelegaalduse päew. Sel päewal peawad töölisel awalikuks tegema, et nende nõudmised igal maal ühed ja needsamad on ja et nad selles solidaarselt wälja astuwad.

Kus iseäralised olud seda mitte ei takista, tuleb seda päewa töowaba päewana pidada.

2. Kongress teeb otsuseks sellele järgmist juure lisada:

Iga maa Sotsialdemokraatia on kohustatud töowaba 1. mai pühitsemist kätte püüdma ja iga katset toetama, mis üksikutes kohtades ehk üksikute organisatsioonide poolt sellel sihil ette wõetakse.

3. Edasi otsustab kongress:

Esimese mai meelegaaldused 8-tunnilise tööpäewa kasuks peawad ka seda meelegaaldust, et tööliklass kindla tahtmisega klassiwahesid ära kaotada püüab, kuna ta klassiühiskonda sotsiaalselt ümber muuta katsub, ja sellega ainsat wõimalikku teed hakkab sammuma, mis igale rahwale sisemise rahu, nagu ka üleilmalise rahu kõigi rahwaste wahel kindlustada wõib.

Londoni kongressil — 1896 a. 27. juulist 1. augustini — otsustati selles küsimuses järgmist:

Töölistekaitse ja 8-tunn. tööpäewa nõudmist korrates soowitab kongress, et selles asjas kihutustöö tegemine esirinda wõetaks.

Edasi: „Esimese mai küsimuses ühineb kongress endiste otsustega. Kongress peab 1. mai meelegaaldust 8-tunn. tööpäewa kasuks mõjuwaks abinõuks ja arwab, et 1. mai töowabalt pühitsemine selleks meelegaalduseks kõige sündsam ja kõige mõjukam wiis on.

Pariisi kongress (1900) otsustas selles asjas uuesti sellesamas mõttes.

Amsterdami kongress (14.—20. aug. 1904) wõttis järgmise mai-resolutsiooni wastu:

„Kaaludes, et tööliste 1. mai meelegaaldusel sihiks on, ühel teatawal päewal kõigil maadel, kus moodne tööliikumine aset on leidnud, ühel meel ja ühel wiisil tööliste nõudmiste kasuks wälja astuda, iseäraldi 8-tunnilise tööpäewa, tööliste kaitse, tööliste klassinõudmiste ja maailma rahu ka-

suks, ja näidata, et kõigi maade töölised ühesmeeles neid nõudmisi toetavad,

„edasi seda kaaludes, et seesugust ühtmeelt ja ühtlust veel olemas ei ole, sest et mõnel maal mitte 1. mail, waid alles sellele järgnewal pühapäewal meelt awaldatakse,

„otsustab kongress:

Rahwuswaheliste Sotsialistlikkude Kongresside otsuseid (Pariisis 1889, Brüsselis 1891, Zürichis 1893 ja Pariisis 1900) õigeks tunnistades kutsub Amsterdami kongress kõigi maade sotsialdemokraatlikka parteiorganisatsioonid ja ametiühisusi mõjuwalt üles, igal aastal 1. mail 8-tunnilise tööpäewa seaduse, proletariaadi klassinõudmiste ja maailma rahu kasuks meeleadusid toime panema.

Kõige mõjuwam meeleadamine sünnib sellega, kui sel päewal tööd ei tehta.

Sellepärast kohustab kongress kõigi maade tööliste organisatsioonid 1. mail töörahu nõudma ja püüdma ja igal pool, kus seda ilma tööliste kasudele kahju tegemata wõib, seda päewa tööwabalt pidama.

Meie näeme, et Rahwuswahelised Sotsialistlikud Kongressid — s. o. klassiwõitluses seiswate tööliste kõrgem organisatsiooni aste — seda truult wastu peegeldawad, mispärast üksikasjaliselt wõideldakse: 8-tunniline tööpäew, naistööliste, laste ja alaealiste tööaja lühendamine, mis töölistel alati südame peal on, seda leiame ka kongresside nõupidamistelt ja nende otsustest.

Küll ei ole wõimalik üksikasjaliselt ära näidata, missugusel määral Rahwuswaheliste Kongresside tööd ja otsused wõitluse käiku on edendanud, s. o. kas ja kuidas nad tööaja tegelikku lühendamist läbi wiia on awitanud. Siiski wõime seda julgesti oletada, et tööaja lühendamise wõitlus sellest suurt edasimineku tõuget on saanud.

IV.

Sotsialdemokraatlik partei tööaja lühendamise wõitluses.

Rahwuswaheliste Sotsialistlikkude Kongresside otsused on kõigi maade tööliste tööaja lühendamise wõitluse wastupeegeldus. Nõndasama on lugu ka Saksa Sotsialdemokraatia Parteipäewade otsustega. Parteipäewadel tulewad teadwusliku tööliklassi iseäralised püüdmised kõige selgemal kujul awalikuks. Mis rahwahulkade seast wälja kostab, mis klas-

siwõitluses esirinda tõstetakse, mis oma tähtsuse tõttu kohalikkude olude ja küsimuste kitsast raamist wälja kaswab, see leiab Parteipäewadel wastukaja ning teadlikku wäljendust.

Kahtlemata on tööaja lühendamine üks tähtsamatest klas-siwõitluse küsimustest. Sellepärast on siis ka arusaadaw, et Saksa töölisel ka oma poliitilistel nõupidamistel sellest ilma harutamata mööda ei pääsenud. Saksa Üleüldine Töölise-Ühing asetas selle küsimuse juba 1867. a. oma kuuenda peakoosoleku päewakorrale. Pikemate harutuste järele ühines koosolek järgmise juhtmõtte juure: „Esiotsa kõigi suuretewõtete palgatööliliste 12-tunnilist maksimaal-tööpäewa nõuda, 2 tundi söögiaegade jaoks ühes arwatud, suurtöõndustes pühapäewatöö ärakaotamist, alaealiste tööd 12—16 a. wanaduses wajaduse järele kõige madalama piirini kitsendada ja laste tööd suurtöõndustes koguni ära keelata. — Aasta pärast oli küsimus Hamburgis jälle päewakorral, Seal nõuti 10-tunnilist tööaega — söögiwaheajad maha arwatud.

Sotsialdem. Töölisepartei, n. n. „Eisenachi“ woolu esimesel kongressil — Stuttgartis, 1870. a. — oli see küsimus esimesena päewakorral. York andis seletusi ja pani oma kõne lõpul järgmise resolutsiooni ette, mis ühel häälel wastu wõeti: Sotsialdem. Töölisepartei Kongress tunnistab iga töölise kohuseks selle eest wõidelda, et tööpäewa pikkus seaduse läbi kindlaks määrataks ja et see kõige enam 10 tundi tohiks olla. See oleks normaalne tööpäew ja see peaks töölisi liig pika tööaja eest kaitsema.

Kõneleja näitas Ameerikas juba kättewõidetud 8-tunnilise tööpäewa peale. Saksa töölisel ei julgenud weel nõnda palju nõuda, sest nad lootsid, et 10-tunniline tööpäew kergem kätte oleks saada. — Ka 1871. a. kordas Kongress 10-tunnilise normaalse tööpäewa nõudmist. — Gotha parteiprogrammis (1875) nõutakse „normaal tööpäewa ja pühapäewatöö ärakeelamist“.

Erfurt'i parteipäewal (1891) andis *Malckenbuh*r Riigipäewa fraktsiooni aruandes tööaja lühendamise asjus järgmist teada:

„...Meie nõudsimel täielikku laste töö keeldu, alaealiste öötöö ärakaotamist, töökorralduste läbiwaatamist ja tööpäewa ärapiiramist — maksimaal-tööpäewa.“ Kõneleja toonitab, selle nõudmisega ei olla kõik parteisõbrad leppinud, waid soowitud, et oleks otsekohe 8-tunnilist tööpäewa pidanud nõutama. Rühm jätnud selle tegemata, sest et laiad rahwakihid seda nõudmist weel liig kaugeleulatawaks pidanud, mispärast nende wastuolemist karta tulnud. Rühm pidanud samm-sammult

edasiminemist paremaks. „Isegi 10-tunniline tööpäew oleks meil hiiglasamm edasi, kuna ju weel 16 ja 18 tundi päewas tööd tehakse. Kui me 10-tunnilise tööpäewa kätte oleksime saanud, siis oleksime ka selle wõiduga teistest maadest ette jõudnud,“ seletas kõneleja. — 1892. a. wõeti Berliini kongressil ettepanek wastu, Riigipäewa rühmale läbikaalumiseks anda: „8-tunnilist tööpäewa otsekohe nõuda“. — Frankfurti Parteipäew wõttis 1894. a. järgmise ettepaneku wastu:

„Parteipäew otsustab: Riigipäewa rühm nõudku ligemal Riigipäewa istangjärgu ajal, „et 8-tunniline tööpäew m a k s m a p a n d a k s.“

1895. a. läks Parteipäew sammu kaugemale ja andis Riigipäewa rühmale läbikaalumiseks:

„Riigipäewa rühm on kohustatud seda nõudmist iga aasta uuendama, et 8-tunniline tööpäew ja palga alam-määr seaduse läbi kindlaks tehtaks.“

1896. a. Parteipäewal oli ettepanek harutada, Riigipäewa rühm peaks 8-tunnilise tööpäewa seaduseplaani sisse andma. Selle wastu toodi ette, maarahwas wõiks sellepärast walimistel Sotsialdemokraatia wastu hääletada. Aga sellest hoolimata otsustas Parteipäew: „Ka tulewikus tuleb parteil oma jõudu selleks tarwitada ja poliitilise ning ametkondliku kihutustöö abil seaduslikku 8-tunnilist tööpäewa kätte wõita ja seda tööliste õigust kapitalistliku wäljakurnamise tagasihoidmise kaitsekindluseks teha.“

Hamburgi Parteipäewal (1897) andis Riigipäewa rühm teada, et tema poolt 8-tunnilise tööpäewa seaduse eelnõu sisse oli antud. Kodanlikud parteid olid — teadagi — selle wastu.

Lübecki Parteipäewal (1901) pidi partei juhatuse liige, Pfannkuche, selle kaitseks sõna wõtma, et partei juhatuse 8-tunnilise tööpäewa asja leigelt ajanud. Pfannkuche ütles: „Minu arwates tuleb meil tegeliku eluga tuttawam olla, kui seesuguseid nõudmisi üles seatakse. Iga tegelik kihutus-töötægija teab, et meil soowitud asja kätte saada wõimata on, kui rahwas selle poolt ei ole.“ Kõneleja toonitab, et partei parajal ajal oma ülesannet julgelt täidab... S. o. partei juhatuse arwab, et paras silmapilk selleks weel käes ei olnud, kus 8-t. tööpäewa heaks tuliselt oleks kihutustööd teha wõinud. Sellest hoolimata tulid aga töölisel otsekohe tegelikust elust ikka jälle uuesti nendesamade nõudmistega. Nõnda näit. tegid Erfurti seltsimehed 1902. a. Parteipäewale järgmise ettepaneku:

„Riigipäewa rühmale tehakse ülesandeks tulewal Riigipäewa istangjärgu ajal 8-tunnilise tööpäewa seaduse eelnõu sisse anda.“

Dresdeni Parteipäewal (1903) ütles Bebel selles asjas järgmist:

„30 aastat otsa on tööseadluse kallal lapitud! 1869. a. oli ta hea küll. Siis tuldi uuendustega, ja praegu on ta täitsa kõlbmata, täis iseenese wastu käiwaid paragrahwisid. Peab ütleva, et aeg seadusteandmise osawust enam ei tunne; häid seadusi teha on wõimatu, sest et klassikasud ja -wastolud seda keelawad. Ma olen mõnikord küsinud: Kas seesugusel wiisil parlamendi töö üldse seda waewa tasub, mis selle juures kulutatakse? Sagedasti on meil Riigipäewal ainult wesiratta sõtkumise tööd teha. Aga ma olen selleks liig wõitlusehimuline, et kauaks seesuguste mõtete juure jääda: Sest pole ometi midagi kasu: tuleb läbi närida, läbi lüüa! Mis võimalik on, seda tehakse, aga ärgu keegi ennast üleüldisest olukorrast petku! Ma pean seda ütleva, sest muidu arwatakse, et me nüüd, kuna meid 81 meest seal on, parlamendi puid juurtega wälja wõiksime juurida. Ühes lendkirjas, mis siin laiali on laotatud, on kõne 1871 a. sotsialdemokraatlikust kongressist, kus 10-tunnilist tööpäewa nõuda otsustati. See oli 31 aasta eest! Selsamal ajal tuli Eisenachis n. n. sotsiaalne konwerents kokku, kes ka omalt poolt 10-tunnilist tööpäewa tarwilikuks pidas. Rudolf Meyer tõendab, et Bismarck tol ajal isegi juba käsu olewat andnud, sellekohast seaduse eelplaani walmis teha! Sellega pidi tööstuse tööliste ja maatööliste 10-tunniline tööpäew seadlikuks saama, mida meie tänapäewani weel ei ole julgenud teoks teha. Maatöölised pidid talwel 8, kewadel ja sügisel 10 ja suwel 12 tundi päewas tööd tegema. Sestsaadik on 30 aastat mööda läinud, ilma et sellepoolest midagi oleks paranenud. Mina olen järjekindel 8-tunnilise tööpäewa nõudja. Kedagi ei ole siin saalis, kes 8-t. tööpäewa wajadust walusamini tunneks kui mina. Aga ma ütlen ometi awalikult: kui me täna 10-tunnilise tööpäewa saaksime, oleksime rõõmsad. Hoiame endid liig roosiliste ettekujutuste eest kõigis asjus.“

1903. a. oli Dresdeni Parteipäewal ettepanek harutada, mida paljude kohtade poolt toetati ja millega Riigipäewa rühma paluti aste-astmelise päewase tööaja lühendamise eest kindlalt wälja astuda. Ettepanek otsustati rühmale edasi anda.

Nürnbergi Parteipäew wõttis 1908. a. järgmise ettepaneku wastu:

Frankfurdi (M. ä.) sotsialdemokraatliku ühingu peakoosolek paneb ette, Parteipäew kohustagu partei juhatust ühes ametiühisuste peakomisjoniga (Generalkommission) juba enne Riigipäewa kokkutuleku algust n. n. suure käsitöö seaduse uuenduse (Gewerbenovelle) asjus laialist kihutustööd partei ja ametiühisuste poolt toime panema, millel 9-tunnilise tööpäewa seadus sihiks olgu — mees- ja naistöölistele, ja nimelt seesuguste ülemineku määrustega, et aegapidi kaheksatunniline tööpäew üleüldiseks saaks, ja terwisele kahjulikkudes tegewusharudes weel lühem tööpäew seaduslikult läbi wiidaks.“

1911 a. Parteipäewa protokollis leiame Riigipäewa rühma aruandest, et rühm ühele kodanlaste plaanile, kubarate ja ehteasjade tööliste laupäewa õhtust tööaega pikendada, edukalt wastu on astunud ja et rühm riigi eelarwe harutamise puhul liidunõukogu seadlusteandmisest kõneledes, mis suur tööstuse tööliste kaitsesse puutub, selle nõudmisega wälja astus, et nendes tööndustes töötawate tööliste tööpäewa pikkus üleüldiselt kindlaks määrataks, et tule ees töötajate tööaeg 8 tunni peale ette kirjutataks, et puhkewaheaegasid mitte ei kärbitaks ja et ületunnitööd kitsendataks.

Meie näeme töölisi, niipea kui nad enestele poliitilise esituse loonud olid, wahetpidamata ja sihikindlalt nõudma, et Riigipäewa rühm, s. o. tööliste poliitiline esitus, tööaja lühendamisele iseäralist tähelepanu kingiks. Ja rühm teab küll, mis temal kohuseks on. Mitte rühma hea tahtmise süü ei ole, et selles asjas weel kaugemale ei ole jõutud.

Peaaegu iga aasta on esimese mai küsimus Parteipäewal uuesti kõne all olnud. Mitte kunagi ei oldud 1. mai pühitsemise wastu, waid ikka oldi seda meelt, et 1. mai meeleeawalduslik pühitsemine tööpäewa lühendamise wõitluses wäga suure tähtsusega on. Teoks tehes on selle üle aga sagedasti kibedasti waieldud, kuidas seda kõige paremini teha. 20 aastat otsitakse sünnist teed, kuidas neile abi anda, kes mai meeleeawalduste läbi kannatada saawad. On mitmeid teid proowitud. Mai meeleeawaldused ise on aga seesuguse tähtsuse ja lugupidamise wõitnud, et sellest lahkumise peale keegi tõsiselt ei mõtle. Tööliklass on mai meeleeawaldustega nagu ühte kaswanud ja teda ei lahuta sellest enam keegi. Hooli-

mata osa tööliste, eriti asja eesotsas sammujate trahwimistest ja lahtilaskmistest sammub asi ise oma teed kindlalt edasi.

Ka see on tunnistuseks, et tööliklass kõigist abinõudest truit kinni hoiab, millest ta tööaja lühendamises kasu loodab. Mitte ainult poliitiliselt, waid ka ametkondlikult organiseeritud töölisel hoiawad mai meelegaaldustest nõndasama truit kinni.

V.

Ametiühisuste wõitlus tööaja lühendamise suhtes.

a) Üleüldised sihtjooned.

Peaasjalikult langeb tööaja lühendamise wõitlus just ametiühisuste peale. See on üsna loomulik. Eks ole ju ametiühisused just päewawõitluse otstarbeks elule kutsutud! Eks ole siin ametkondade seltsimehed ühesugustest oludest koos; ligikaudu kõigi nende elutingimised, puudused ja wajadused on ühesugused, ja wastupanewad wõimud, kellega wõidelda tuleb, on kõigile ühed ja needsamad, on kõigile ühtlasi tuttawad.

Tööpäewa lühendamise wajadus on kõigil töölistel ühine, aga wõitluse tingimised ei ole kõigis ametkondades mitte ühesugused. Sellepärast on ka arusaadaw, et kõik ametkonnad mitte ühekaugusele ei ole jõudnud. Kuid see ei olene mitte ainult sellest, et igas ametkonnas oma iseäraliste tingimistega ja oludega tegemist on, waid ka mitmesugused muud iseäraldused mõõduwad selleks kaasa.

Meie teame, et töölisel oma wõitlustes wäga mitmeid nõudmisi silmas peawad pidama, nii et me harwa seda leiame, et nad ainult tööaja lühendamise nõudmisega wälja astuksid. Harilikult sünnib see ikka teiste proletariaadi nõudmistega üheskoos. Aga enamasti on tööaja lühendamise nõudmine ikka ka teiste hulgas. Ja see seisab nimelt nõudmistel esirinnas. Ühtlasi sellega on aga ka arusaadaw, et tööaja lühendamist nii palju teiste asjadega ühenduses olles mitte kerge ei ole teoks teha; ta on üks nõudmine kogu proletariaadi nõudmistel reast.

Tahetaks tööaja lühendamise nõudmist ainsa punktina läbi wõidelda, siis oleks karta, et paljud töölisel wõitlusest eemale hoiaksid, kartes, et nende palk sellega langeks, wäheneks. Sest mitte ainult ettewõtjate ringkondades ei olda selles arwamises, et tööaja pikkus ja palga kõrgus teatawal ajal ja teatawas tööharus õiges tasakaalus seiswad tegurid olla, nii et

tööaja lühendamine õiglasel wiisil ka palga alandamist pidada tingima — selles arwamises on sagedasti ka osa töölisi ise. Ja selleks kulub palju walgustamise ja silmadeselgitamise tööd ära, enne kui kõik töölised sellest arwamisest lahkuwad. Kuid klassiteadwama tööliste osa juures tungib aga juba see arusaamine läbi, et igakord, kui tööaja lühendamist wõimalik on kätte saada, seda wastu peab wõtma — ka niisugusel korral, kui see wäheste palga langemisega kättesaadaw oleks. Sest wõitluse kogemused on näidanud, et palga tõstmine pärast palju kergem on läbi wiia. Rasketes wõitlustes lepiwad töölised wäga sagedasti osalise wõiduga, iseäranis kui see muuseas ka tööaja lühendamist toob. Kuigi hulga seas neid leidub, kes aralt kardawad ja tööaja lühendamist palga langemisega wastu ei tahaks wõtta, siis otsustab niisugustel kordadel enamus, kes aga waewalt õigest teest lahkub. Tööliste organisatsioonide demokraatlik seisukoht on sellepärast wäga tähtis edu tegur.

Töölisliikumises kõige sagedamini kõrwuti ülesseatud nõudmised on: palga kõrgendamine ja tööaja lühendamine. Tööaja lühendamise kannul käib sagedasti tükitöö ja tükipalk. Tükitöös näeb ette wõtja seda abinõu, mis tema kasu peab kaitsema. Tema ütleb: „Hea küll, olgu lühem tööaeg lubatud, aga töö ei tohi selle läbi kallimaks minna! Sellepärast hakkam tüki pealt palka maksma.“ — Tükitöö ei ole tööliste juures mitte heas lugupidamises; aga nad lepiwad sellega ometi, kui neil selle tingimisega wõimalik on tööaega lühendada. Muidugi ei ole tööaja lühendamine ainus tükitöö põhjus. Tükitöö laieneb ka teistel põhjustel ja omandab laiemad ja keerulisemad wormid.

Heaks wõitluse ajaks peawad ametiühisused ärilist õitse aega, s. o. head „konjunktuuri“. Niisugustel aegadel on ette wõtjad järeleandlikumad ja streikide wastased. Sest pikemat aega wältawad streigid wõiksid neid sellest kasust ilma jätta, mida nad heast konjunktuurist saada wõiwad. Aga igakord ei ole wõimalik, wõitlusi seesuguste aegade peale liikata. Harilikult puhkewad suuremad wõitlused ühiste palgalepingute ülesütlemise aegu lahti. Palga kollektiivlepingute tegemise ajal on aga wõimata ette näha, missugune konjunktuur lepingu ülesütlemise aegu wõib olla. Sagedasti juhtub, et lepingu ülesütlemise aeg wõitluseks kuidagi sünnis ei ole. Siis peawad töölised ilma uute nõudmiste läbiwiimiseta lep-

pima. Mõnikord tuleb koguni rõõmus olla, kui ettevõtjad omalt poolt halba konjunktuuri selleks ei tarwita, et tööliste endisi wõitused tagasi kruwida.

Soome tööstuse ettevõtjad tarwitasid 1907 ja 1908 a. tööstuse kriisi selleks, et mitme töökonna töölistele halwemaid töö- ja palgatingimisi peale suruda. N. n. muudeti paberitööstuses 8-tunniline töökiht 12-tunniliseks tagasi, metallitöölised olid sunnitud pika ja kurnawa streigi järel halwemate tingimistega tööle hakkama kui enne. Soome töölised olid sunnitud rasket wõitlust pidama, et oma endisi wõitused kaitsta, et neid mitte kõiki käest ära kiskuda lasta. Wäsinult ja nõrgestatult jõudsid nad sellest wõitlusest üle.

Olgugi, et ühised ehk kollektiiv palgalepingud sel kombel enam-wähem saatuse hooleks peawad jääma, pannakse tööliste poolt — ette kawatsedes — selle peale ometi ikka rõhku, et aastaag, hooajatöö jne. neid lepinguaja lõpul sundusliku surwe alla ei asetaks.

Halwa konjunktuuri kõrwal wõiwad ka teistsugused mõjun did, nagu näit. looduse tõukelised muutused, mis majanduslikku elu halwawad, poliitilised rahutused, tolliwõitlused, sõjad jne. — ametiühisusliste wõitluste peale tagasihoidwalt mõjuda.

Peaasjas on ametiühisuste wõitluste wõidukas käik organisatsioonide suurusest, nende jõust ja nende sisemisest üksmeelest. Rõõmustawal wiisil wõis enne sõda iga aasta uuesti tunnistada, et organiseeritud tööliste arw igal maal kaswas. Aga ühtaegu wõis ka seda tähele panna, et ettevõtjad endid weel kiiremalt suurteks wõitluse liitudeks koondasid. Kuna walitsused peaaegu igal pool ettevõtjaid toetawad, kelle wõitluse abinõud juba ilma selletagi suured on, ei ole nende mõju mitte ainult tööliste wastu suur ja kardetaw, waid ka teiste ettevõtjate wastu, kes mitte nende ühenduste kilda ei ole heitnud. Kummalegi poole ei kohku nad mingisugusest wäewõimust tagasi.

Mida tugewamaks ettevõtjate liidud kaswawad, seda rängemaks muutub tööliste wõitlus. Ikka raskemaks läheb kohalikkudel organisatsioonidel pisukeste abinõudega midagi kätte saada. Ikka laialisemalt peawad ametkonnad ühinema, ikka suuremad tööliste hulgad peawad ametkondade liitudena kokku astuma, et suurte ja wägewate ettevõtjate liitude wastu wõitlust pidada ja nende poolt üleüldse midagi wälja pressida. Wäikese jõuga ei ole enam midagi teha.

Paar aastat enne maailmasõda oli Saksa mäetöölised Ruhri jõekonna madalikus streik. Töölised ei olnud ühesmeeles, waid nad olid usulistel ja rahwuslistel põhjustel killustatud. Nad kaotasid, sest nad ei olnud weel tundma õppinud, et wägewa waenlase — kapitali — wastu ainult ühine jõud tugew küllalt on, et mitte alla jääda.

Aga mitte ainult otsekoheses wõitluses ei ole organisatsioonide tugewus tähtis, waid ka muudes asjades, näit. kaitseseaduste läbiwiimises. — Ületunnitöö on sagedasti see, mis tööaja lühendamise tühiseks teeb. Aga ainult suurtel organisatsioonidel on wõimalik ületunnitööd kitsendada ja walwata, et kitsendamise määrusi ei rikutaks. Nõndasama on organisatsioonide walwus ka teistes asjades tähtis, ja see on seda mõjuwam, mida suuremad ja tugewamad organisatsioonid ise on.

b. Sihid ja saawutused.

Ametiühisuste aasta-aruannetest leiame sagedasti wäga huwitawaid teateid tööpäewa lühendamise wõitluste sihtide ja wõitude üle. Nõndasama leiame seal ka arwulist materjali tööliste elu- ja wahekorra üle mitmetes ametkondades. Ühtlasi leiame neist ka ühiste töö- ja palgalepingute üle arwustusi ja walgustamist, nii et need aruanded tööliste elu õige mitmekülgselt selgitawad. — Kahjuks peab aga siiski ütleva, et see materjal, nii huwitaw kui ta ka on, ometi weel suur ja lai küllalt ei ole, et wankumata otsuseid nende peale rajada wõiks, liiati weel seda silmas pidades, et seda materjali mitte ühise, kindla kawa järele ei koguta. Siiski on aga see materjal praegusel ajal tänuwäärt küllalt ja selle abil tahame meie Saksa tööliklassi püüdmiisi ja wõitused tööaja lühendamise wõitluses ligemalt tundma õppida, ja nimelt tähele panna, missuguseid tagajärgi seal juba enne maailmasõda saawutati.

Saksamaa müürisseppade ja ehituse abitöölise organisatsioonide keskliit teatab 1909 aasta kohta,¹⁾ et 240 ühises palga- ja töölepingus (254 ühise lepingu hulgas) harilik tööaeg kindlaks on määratud. 14 lepingus olla 10-tunniline tööaeg peaaegu üleüldine.

¹⁾ Tarifverträge im Baugewerbe 1909, Hamburg, 1910.

Lepingu kohtade järele on tööpäewa pikkus järgmine:

1 lepingu kohas	8	tundi	päewas.
1	8 ³ / ₄	„	„
21	9	„	„
19	9 ¹ / ₂	„	„
2	9 ³ / ₄	„	„
186	10	„	„
5	10 ¹ / ₂	„	„
5	11	„	„

18 lepingus on ületöö wabalt lubatud, 183 korral ainult tingimata tarwilikkudel, s. o. n. n. h ä d a k o r d a d e l lubatud.

Lepingu eeskuju § 3 järele tuleb öö- ja ületunnitööd järgmiselt korraldada:

Ületunni-, öö-, pühapäewa- ja seaduslikkudel pidupäewadel on tööd iseäralikkudel kordadel tööandja nõudmisel teha: kui inimese elu hädaohus on, kui liikumise ja läbikäimise takistus kõrwaldada tuleb, kui looduse poolt kardetawat hädaohu ära tuleb hoida ehk kõrwaldada, edasi hädakorralised parandus- ja korraldamistööd teatrites, wabrikutes jne.

Tükitöö kohta käib eeskirja § 5 järgmiselt:

„Tükitöö on lubatud; tükitöö palkade asjus peawad pooled kokku leppima.

Peale müürisseppade ja ehituse abitöölise ühinemist „Saksa ehitusetöölise liiduks“ (Deutscher Bauarbeiter-Verband) loeme aruandes 1910 kohta sellesamas küsimuses:

Pealepingu § 1.

Saksa ehitusetööstuse ettewõtjate liidu ja Saksamaa ehituse-puutöölise keskliidu, ehituse abitöölise keskliidu ning kristlikkude ehitusetöölise keskliidu wahel on kokku lepitud:

Tööaeg.

Tööaja pikkus jääb üleüldiselt muutmata, nagu ta wiimases lepingus ära oli määratud.

Kus tööaeg üle 10 tunni pikk on, tuleb 10-tunniline tööpäew läbi wiia.

Üksikutes kohtades, mis oma iseloomu poolest naabruskohtadega ühtlaadi ja kus tööaeg 10 tundi pikk on, korteri- ja liikumisolud aga raskusi sünnitawad, on tööaja lühendamise üle niisugustes kohtades eri kokkuleppimise sobitused lubatud.

§ 3 on ületundide kohta juure lisatud: Sel korral lubada, kui mingisugune töö seda tehniliselt paratamata nõuab.

Kokkuwõetult loeme selles aruandes¹⁾ tööpäewa lühendamise kohta järgmist:

552 ühislepingus on harilik tööaeg kindlaks määratud; 4 lepingus puuduwad sellekohased teated, kuid nendes kohdades on 10-tunniline tööaeg maksew. Lepingute järele on tööaeg

2 kohas	8	tundi.
5 „	8½	„
30 „	9	„
39 „	9½	„
6 „	9½—10	„
10 „	9¾	„
458 „	10	„
2 „	10½	„

Talwine tööaeg on 6—8 tundi päewas.

Saksa puutöölise liit annab oma aruandes 1910 a. kohta järgmist teada:²⁾

Üleüldse on 679 ühislepingut olemas. 647 ühislepingus on nädala tööaeg kindlaks määratud, ja nimelt 112.066 töölise kohta, kes 11.715 töönduses ametis on. Kokkulepitud tööajad on järgmised:

Nädala töötundide arw.	Lepingute arw.	Töönduste arw.	Töölise arw.
48	2	16	264
49—60	642	11.674	111.707
üle 60	3	15	95

Tööaja lühendamise edu üle loeme selles aruandes:

Endisi aruandeid praegusega selles asjas võrreldes leiame, et tööaja lühendamine edeneb. Juuretunud töölise arw jaguneb nende ühislepingute peale, kus tööaja lühendamine kindlaks on määratud. Nende töölise arw, kelle tööaeg nädalas üle 51 tunni ei ulata, tõusis 5.122 töölise võrra, ja nende arw, kes 51½—54 tundi töötawad, tõusis 14.897 töölise võrra, s. o. 20.000 töölist said tööaja lühendust.

Ületunnitöö on niisugustel tingimistel lubatud, nagu me

¹⁾ Deutscher Bauarbeiterverband, „Tarifverträge im Baugewerbe 1910.“ Hamburg, 1911.

²⁾ „Jahrbuch 1910 des Deutschen Holzarbeiter-Verbandes“, Berlin, 1911.

ehitusetöölise juures tundma õppisime. Juure lisatud on järgmine määrus:

Selle üle, kas ületunnitööd vaja on, otsustab ettevõtja ühes oma töolistega. Arvamiste lahkuminekul otsustab sellekohane komisjon. — Üleüldiselt on päewa- ja tunnipalk pruugiks, kuid tükitöö ei ole keelatud.

Saksamaa raua- ja metallitööstuses walitsewa tööaja pikuse kohta annab metallitöölise liidu eestseisus ühe järelekatsumise materjali põhjal aru, mis 1910 a. maikuust kuni oktoobrikuuni toime on pandud.¹⁾

Kõigepealt juhib aruanne selle rõõmustawa asjaolu peale tähelepanu, et nendes tööstusharudes enamasti 10 tunnist lühem tööaeg walitseb. „Ainult 20,15% tööndustes, kus 14,03% töölisi kogu siia kuuluwatest töolistest ametis on, tehakse weel üle 10 tunni tööd, kuna 43,68% tööndustes 55,73% töolistega wähem kui 10 tundi päewas tööd tehakse.“

Järelepärimise ajal oli nädala tööaeg järgmine:

Nädala töötundide arw	Töönduste arw	Töönduste protsent	Töölise arw	Töölise protsent
48—54	7330	15,82	317.370	19,71
54—60	12912	27,86	580.015	36,02
60	16759	36,17	486.908	30,24
üle 60	9340	20,15	226.086	14,03

Wiimase grupi kohta loeme aruandest, et nende 9.340 töönduse hulgas, kus üle 60 tunni nädalas tööd tehti, 485 niisugust oli, kus 72 tundi ja weel kauemgi tööd tehti. Töölise üleüldine arw nendes tööndustes oli 61.079, ehk 1,05% kõigist tööndustest ja 3,79% kõigist töolistest. 1863 töönduses (4,01%) 34.558 töölisega (2,15%) tehti nädalas 66 kuni 72 tundi tööd, ja 6.992 töönduses (15,09%) 130.449 töölisega (8,09%) oli nädala tööaeg

¹⁾ Die Arbeitszeiten etc. Metallarbeiterverband, Stuttgart, 1911.

60—66 tundi. — Kõige pikem tööaeg — 72 tundi ja üle selle nädalas — walitseb nimelt suurtes rauasulatamise tööndustes (Hütten- und Walzwerke), ja nimelt: Sileesias neli tööndust 7.913 töölisega, igas töönduses keskmiselt 1.980 töolist; Rheinimaal 30 tööndust 22.412 töölisega, s. o. 747 töolist iga töönduse kohta; Elsass-Lothringenis 8 tööndust 17.400 töölisega, 2.175 töolist igas töönduses ja Luxemburgis 10 tööndust 6.875 töölisega — 698 töolist iga töönduse kohta. Peale selle leiti Saksis 72, Öhtu-Preisimaal 71, Württembergis 46, Hommiku-Preisimaal 43, Baieris 34 ja Pommeris 33 tööndust, kus 72 tundi ja üle selle tööd tehti. — Töölise arwu silmas pidades on Westfalen ja Rheinimaa esimesel kohal, kus nende töönduste töölise tööaeg weel nõnda hirmus pikk on. Neile järgnewad Sileesia, Elsass-Lothringen ja Saksi.

Edasi loeme aruandest:

Kindlaid teateid tööaja lühendamise üle ei ole wõimalik saada, sest et selle kohta üleüldiselt statistikat ei ole tehtud. Kuid nende teadete põhjal, mis üksikute ametkondade poolt on korjatud ja mis meie aastaraamatutes on awaldatud, wõib tööaja lühendamise kohta seda ütelda, et wiimased aastad meid sellepoolest suurte sammudega edasi on wiinud. Saksa metallitöölise liidu agara töö tõttu wõime arwude peale näidata, mis selgeks tunnistuseks on, et meie alatasa edasi rühime, ilma et meid kinni hoida suudetaks, ja et see aeg enam kaugel ei ole, kus 9-tunniline tööpäew metallitööndustes, nagu masinawabrikutes ja muudes walmistootamise tööndustes üleüldiselt läbi on wiidud. Nagu eelolewast tabelist näha, tehti juba nüüd 20.243 töönduses, s. o. 43,68% kogu metallitööndustest — 897.385 töölisega, s. o. 55,73% — ligikaudu pooltes tööndustes ja juba enam kui poole osa töolistega alla 60 tunni nädalas tööd. Pikema tööajaga tööndused ja nendes töötawate töölise arw on rõõmustawal wiisil kahanemas. Kuid salata ei wõi mitte, et nende arw weel suur küllalt on ja et seisukorra parandamine suuri wõitlusi nõuab.

Tähele panna on, et Berliinis ja Baieris nende töönduste arw kõige suurem on, kus nädala tööaeg 48 tundi wältab. Berliinis leiti niisuguseid tööndusi 59, kus 5.106 töolist ametis olid, ja Baieris 203 tööndust 2.449 töölisega. Peale selle peab weel kahte seesugust tööndust nimetama, millest üks Stuttgartis — 2.875 töölisega — ja teine Jenas — 2.175 töölisega — asub. Aga ka Rheinimaal, Sileesias ja Saksis — s. o. Saksa-

maa suurtööstuse pesakohtades — leidub seesuguseid töön-
dusi, kus 48-tunniline töönädal juba maksma on pandud.

Huwitawad on Preisimaalt saadud teated. Berliiniga kokku
leiti siin 24.650 töönädal 1.018.346 töölisega, nende seas 63.171
naistöölist. Kogu töönädalite arwust on see 53,19% ja töölise
arwust 63,24%, naistööliste arwu eriti wõttes 52,99%. Nendes
töönädalites walitseb järgmine tööaeg:

Nädala töötundide arw	Töönädalite arw	Töönädalite protsent	Töölise arw	Töölise protsent
48—54	2462	9,99	213.188	20,93
54—60	5872	23,82	286.370	28,12
60	10484	42,53	366.566	36,00
üle 60	5832	23,66	152.222	14,95
	24.650	100,00	1.018.346	100,00

Tööaja pikkuse kohta suurtes ja vähemates linnades
leiame sealt järgmisi awaldusi:

Ülewaatuseks tööaja pikkusest suurtes, keskmistes ja
vähemates linnades on saadud teated nelja gruppi korralda-
tud. Selle järele on tööaja pikkus suurlinnades:

Nädala töötundide arw	Töönädalite arw	Töönädalite protsent	Töölise arw	Töölise protsent
48—54	5414	24,67	223.550	24,87
54—60	8415	38,32	352.132	39,18
60	6884	31,35	235.225	26,17
üle 60	1241	5,66	87.954	9,78
	21.954	100,00	898.861	100,00

Teistes linnades ja kohtades:

Nädala töötundide arw	Töõnduste arw	Töõnduste protsent	Töõliste arw	Töõliste protsent
48—54	1916	7,85	93.820	13,18
54—60	4498	18,45	227.883	32,03
60	9875	40,49	251.683	35,37
üle 60	8099	33,21	138.132	19,42
	24.388	100,00	711.518	100,00

Kui neid arwusid wõrrelda, siis on otsekohe selge, et ja kuidas suurlinnad töõaja lühendamises teistest kohtadest ees on. Suurlinnades tuli üle 60 tunnilist töõnädalat ainult 5,66% töõndustes ette, kus 9,78% töõlisi oli, kuna teistes kohtades wastawate töõnduste arw 33,21% ja töõliste arw 19,42% oli! Kui teisi töõaja pikkuse astmeid sel kombel wõrrelda, siis on wahed sama silmapaistwad. Seesuguseid asjaolusid silmas pidades selgub ühe põhjusena otsekohe, mispärast töõlised suurlinna kipuwad — hoolimata hoiatustest ja manitsustest, nagu selle wastu nii hoolikalt awaldatakse. Tuletatakse selle kõrwal ka weel seda meelega, et ka p a l g a o l u d ja muud töõtingimised suurlinnades enamasti paremad on kui seal, kus pikemad töõajad pruugis on, siis selgub iseenesest, mispärast töõlised maalt ja wähematest linnadest ning alewitest suurtesse töõstuse keskkohadesse lähewad.

Selles metallitöõliste liidu eestseisuse poolt wäljaantud raamatus on naistöõliste töõaeg ametiliikide järele ära märgitud, millest järgmine ka meid huwitab.

1.610.379 loetud töõlise seas oli 119.191 naistöõlist. Kõige enam naistöõlisi (30.363) loeti elektritöõstuses; edasi: lihtsate metallide töõ (21.343), raua ja terase ümbertöõtamise töõndused (12.581), kalli metalli töõstus (10.991). Teiste töõstusharudega wõrreldes on naistöõlisi kalliste metallide töõstuses kõige rohkem ametis, nimelt 29,55 sajast töõlisest, lihtsate metallide töõstuses — 26,66 sajast ja elektritöõstuses 25,86 sajast töõlisest, lampide ja walgustuskaupade walmistuses —

24,43 sajast, metallkaupade walmistuses — 23,64 s. ja aja-mõõtjate tööstuses 22,79 sajast. Me näeme, et naisterahwa töö juba enne sõda õige sügawale oli juurdunud, sõjaajal on nais-tööliste arw paljudes tööharudes meestööliste arwust üle tõusnud.

Naistööliste tööaeg oli wõrdlemisi hulga lühem kui meeste oma, nimelt:

54 tunnini kõigil töölistel:	19,71%	naistöölistel:	43,26%
54—60	„	„	36,02%
60	„	„	30,23%
üle 60	„	„	14,04%
			53,39%
			1,88%
			1,47%

Kuna 44,47% kõigist töölistest 60 ehk üle selle nädalas tööd tegid, oli naistöölistest ainult 3,35%, kes nõnda kaua tööd pidid tegema. Seda tuleb — teadagi — nende kaitseseaduste teenu-seks lugeda, mida — olgugi suure waewaga — naisterahwa kaitseks maksma panna oli suudetud.

Tööaja lühendamise üle e s m a s p ä e w a d e l j a l a u p ä e - w a d e l loeme sellest raamatust järgmist:

Laupäewase tööaja lühendamiseks andsid asja peasja-likult naistööliste kaitseseadused. Missugusel määral laupäe-wase tööaja lühendamine Saksamaa tööstuse ettevõtetes läbi on wiidud, selle üle kindlaid teateid kogutud ei ole.

Raua- ja metallitööstuses töötawad 5.886 tööndust 539.751 töölisega laupäiwiti ja pühade laupäewadel lühemat aega; ena-masti on tööaeg nendel päewadel ühe tunni lühem. — Palka selle juures ei alandatud. Osalt katsuti töötegu selle lühenda-mise tasuks kiirendada, osalt maksid ettevõtjad — hoolimata tööaja lühendamisest — endise palga. Nagu sellekohastest ülestähendustest näha, on tükitöölised — tööaja lühendamisest hoolimata — oma endise palga välja töötanud. Mõnes töön-duses on ka tükipalka wähe tõstetud, et tööliste nädalapalk mitte ei wäheneks. Mitmes kohas on aga tähele pandud, et pal-gad waba laupäewa pärastlõuna wõitluse tõttu isegi tõusnud on. See on tunnistuseks, et tööstus seesuguseid uuendusi wõrd-lemisi kergesti teoks teha ja kanda suudab. Kuid waewalt on oletada, et keegi ettevõtja seda ilma tööliste ja nende organi-satsioonide tungiwa pealekäimiseta teeks. Seal, kus laupäewa pärastlõuna weel waba ei ole, olgu eelolew materjal tagakihu-tajaks, seda nõuda ja näidata, et see igalpool läbiwiidaw on.

Ühes teises raamatus on seesama metallitööliste keskliidu

juhatus n. n. raske rauatööstuse olud walgustada wõtnud.¹⁾ Selleski on 1910 a. ettewõetud teadetekogumise materjal juurdlemiste aluseks wõetud. Muu seas harutatakse seal ka tööaja pikkust.

„Tööstuse inspektorite teadete järele oli 1910 a. 2.300 töölisel, kes Saksa rauasulatisahjude, terase- ja waltsimiswabrikutes tööd tegid, 8—9 tunniline tööaeg, 1.650 töolist tegid 11—11¼, ja 190.048 töolist tegid 12 tundi päewas tööd, 840 töölisel oli weel üle 12 tunniline tööpäew. Nende teadete järele töötab kaugelt suurem tööliste hulk 12 tundi päewas. Seda kinnitawad ka meie poolt ettewõetud lugemised rauasulatamise wabrikutes. Meie oma lugemised ulatasid 1.083 töönduse osakonna peale, kus 121.666 töolist ametis olid. Nendest leiti 54.893 töölisel 10 tundi ehk alla selle tööaega olewat; 57.316 töolist tegid 12 tundi ja üle selle tööd. Keskelt läbi wõttes oli 48% töölistel 12-tunniline töökord. Aga selle, pealtnäha rõõmustawa arwu saime meie selle tõttu, et meie poolt lugemisele wõetud tööndustest suur hulk neid wabrikuid on, kus metalli edasi töötatakse, peenendatakse, paremaks kaubaks muudetakse. Töönduste iseloomu silmas pidades saame järgmise pildi: 12-tunniline töökiht (=kord) on raua (=malmi)-sulatisahjude juures 76%, Bessemeri- ja Thomas-wabrikutes (terasewabrikud) 94%, raua ja terase waltsimise (=pressimise) wabrikutes 76%, Martini wabrikutes 80% ja Puddeli-wabrikutes kuni 83% kõigist töölistest.²⁾

Pikad tööajad on eriti tuletööstustes (=malmiahjud) ja nendega seotud masinate ja raudteede tööstustes walitsemas. Waltsimiswabrikutes on juba lühem tööaeg käimas. Paksu- ja peenpleki wabrikutes on juba 45% töölistel 10-tunniline ja weel lühem tööaeg, torudepressimise tööstustes isegi 87% ja traadiwabrikutes 41%. Nende hulgas on mõnes kohas 8-tunniline töökord ja kolme wahetusega töötegu läbi wiidud.

Kokkuwõttes saame järgmise pildi:

9 tundi ja vähem	16	tööstuses	3.979	töolisega
10	501	„	50.914	„
10½	36	„	4.671	„
11	26	„	2.720	„
12	502	„	57.316	„

¹⁾ „Die Schwereisenindustrie im Deutschen Zollgebiet etc.“ Stuttgart, 1912.

²⁾ Bessemer, Thomas, Martin, Puddel jne. nimetused tähendawad eri terasewalmistamise wiisisid.

Sajast töölisest töötasid:
 45,90 töölist 10 tundi, ehk vähem;
 6,18 töölist 10½—11 tundi;
 47,92 töölist 12 tundi“.

Saksamaa metallitööliste liidu sel korral kõige uuem juurdlemine käis graveerijate, tšiseleerijate ja teiste niisuguste ametite kohta.¹⁾ Sealt leiame järgmised tööajad:

Töötunnid.	Tööndused.	Protsent.	Töölised.	Protsent.
kuni 8 t.	68	8,45	487	9,02
8—8½	93	11,55	966	17,90
8½—9	388	48,20	2470	45,76
9—9½	121	15,03	704	13,04
9½—10	128	15,90	727	13,47
üle 10 t.	4	0,87	44	0,81

Nädala peale rehkendades oli nende tööliste tööaeg:

Tunnid.	Tööndused.	Protsent.	Töölised.	Protsent.
kuni 48	70	8,69	495	9,17
üle 48—51	94	11,68	976	18,08
51—54	391	48,57	2484	46,02
54—57	127	15,78	738	13,67
57—60	119	14,78	691	12,80
üle 60	4	0,50	14	0,26

555, ehk 68,94% nendest tööndustest töötasid nädalas 54 tundi ehk vähem; tööliste arv oli siin 3.955, ehk 73,23%. Prooviküsimiste läbi selgus, et tööaja lühendamine viimastel aastatel kaunisti oli edenenud. Üle 10 tunnilised tööpäewad olid peaaegu täitsa kadunud. Ja 10-tunniline tööpäew, mis 1903 veel väga laialt pruugiks oli, oli nüüd hästi tagasi läinud. — Aruandes awaldatakse laimust sageda ületunnitöö pärast, ja et selle kahjud töölistele ikka veel selged küllalt ei olla.

R a a m a t u k ö i t j a t e ühis-palgalepingus on tööaja kohta järgmist lugeda:²⁾

Nädala tööaeg on 52 tundi, ja nimelt homm. k. 7 ja õhtu k. 7 wahel. Ühelgi päewal ei tohi üle 9 ja laupäewal üle 8 tunni tööd teha. Waheajad on eriti kindlaks määratud, neid ei ar-

¹⁾ „Die Arbeitsverhältnisse der Graveure, Ziseleure und verwandter Berufe“, Stuttgart, 1912.

²⁾ „Der Deutsche Buchbinderverband im Jahre 1911“, Berlin, 1912. Liidu oma kirjastus.

wata tööajaks. — Aruande-aastal on liit Berliinis, Leipzgis ja Stuttgartis n. n. „kolmelinna lepingus“ järgmised tööaja lühendused läbi wiinud: 8.463 töolisest said 7.276 nädala kohta 4.420 tundi tööaja lühendust, kuna 8.297 töolist kokku 11.529 marka palgakõrgendust (nädala kohta) said. Aasta kohta wõideti 229.840 tööaja tundi ja 599.508 marka palgalisa.

„Weotöölise liidu“ 1911 a. aastaraamatust loeme tööaja lühendamise üle järgmist:

Nende streikide arw, mida meie poolt alati ja kus tööaja lühendamine üks nõudmine oli, on 179 pealt 258 peale tõusnud, s. o. 79 wõrra kaswanud. 1.859 töödust langesid nende alla, s. o. 623 enam kui eelaastal. Nende tööliste arw, kelle tööaega lühendati, tõusis 14.028 pealt 20.302 peale, s. o. 44,7%. Nädala kohta tähendab see 99.239 tundi, ehk, mis weel silmapaistwam on — 4,8 tundi nädalas töölise kohta (eelaastal 4,5 tundi). Üksikult langeb iga üksiku töölise kohta nädalas $\frac{1}{2}$ —20 tundi.¹⁾

Kogukonna- ja riigitöölise liidu 1911 aasta aruandest²⁾ leiame järgmise huwitawa tabeli, mis meile tööaja lühendamist 1904—1911 wäga selgelt näitab.

Aastad	Organiseeritud tööliste arw	Tööaja lühendusest osasaajate arw	Wõidetud tundide arw nädalas	Keskel läbi igas nädalas iga töölise kohta
1904	12.131	487	352.003	13,9
1905	17.926	2.981	981.930	6,7
1906	22.692	4.213	2.012.608	9,2
1907	26.207	7.194	3.697.694	9,9
1908	29.316	6.663	1.643.928	4,7
1909	32.488	7.191	1.944.696	5,2
1910	39.262	5.377	1.269.138	4,5
1911	47.376	3.253	646.724	3,8
		37.359	12.548.721	6,5

¹⁾ Raamat ilmus Berliinis 1912 „Courier“ kirjast.

²⁾ Berliin, 1912, liidu oma kirjastus.

See töolisteliit on 1911. a. mitu raamatukest wälja andnud. Ühest — „Die Arbeitszeit der Gasarbeiter“ = Gaasitöoliste tööaeg — loeme järgmist:

Ettewõetud lugemise waral tehti kindlaks, et töönduse sees-
töoliste tööaeg (näit. küttemajas) 9,5 tundi, kütjatel ja masinis-
tidel — 10,1 t., wesinikgaasi töolistel — 9,6, sütewedajatel —
9,5, koksikustutajatel — 9,5, koksijahwatajatel, tõrwatöolistel
ja puhastajatel, käsitöolistel ja hoowitöolistel igal osal 9,8 tundi
päewas on. Olgugi et 55 kogukonna 74 gaasiwabrikus 8-tunni-
line tööaeg maksew on, peawad tule ees töötajad läbistikku
ikkagi 9,5 tundi päewas tööd tegema. Wäliste töoliste tööaeg
on suwel weelgi pikem, nimelt 9,9 tundi.

„Kõige pikem tööaeg sisemises tegewuses wältab 10, kõige
lühem 8 tundi päewas. Wälises töös on kõige pikem tööaeg
talwel 16, suwel 15 tundi päewas, kõige lühem — suwel 9,
talwel 8 tundi. Töö kihtide wahetusel tuleb töolistel ikka weel
12, 18 ja isegi 24 tundi ühtjärke tööd teha. Suuremal osal töö-
listel on 10- ja 12-tunniline töökorra aeg; aga 8-tunnilist töö-
aega ei ole weel kolmandal osalgi!“

Tähendatakse iseäraldi, et töönduste juhatused wanast,
pikast ja töolistele nagu ka tööndustele kahjulikust kurnawast
tööajast kinni hoiawad, hoolimata sellest, et lühema tööaja ka-
sud neilegi teada küllalt on. „Sellepärast tuleb ikka edasi wõi-
delda ja heidelda, et tööaega lühendada.“

Kuidas 8-tunniline tööpäew gaasitöoliste juures edenenud
on, seda näeme järgmisest tabelist. 8-tunniline tööpäew oli
makswusel

1890:	1	kogukonnas	1906:	29	kogukonnas
1900:	4	„	1907:	43	„
1902:	7	„	1908:	48	„
1903:	8	„	1909:	51	„
1904:	9	„	1910:	56	„
1905:	14	„	1911:	55	„

Ühe aruande järele 1910 aastast olid kogukondade töö-
nduste tööajad järgmised:

Keskmine tööpäewa pikkus:

Elektrijõu walmist. tööndustes	10,0	tundi.
Tapamajades ja tapaloomade hoowides	9,5	„
Koolimajade kütmise töös	11,3	„
Surnuaedade töölised	9,9	„
„ naistöölised	9,8	„

Aia- ja parkide töölised suwel	9,9	talwel	9,3	tundi.
Kanalipuhastamise tööl. suwel	9,9	„	9,5	„
Weewärkide töölised suwel	10,0	„	9,9	„
Uulits. puhast. t. päewal suw.	9,9	„	9,3	„
„ „ „ öösel suw.	8,6	„	8,6	„ ¹⁾

Peab tunnistama, et kogukonna- ja riigitöölise liit kõige agarusega ja hoolega tööaja lühendamist on nõudnud, aga eelolewad arwud näitawad, et sealgi weel wäga palju teha on.

Trükiteöölistel on ühis-palgalepingu põhjal 1. jaan. 1912 53-tunniline nädala tööaeg. Töö waheajad ei ole selle juure arwatud. Päewane tööaeg wältab 9 tundi; laupäiwiti ja teistel palgamaksu päewadel 8 tundi. Pea-tööaeg peab kell 7 homm. kuni k. 8 õhtul olema; kuid erakorraliste tööde ja waduste järele on töö ka muul ajal lubatud. — See töö nõuab oma iselae pärast sagedasti ületunni-, öö- ja pühapäewatööd, mille wastu agaralt wõideldakse, aga millest raske on jagu saada. Nõnda näit. läheb kõigi hommikuti ilmuwate ajalehtede töö öö peale. — Linnades, kus alla 10.000 elaniku, on isegi 56-tunniline töönädal lubatud, olgugi et sellejuures kreisi laudkonna nõusolemist waja on. (Palgalepingu järele walitakse see laudkond töölise ja tööandjate poolt). Inglise tööwiisi juures — s. o. ilma pikema lõunasöögi waheajata — on töönädal 52 tunni peale määratud, üleminekul Saksa tööwiisist Inglise tööwiisi peale — 52½ tundi. — Töö waheajad, ületunnitöö jne. on palgalepingus (Tarifvertrag) ette nähtud ja läbi kaalutud.

Kõigist töölise liikidest on maatöölistel kõige raske-
mad töö- ja palgatingimised. Alles 1909 a. saadik on neid organiseerima hakatud. Aga organisatsioonid on alles üsna nõrgad, arwatawasti on sõda nad üsna puruks teinud. Juulikuus 1911 loeti 11.232 organiseeritud maatöölise 4.250 kohalikus grupis. See oli kahe aasta töö wili. Tööandja wäewõim on siin tunduwan kui kuskil mujal. Makswad seadused — n. n. „peseadus“ — Gesindeordnung — suruwad töölised maha ja maa kohalikud walitsusorganid, kelle eesotsas junkrud seisawad (siin on Preisimaa kui kõige suurema riigiosa peale mõeldud), takistawad organiseerimistööd kõigi abinõudega. Sellepärast walitseb põllutöös suurelt osalt looduse poolt äramääratud tööaeg: päikese tõusust loodeni suwel, kella 6 kuni 6 talwel, sellest paar tundi söögiaegadeks maha arwata. Üks hea tuttaw, kes

¹⁾ „Die Arbeitszeit in den Gemeindebetrieben“. Berlin, 1910.

neid olusid hästi tunneb, kirjeldab maatöölise olukorda minu palwel selle töö jaoks järgmiselt:

„Kõigepealt tuleb meeles pidada, et kogu Saksamaa põllutööstustes seesugust tööaja äramääramist mitte ei tunta, nagu tööstuses lugu on, waid tööjõud tarwitatakse ära wiimse kübeni, milleks iga tööandja enesele waba woli wõtab. Ületunnitööd sellega muidugi ei ole. Sest iga tööandja peab seda aega oma maksajaks, kus tööstuse töölised ületunnitööd teewad. Maatöös on kogu tööaeg, olgu see päewal wõi öösel, pühapäewal wõi pidupäewal, normaalne tööaeg! Loomade talitamises on pühapäewatöö iseenesest mõistetaw wajadus. Teisal, eriti lõikuse ajal, olla pühapäewatöö eest tasumaks — koguni kahekordne palk — pruugiks. Tegelikult on seda aga väga wähe märgata.“¹⁾

Marie Wegner on Saksa nais-põllutöölise olusid eriti uurinud ja kirjutab selle üle muu seas järgmist:²⁾

„Suwel peab naistöoline sagedasti k. 3 homm. kuni k. 9 öhtul tööd tegema, kuna talwel küll wähem tööd on. — Surweks palgatud naistöölise tööpäew on 14 tundi pikk, 2 tundi söögiaega ühes arwatud, ja see tähendab juba edu, sest et alaliste, omamaa töölise tööolud nõndagi korraldatud ei ole ja tööaeg, iseäranis lõikuse ajal palju kauemini wältab.

„Hädasti oleks waja seaduslikku 10-t. tööpäewa maksma panna. Ja pühapäewarahu, mis linnas palju üleüldisem on, antakse töölisele maal hoopis wähem. Töölised peawad oma wäljast maalapikest pühapäiwiti harima, sest et neil äripäewal selleks aega ei ole. Selle kõrwal nõutakse aga ka — iseäranis suurtes mõisates — pühapäewatööd, mida aga ainult harukordadel tohiks sallida. Nõndasama tuleks ületunnitöö vastu wõidelda. Kus wõimalik on tööolusid põllutöös ja tööstuses wõrrelda, seal ei tehta mitte nõnda heameelega ületunnitööd ja seal tuntakse ka põllumajanduse pika tööaja koormatust kõige waljemalt.

„Wõõraid, maale rännanud töölisi palgates tehakse ületunnitöö juba alguses tingimiseks, nii et sagedasti isegi 14-aastased tütarlapsed päewas üle 14 tunni tööd peawad tegema.“

Laste töö üle kirjutab seesama autor:

¹⁾ Aruandja on Berliini arst, Dr. Grumach, kes selle küsimuse üle Saksa sd. partei ajakirjanduses mõndagi huwitawat on kirjutanud.

²⁾ Sozialer Fortschritt: Marie Wegner, „Die Lage der Landarbeiterinnen“, Leipzig, 1905.

„Mina olen maal üles kaswanud ja ma ei pea seda miskiks, kui lapsi paar tundi päewas kergelt tööd lastakse teha, olgu aias ehk nurmel. See wõib terwislik ja ka kaswatlikult koguni hea olla. Aga kunagi ei tohiks kooliõpetus selleläbi unarule jääda ja lapsi ei tohiks mitte üle jõu tööle sundida. Aga seda tehakse, ja just lasterikaste perekondade wõsukesed kannatawad eriti seesuguse töö all. Juba 7-aastaselt sunnitakse neid lapsehoidjaks ja karjalasteks hakkama, mis nende terwisele ja edenemisele suureks kahjuks on.“

Dr. Max Weber kirjutas 1892. a. suure raamatu maatööliliste elu üle.¹⁾ Kõik, mis Saksamaal peale selle on maatööliliste küsimuses awaldatud, kinnitab ainult Weberi tähelepanekuid ja tunnistab, et seitsaadik mingisuguseid parandusi ei ole ette wõetud. Weber kirjutab Hommiku-Elbe maakonnast: „Surwine tööaeg on väga pikk. Seda wabandatakse lühikese taimekaswu ajaga. Sellepärast tulla tööjõudu täiesti ära kasutada... Tööpäewa lühendamise poole püüdmist arwab autor ainult selles nägewat, et ainult weel keskmised kohapidajad päewatõusuaegu tööd alata. Suuremad mõisad olla k. 5, 5½ ja k. 6 peale üle läinud. — Labiau-Wehlaui kreisist teatatakse, et seal tööpäew päikese tõusuga alata. Aga weel enam kui pikk tööaeg, kurnata töölisi tööandjate hoolimatus. Sügisel ja talwel pidada töölised igasuguse ilmaga väljas olema, mis neid waratselt töowõimetuks teha... Öhtu-Preisimaalt teatatakse, nairiharimine olla tööpäewa pikendanud. Ületunnitööd ei teha töölised mitte heameelega. — Köslinist teatatakse, et seal ületundide eest tasu ei makseta. Ja kuş tasu maksetakse, siis ainult harukorral rahas, enamasti antakse tasuks wiina... Raudteede ja wabrikute naabruses, kus lühem tööaeg walitseb, ei taha ka põllutöölised enam heameelega üleajatööd teha. Nad õpiwad lühema tööaja wäärtust tööstuses õigemini hindama! — Wiesbadeni ringkonnast teatatakse, et seal suwine tööpäew keskelt läbi 12 ja taline 8½—9 tundi pikk olla. Teistes kohtades näib aga 14—16 tunniline tööaeg suwel õige laialt pruugiks olewat. — Hessenist kirjutatakse, et Rheini kallastel suwine tööpäew 11, Maini lagendikul 10½ tundi olla, Odenwaldis 10, 11 ja 12 t. suwel, 7 ja 8 t. talwel. Ületunnitöö olla haruldane ja — ilma tasuta. Saksist teatatakse, et sealsetes mõisates suwel 10—12, talwel 8—9 tundi tööd tehtawat, talupoegade juures enamasti üks tund enam.

¹⁾ „Die Verhältnisse der Landarbeiter“ etc. Leipzig 1892.

Sotsialdemokraatlikus maatöoliste ajalehes „Der Landarbeiter“ — maatöoline — kirjutab üks tööline (weebr. 1910): „Päilisena on ainult ajuti tööd leida. Hea ilmaga võetakse tööle, halvaga lastakse lahti. Enamasti on üks säng kahe töölise jaoks. Mõnikord elavad 10 töolist ühes väikeses ruumis. Kirpudest ja täidest lahti ei saa!“ — Coburgist teatab seesama leht, et suvine tööaeg k. 5 kuni k. 7 wältab, s. o. 14 tundi, mis eest 1 mark 75 penni päewas palka maksetakse; taline tööpäew — kella 6—6, palk: 1 m. 50 p. Aastasulased teewad k. 3 kuni k. 8—9 öhtul tööd. — Seesama leht teatab Baierist: Waewalt kuskil on tööaeg nõnda pikk ja töö nõnda ränk kui põllutöö teenijatel. Suwel k. 3 homm. kuni k. 10 öhtul, talwel k. 4 h. kuni k. 7 öhtul. See on põllutöoliste keskmine tööaeg. Harilikult tuleb weel enne töö algust ja peale selle lõppu loomi talitada. Öörahu wältab kõige enam ainult 5 tundi. Söögiajad on väga lühikesed. Wiimaste aastate jooksul on töö väga palju rängemaks läinud. — Anhaltist teatatakse, et töö homm. k. 3 alata, lõpuaega ei nimetata, tähendab: tööajal piiri ei ole! — Mecklenburgist kirjutatakse, et seal töö homm. k. 3—4 algab ja k. 9—10 ja isegi 11 öhtul wältab... talwel: 5—6 homm. kuni 7—8 öhtul. Palgamaksuks tähtaega ei ole, härra maksab millal ta heaks arwab!

Need lühikesed teated näitawad meile, et Saksamaa põllutöölised sugugi paremates oludes ei elanud kui meie omad! Ja ornati oli töölisliikumine ja klassiwõitlus seal meie maast kaugele ette jõudnud!

Põllutöoliste kahjuks leiab see arwamine laia poolehoidmist, et põllutöoline suwel ilma kahjuta iga päew kauemini tööd wõiwat teha kui tööstuse tööline, sest et temal talwel lühem tööpäew olla. Arwatakse, et maatöoline talwel 8 tundi tööd tehes mitte oma terwet tööjõudu ära ei tarwita, waid ta wõiwat üht osa suwe jaoks „kokku hoida“. Isegi mõned seltsimehed, kes muidu 8-tunn. tööpäewa poolt on, ei saa sellest eksiarwamisest lahti.

Põllutöölise taline tööpäew ongi juba see, mida üleüldse normaal tööpäewaks soowitakse, s. o. 8 tundi. Looduse abiga saab maatöoline talwel selle tööaja osaliseks, loodus ehk pikem öö piirab talwel maatöölise kurnamise aega. Ja ainult selles mõttes tähendab tali maatöölisele jõu kogumise aega, et ta, kui ta aasta läbi 14—16 tundi tööd peaks tegema, weel rutemini töowõimetuks jääks kui nüüd, kus ta talwel ennast wähe kosutada wõib. Kuid see ei anna sugugi asja oletada,

et maatöoline suwel — nõnda ütelda — selle raswa waral kauemini tööd wõib teha, mis ta talwel on kogunud, ilma oma terwisele kahju tegemata. Sest ümberlukkamata tõsiasi on see, et inimene iga 24 tunni jooksul oma keha uuesti kohendamata peab, s. o. ta peab iga päew seda juure wõtma, mis ta tööd tehes kaotanud on, teiste sõnadega: pooleaasta wiisi ei saa ta oma keha-majapidamist mitte korraldada. Meie leidsime, et prof. Abbé ütles: „Tööliste tööjõudu ühtlaselt teowõimsaks hoides tuleb selle eest hoolt kanda, et jõu kulutus ja jõu kogumine iga päew tasakaalus wõiks olla. Täna äratarwitatud jõud tuleb t ä n a tagasi wõita. Iseennast kogumine, puhkus, toit ja uni peawad tööteos äratarwitatud jõu s e l s a m a l p ä e w a l tagasi andma. Wäikegi puudujääk kaswaks aegamööda suureks puuduseks ja selle tagajärjed oleksid keha-majapidamises laastawa mõjuga.“

Meie leidsime aga, et põllutööliste suwine öörahu, s. o. inimese pea-puhkusaeg ainult 5—6 tundi on. See aeg on liig lühike, kui et keha puhastamisorganid selle ajaga wäsimuse ollusi kõrwaldada, kahjutuks teha suudaksid, ja et nad rikkaliku hapniku sissehingamise teel elulisi ollusi tarwilisel määral uuendada jõuaksid. „Tööd tehes kaotawad punased werelibled rohkem hapnikku, kui harilikul teel hingamise ja söögi läbi tasutud saab. — — Ainult une läbi — magades — on inimesel seda wõimalik tagasi saada, sest et ta magades üsna wähe hapnikku tarwitab“ (Verworn).

Katsete ja uurimiste waral on kindlaks tehtud, et musklid ja organid selle järele rutemini ehk aeglasemini ära wäsiwad ja roiduwad, kuidas töö raskem ehk kergem, kiirem ehk aeglasem on. Seda wõib tundide ja minutite pikkuse töowälte järel kindlaks teha. Selleks on teadusemeestel peened ja õrnad katseriistad olemas. Endist tööteowõimalust tagasi saada ja terwist hoida — selleks peab wäsinud inimesel wõimalus olema ennast puhata ja kosutada, s. o. ta ei wõi oma suwe-wäsimust mitte talise pikema puhkeaja peale liikata. Selle järele on kindel, et põllutöoline suwist hapniku puudust ja rahu ning puhkuse wadjadust, mis pikk tööaeg sünnitab, mitte talwe tulekuni ei suudaks wälja kannatada. Sest kindel on, et maatöölise organismus teiste inimestega täiesti ühtlaadi, ja et ta wäsimuse nähtuste wastu teistega ühtwiisi tundlik on. Ka tema peab oma kulutatud tööjõudu 24 tunni jooksul uuesti koguma, olgu suwi ehk talw. Sellepärast tarwitab põllutöoline nõndasama tööpäewa lühendamist, nagu iga teine töoline.

Sellejuures tuleb weel seda silmas pidada, et suurem osa

maatöölisi ainult suwel põllutööd leiab. Kui nad endid suwiste pikkade päewade aegu taliste lühemate tööaegadega tahaksid trööstida lasta, siis oleks see põllumeestele küll väga odaw ja armas, sest tööliste taline rahu ei maksaks neile krossigi. Töölised peaksid talwel aina oma l kulul endid järgnewaks suweks kosutama, puhkama ja uut jõudu korjama, et nad suwel jälle oma 16 tundi orjata wõiksid... Sellega põllutöölised muidugi ei lepi.

VI.

Seisukorra kokkuwõte enne maailmasõda.

Kui me senini üleüldises raamis tundma õpitud wõitlusepilti enam ülenähtlikult enestele ette tahame seada, siis wõime seda kõige paremini teha, kui me endid selle materjaliga tutvustame, mis me palga- ja töölepingutest leiame. Ka selle materjali juures peame alati meeles pidama, et seegi meile ainult ligikaudu õigeid teateid annab ja et ainult wäike osa töölisi nende lepingute alla käib. Saksamaa palgatöölisi arwatakse 20 miljoni peale. Isegi nende tööliste arw, kes seaduse järele tööstuse inspektsiooni alla kuulus, oli 1909. a. juba 6.209.223. Nende arwude kõrwal on 1.361.086 — s. o. palgalepingute juure kuuluwate organiseeritud tööliste arw (31. dets. 1910) — väga väike! Meie teame, et palgalepingutes äärmääratud tööajad kõigi nende suurte hulkade kohta makswad ei wõi olla, kes nendest lepingutest väljaspool seisawad, ja et see materjal, mida me palgatariifidest leiame, mitte kindel, muutmata suurus ei ole, waid palju enam on see alaliselt liikuw ja muutlik. Wead on paratamata oletada, nii et me siit ainult ligikauds e id teateid wõime saada. Aga et paremat ja rikkalikumat materjali mitte weel saadawal ei ole, peame selle materjaliga leppima. Kuigi meie kokkuwõetud pilt täitsa õige ei peaks saama, aga ligikaudu õige saab ta ometi — vähemalt wõitluse esirinnas seiswa palgatööliste hulga kohta.

Ühiste töölepingute liikumise edenemise ajalugu pakuks meile väga palju huwitawat, kui me seda siin wõitluse objektina waadelda wõiksim. Seda aga ei luba meie ruumi nappus. Peame ainult mõne sõnaga leppima. — Töölepingute liikumise ajalugu ei ole pikk, aga ta on juba põhjaliku muutuse läbi elanud. Esialgselt käsitöölise juures pruugiks, nihkub ta ikka kaugemale suurtööstuste walda, kuna aga kõige suuremate tööstuste wärawad temale nüüdki weel peaaegu täitsa kinni on.

Saksa riigi „Töö leht“ kirjutas 1904¹⁾, et suurtööstus 1895. a. ühis-palgalepingutest alles peaaegu üsna puutumata oli. 1910 kirjutas aga seesama leht²⁾, et „suurem hulk töölepinguid nende tööliste ja ettevõtjate wahel on sobitud, mis mitte enam käsitöö töönduste laadi ei ole.“ Ja 1910 eelaastaga võrreldes ütleb leht, et selle aasta töölepingud rohkem suurtööstuste poole on nihkunud.

Kuna „R. Töö leht“ 1904. a. ainult 600 töölepingut leidis, mille materjali ta juurelda võis, on nende arv seitsaadik enam kui 12-kordselt kasvanud. Neid oli

1907: 5.324 t.-l. 111.050 töönduses 974.564 töölisega.

1908: 5.671 „ 120.401 „ 1.026.435 „

1909: 6.578 „ 137.204 „ 1.107.478 „

1910: 8.293 „ 173.727 „ 1.361.086 „

Sajast töölepingust oli tööaeg:

Aasta	alla 8 t.	8 t.	8½ t.	9 t.	9½ t.	10 t.	10½	11 t.	üle 11 t.	?
1895	—	0,2	1,5	13,7	11,4	63,13	5,5	3,4	—	?
1910	—	1,4	1,4	15,1	18,3	47,8	2,4	1,0	—	9,8

Ligemalt asjasse tungides ja 1908/09 a. 1910 a. töölepingutega ühendatud töölisi arvu ja tööaja poolest võrreldes, saame hoopis rõõmustawama pildi. Nende kolme aasta töölepingute järele oli päewane tööaeg iga saja töölise hulgas:

töötunnid päewas

Aasta	alla 8 t.	8 t.	8½ t.	9 t.	9½ t.	10 t.	10½	11 t.	üle 11 t.	?
1908	—	1,7	1,5	26,8	10,4	49,4	1,2	1,0	1,3	6,7
1909	0,3	5,6	1,2	22,8	11,9	47,4	1,5	1,0	3,5	4,8
1910	0,1	1,2	3,9	29,2	16,9	38,9	1,0	0,4	0,4	8,0

Kolme aasta keskmine tööaeg:

0,19 2,83 2,20 26,26 13,60 45,23 1,23 0,80 1,73 6,50

¹⁾ „Reichs-Arbeitsblatt“: Regelung der Arbeitszeit in den Tarifverträgen, 1904, nr. 8.

²⁾ 4 Sonderheft zum Reichs-Arbeitsblatt. „Die Tarifverträge im Jahre 1910“, Berlin, 1911.

Me näeme nende arwude waral selgesti, et töötundide arw päewa kohta lüheneb. Wõtame 10-tunnilise tööpäewa oma wäljamineku punktiks, siis näeme, et 1895 sajast töölepingust 63,13 10-tunniline tööaeg oli; 1910 on ainult weel 47,8 lepingust saja hulgas see tööaeg. Ja tööliste arwu silmas pidades näeme, et alles 1908 sajast töölisest 49,4 10-tunniline tööpäew oli, 1910 aga ainult weel 38,9. S. o. kolme aasta jooksul on juba wõrdlemisi suurt edu märgata, s. o. tööaeg on lühemaks wõideldud.

Küll ei wõi kiidelda, et wõit suur oleks. Palju enam peab ütleva, et edusamm mitte pikk ei ole olnud. Enam kui see asjakülg, wõib meid teine rõõmustada, nimelt see, et nende tööliste arw kaswab, kelle tööpäew lühemaks muutub. Selle läbi saab vähemgi wõit suurema tähtsuse. Ühes sellega kaswab ka tööpäewa lühenemise kaudne mõju nendes ringkondades, kes töölepingute alla weel ei kuulu. Sest ühis-töölepingute läbi kindlustatud lühem tööaeg mõjub hea eeskujuna ka nende laiade tööliste kihtide peale, kes weel organiseeritud pole, ja wirgutab neid järelepüüdmisele!

Üksikasjaliselt pakub meile ühis-töölepingute edenemisest head pilti ehitusetöölise liit. Liidu aruandest¹⁾ ühis-töölepingute üle a. 1910 leiame meie muu seas müürisep-pade ja ehituse-abitööliste tööaegade kohta järgmise ülenähtliku tabeli:

Aasta	Töölepingute arw	Nende alla kuuluvad				
		Palk-kondi ²⁾	Kohti	Ettewõt-jaid	Sellisid	Abitöölisi
1905	367	324	4.610	?	122.500	?
1906	528	609	5.996	10.652	151.986	?
1907	674	781	7.876	11.361	149.619	?
1908	736	987	10.905	13.640	151.967	86.478
1909	709	959	10.915	13.185	147.881	90.503
1910	705 ³⁾	868	15.475	13.961	144.814	91.054

¹⁾ Tarifverträge im Baugewerbe 1910. Berlin, 1911.

²⁾ Palk-kond = Lohngebiet.

³⁾ Töölepingute arwu wähenemist 1910 a. ei ole, waid vähemad arwud eelolewas tabelis tulewad sellest, et hulk lepinguid nõnda hilja walmis said, et neid aruandesse enam üles ei saanud wõtta, need jäid järgmiseks aastaks.

Teise, nõndasama ilusa pildi leiame müürisseppade liidu aruandest.¹⁾ 1910 a. wastawate arwudega kõrwu seades saame müürisseppade tööaja lühendamise wõitluse tagajärgedest järgmise ülewaate:

Tööaeg oli iga 100 töölepingu kohta järgmisel arwul kindlaks määratud:

Aasta	8 tundi	9 tundi	9½ t.	10 t.	10½ t.	11 tundi	üle 11 t.
1910	0,73	7,60	12,00	79,00	0,68	0,1	0,0
1905	—	1,50	1,74	59,69	9,40	27,45	0,92
1900	—	0,14	0,80	45,14	5,10	46,50	2,15
1895	—	—	—	25,66	6,12	61,95	6,24

Metallitöölise liidu poolt on ühis-töölepingute põhjal kindlaks tehtud tööaja lühendamise üle r a u a - j a m e t a l l i t ö ö s - t u s e s järgmised teated awaldatud, mille järele nende töölise tööaeg järgmine oli:²⁾

Aasta	8—9 tundi töölise arw	%	9—10 tundi töölise arw	%	10—10½ t. töölise arw	%
1905	20.322	52,22	10.693	27,33	7961	20,45
1906	47.718	59,27	21.526	27,85	9929	12,88
1907	52.900	57,29	33.152	35,90	6291	6,81
1908	53.076	62,55	26.724	31,49	5054	5,96
1909	54.523	61,85	29.000	32,90	4626	5,25
1910	67.485	63,46	33.271	31,29	5591	5,25

Ka siin leiame, et tööaeg alatas lüheneb. Kuna 1905. a. nende töölise hulk, kes töölepingute põhjal enam kui 10 tundi päewas tööd tegid, 20,45% oli, leiame neid 1910 ainult weel 5,25%. Teisel pool kaswab aga nende arw niisama järjekindlalt, kelle tööaeg 10 tunnist lühem on. 1905 oli 100 töölisest

¹⁾ „Lohn- und Arbeitsbedingungen im Maurergewerbe.“ Hamburg, 1906.

²⁾ „Die Arbeitszeiten in der Eisen- u. Metallindustrie Deutschlands.“ Stuttgart, 1911.

52,22 8—9 tunniline tööpäev; 1910 sellewastu juba 63,46! See on ilus samm edasi.

Saksamaa ametiühisuste keskjuhatuse häälekandja („Korrespondenzblatt der Generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands“ — nr. 39, 30. sept. 1911, tabel 31) tõi 1910 a. streikide ja tööseisakute kohta ülewaate, milles järgmine tabel sedasama kinnitab, mida meie senini oleme leidnud.

Wõitluste tagajärjed streikide abil ja ilma nendeta 1905—1910:

Kättesaadud wõidud:

Aasta	Tööaja lühendus			Palgakõrgendused			Muud paran- dused	
	Töölise arw	Nädala tunnid kokku	Iga töö- lise kohta üksikult	Töölise arw	Wõide- tud pal- galisa nädalas marka	Iga töö- lise kohta marka	Wõitluste arw	Wõitlustest osawõtjate arw
1905	183.658	686.137	3 ³ / ₄	412.331	857.524	2,08	2.975	320.770
1906	337.441	1.238.725	3 ³ / ₄	684.157	1.271.208	1,86	6.541	657.787
1907	245.695	900.739	3 ¹ / ₂	497.963	955.871	1,92	5.015	532.140
1908	59.324	183.751	3	236.641	365.923	1,55	1.577	175.687
1909	66.794	215.813	3 ¹ / ₄	340.400	429.744	1,77	1.786	136.203
1910	344.570	756.564	2 ¹ / ₄	827.627	1.815.537	5,19	3.843	491.838

Ettewõtjate pealetungimine löödi tagasi:

Aasta	Tööaja pikendus			Palga kärpimine			Muud halwen- damise katsed		Saadi ühiseid töölepinguid	
	Töölise arw	Nädala tunnid	Iga tööli- se kohta	Töölise arw	Raha sum- ma nädalas marka	Iga tööli- se kohta	Wõitluste arw	Töölise arw	Wõitluste arw	Töölise arw
1905	2.705	10.122	3 ¹ / ₂	14.356	27.787	1,94	431	25.939	1.507	257.791
1906	2.028	9.394	3 ¹ / ₄	7.546	19.528	2,59	329	13.491	2.360	317.487
1907	3.216	11.921	3 ¹ / ₂	15.250	36.824	2,41	363	18.244	2.339	272.046
1908	2.877	11.241	4	23.552	52.278	2,22	512	39.474	1.860	282.958
1909	4.126	15.858	3 ³ / ₄	31.479	66.213	2,10	1.155	46.718	1.913	159.628
1910	2.836	9.444	3 ¹ / ₄	17.942	29.779	1,66	1.788	181.742	4.398	607.023

Töölistel on korda läinud ettewõtjate poolt plaanitatud pealetungimisi ja töö- ning palgatingimiste halwendamise katseid wõidukalt tagasi lüüa, ja selle kõrwal weel ilusaid wõitusid saada! Tähendatud kuue aasta jooksul jäi 1.237.482 töölise tööaeg nädalas kokku 3.981.729 tundi lühemaks, kuue aasta wältusel 1.194 miljoni tundi! 2.902.119 töolist said palgakõrgendust, mille nädala summa 5.695.807 marka oli, ehk 1.708 miljoni kuues aastas. Peale selle wõideti 2.316.425 töölisele muid parandusi.

Meie arwud on — teadagi — üleüldised ja neil oleks iga üksiku töölise kohta siis täielik tähtsus, kui igaüks aastas 50 nädalat tööd teeks. Kuid nõnda õnnelikud kõik töölised ei ole. Sellepärast peame neid arwusid ikka ainult ligikaudseteks pidama. Kuid kahtlemata kindel on, et töölised edasi on jõudnud, ja ei mitte ettewõtjate sõprusest, waid omast jõust, sest et ametiühisused suuremaks ja tugewamaks on kaswanud, nagu „Korrespondenzblatt“ tähendatud kirjatükis ja ka mujal wäga õieti näitab.

Kui suur tähtsus organisatsioonide jõul selles mõttes on, seda näeme siis iseäranis selgelt, kui me paremini organiseeritud tööskondade ühis-töölepingud nendest eraldame, kes nõrgemini on organiseeritud, ja siis mõlemaid wõrdleme. Wõtame 1910 a. töölepingud ja eraldame neist tugewamad ühele poole, s. o. kiwi- ja mullatööde omad, metallitööstuse, naha- ja puutööstuse, ehituse- ja mitmesugused trükistöo harud, ja waatame selle grupi tööaega eriti. Me saame siis järgmise pildi: 100 töolisest oli päewa töötundide arw:

alla 8 t.	8 t.	8½ t.	9 t.	9½ t.	10 t.	10½ t.	11 t.	üle 11 t.
0,5	1,4	4,7	33,5	17,0	42,6	0,2	0,1	0,02

Teisest grupist, kus töölised halwemini on organiseeritud, s. o.: kiu-, paberi-, toidu- ja maitseainete-, riie- te walmistamisestööstustes, kauplemise- ja weotööstustes — saame järgmise pildi. Päewa töötundide arw iga 100 töölise kohta on järgmine:

alla 8 t.	8 t.	8½ t.	9 t.	9½ t.	10 t.	10½ t.	11 t.	üle 11 t.
0,1	0,2	1,0	24,8	25,4	37,0	6,0	2,5	3,0

Esimeses grupis oli 99,7 inimesel sajast 10-tunniline ehk lühem tööpäew, kuna teises grupis ainult 88,5 töölist saja hulgast nõnda õnnelikud olid. Üle 10 tunni töötasid esimeses grupis 0,3 töölist sajast töölisest, teises grupis aga 11,5! Esimese grupi liiki kuuluwad 574.877 töölist, teise grupi hulka 92.132.

Kuidas tööpäewa lühendamise wõitlus peale ülemal awaldatud teateid kuni maailmasõja puhkemiseni edenes, sellest annawad järgmised arwud teatawa pildi.

Nädala töötundide wähenemine:¹⁾

Aasta	Ajalühendust saanud tööliste arw	Kokku nädalas tundi	Iga töölise kohta tundi
1911	293.316	760.594	2 $\frac{1}{2}$
1912	378.185	830.151	2 $\frac{1}{4}$
1913	324.794	695.194	2 $\frac{1}{4}$
1914	50.827	139.186	2 $\frac{1}{4}$

Et maailmasõda kogu tööliikumises teatawat pööripunkti tähendab ja et käesolew töö ennesõja-aegne töö on, tuleb meil sõjaaega ja sellele järgnewaid aastaid eriti waadelda. — Et aga enne 1914 a. tööpäewa lühendamise wõitlust Saksamaal õieti hinnata, lisame siia Saksa puutööliste liidu sekretäri Theodor Leiparti huwitawa hindamise 8-tunn. tööpäewa kohta, mis tema asjatundjana awaldas, ja nimelt peale seda, kui 8-tunniline tööpäew wõidule pääsis. — Leipart'il tuli sellele arwamisele wastu astuda, nagu oleks Saksamaal seni 10-tunniline tööpäew üleüldiselt pruugiks olnud. Ta ütles:

„Ei ole õige, et kuni 8-tunn. tööpäewani 10-tunniline tööpäew üleüldine oleks olnud. Ta ei olnud enam nõnda pikk, waid juba hoopis lühem. Mina tahan selle tööskonna oludest kõnelda, mis minule aastakümned kõige ligemal on olnud ja mille oludega ma sellepärast kõige tuttawam olen, see on puutööstus. Meie liidus oli 1907. a. ühis-palgalepingute põhjal 20,7 protsendil töölistest nädalas 48 kuni 51 tundi tööaega, 38,3% tegid nädalas 51—54 tundi, ja ainult 41,4% tegid üle 54 tunni tööd. 1914. a. oli seisukord lühema tööpäewa poole järgmiselt muutunud: 8 $\frac{1}{2}$ tundi ja alla selle oli päewas tööd

¹⁾ „Korrespondenzblatt“ 1921, statistiline lisa nr. 4.

teha 27,2 töölisel sajast; 42,2 töölist sajast töötasid 8½—9 tundi päewas, kuna ainult 30,4 töölist sajast üle 9 tunni töötasid. Seitsme aasta jooksul lühenes tööaeg märksa. Isegi üle 9 tunni töötajate protsendi arv langes selle aja jooksul 41,1 pealt 30,4 peale.

„Aga nõnda ei lühenenud tööaeg mitte ainult puutööstuses, waid ka väga paljudes teistes tööskondades. Mina juhin tähelepanu selle peale, et ka suurtööstuses, kus 10-tunniline tööpäew kõige kauemini wastu pidas, juba ammu enne sõda 9½-tunniline tööpäew läbi oli tunginud, isegi 9-tunniline tööpäew ei olnud enam haruldane. Ma tuletan ka seda meele, et riigitööstes, näit. keiserl. laewadokkides, juba suwel 1906 a. 9-tunniline tööpäew läbi wiidi.“

Nagu Saksamaal, nõnda edenes tööpäewa lühendamise wõitlus ka teistel maadel, kus sellega juba mitte kaugemale ei oldud jõutud. — Kuigi sel teel kättesaadud wõidud mitte üleüldised ei olnud, siis ei wõi nende üleüldist mõju ometi mitte salata. — Teadagi, et see tööaja lühendamine mitte seadusandlikul teel ei sündinud ja et töölistel alati walwel tuli olla, et kättewõidetud tööaja lühendus jälle kaduma ei saaks minna. Wõitluse üks siht on alati see olnud, et neid wõituseid seaduse läbi kindlustada. Ka see wõimalus on nüüd ligemale jõudnud, mitmel maal on ta juba käes, nagu me teisel kohal näeme.

Olgugi et wastuwäiteid ikka weel kuulda on, wõib siiski ütelda, et tööaja lühendamine, nõndapalju kui me seda enne maailmasõda tundma õppisime, töösaaduse hulka ega tööwiljakust mitte ei wähenanud. See on niihästi hoolsate tähelepanekute kui ka põhjalikkude katsete läbi wastuwaidlemata kindlaks tehtud. Ja see leiab ka nende poolt kinnitust, kes küll 8-tunnilise tööpäewa wastu on, siiski aga ka omalt poolt tunnistawad, et tööpäewa lühendamine kuni 9 tunnini enamatel kordadel mitte kahjulik ei olla olnud. Nemad ütlewad aga, et need põhjused ja asjaolud, mis 9-tunnilise tööpäewa kasulikuks kujuneda lasknud, kaugema tööaja lühendamise puhul — kuni 8 tunnini päewas — mitte enam mõjuwad ei olla, liiati, kui seda töö iselaest hoolimata tahetawat üleüldiselt maksma panna. Teised lähewad weel sammu-kese kaugemale: Nemad ei waidle 8-tunnilise tööpäewa wadjaduse ega põhimõttelise wõimaluse wastu; nad ütlewad aga, et praegune silmapilk selleks kohane ei olla. — Mis selle kohta ütelda on, seda teises paigas.

2) Klassiteadwusele ärganud töölised wõitlewad igal pool tööpäewa lühendamise eest ja nende wõitlus on ka igal pool wilja kandnud.

3) Niihästi ettewõtjate kui ka riigi wõimuga wõideldes on wõiduka edasijõudmise paratamata eeltingimiseks wõimalikult head organisatsioonid ja wõitluseks hästi kaswatatud töölised.

4) Ettewõtjate organisatsioonid muutuwad kiirel sammul tugewamaks, tööliste wõitlus nende wastu muutus juba enne maailmasõda päew-päewalt rängemaks. Töölised olid paratamata sunnitud ikka suuremateks liitudeks ühinema. Sõda oma murdja ning häwitawa jõuga näis tööliste organisatsioonid eriti nõrgestawat. Aga ometi sai peale sõja lõppu ilmsiks, et tööliste liikumine oma suures, waldawas kogus sedawõrd tugew oli, et ta rewolutsioonilisel teel suuri wõitlusi sai — ka tööaja lühendamise suunas.

C. Tööpäewa lühendamise wõidukäik peale maailmasõda.

I.

Kaheksatunniline tööpäew sammub edasi.

Maailmasõja häwitaw mõju, mis etteaimamata ränkusega just tööliste wõitluse-organide peale langes, laskis sõja kestel karta, nagu tuleks tööliste liikumisel kaugele taganeda, nagu peaks ta oma senistest raskete ohwritega kättesaadud wõitlustest ajutiselt loobuma, nagu oleks ta sunnitud nii mõneski suhtes wõitluse käiku uuesti otsast algama. Eriti näis just tööpäewa lühendamise wõitlus tagurpidi minewat. Sest niihästi ametiühisuste kui ka tööliklassi poliitiliste organisatsioonide ja organide wõitlust tabas nagu halwatuse löök. — Sõjalise wäewõimu abil, mis ühiskonna elundite arwustuse ja tõearmastuse hoopis ära lämmatas, tõusis ametlik wale igas riigis kuulmata „täiusele“; igasugune poliitiline wõltsimine tõsteti tõe troonile ja ehti õiguse pühaliku mantliga... Ametliku wale mürgiwool juhiti wäga kawalatel juhutel ka tööliikumise elulisematesse elunditesse, ilma üht nurgakestki puutumata jättes. Kõige muu kõrwal ähwardas see ka tööliste rahwuswahelise ühistunde ära mürgitada. Selle all kannatas muidugi ka, nagu hõlpsasti arusaadaw, wõitlus tööpäewa lühendamise sihis.

Sõja lämmastaw mõju tõstis uued waewategurid üles, uued ühiselulised küsimused nõudsid lahendamist, ja kõige selle mõjul tõusid hoopis uued wõitlused elu alleshoidmise pärast esirinda. Kõige rängemalt lasusid kõik sõja-aja raskused tööliste peal; keegi ei pääsenud nende eest kõrwale. Iga päewaga kaswaw puudus paisus peagi ääretumaks wiletsuseks, mis hingelise piina läbi sõjawäljal wiibiwate omaste ja hoolekandjate pärast, ning leina läbi langenute pärast üle inimese jõu tõusis. Elu alleshoidmise tung sundis kõiki käsi ja kõike jõudu eestkätt silmapilkliku puuduse wastu wõitlema, kuna kauge-
mad aated hõlpsasti ära unusid, vähemalt lükati need tagumisele plaanile.

Ka tööpäewa lühendamine oli üks nendest kaugematest aadetest, mis mitte otsekohe igapäewase elu alleshoidmise murede hulka ei kuulunud ja mis sellepärast tulewiku hooleks jäeti. Isiklikku heitlemist waadeldes näis vähemalt nõnda; ja — kuidas oligi teisiti mõeldaw? Olid ometi kõige elujõulisemad ja wõitluswõimsamad töölised sõjawäljale wiidud! Kes õnnekombel tööpingi juure oli jäänud, see „hoidis tagasi“, sest klassihuwide eest tegutsemine oleks ta tähelepandawaks teinud ja — temal oleks warsi tööriista sõjariista wastu wahtada tulnud... Sõjawäljale wiidud meeste asemele ilmusid naistöölised ja noorukesed sõjatööstuse wabrikutesse, kes organiseerimise wajadust ega klassiwõitluse sihtisid weel ei tundnud ning sellepärast tööliste wõitluse ridadest eemale jäid. Nõnda sai klassiwõitluse wäerind väga nõrgestatud, kui mitte otse purustatud. Sellepärast ei imesta meid nende tööliste arwu langemine, kes 1914 aastast peale Saksamaal ühiste palgalepingute läbi tööaja lühendust said. Kuna nende arw 1913 a. ligi 325 tuhat oli, langes see arw 1914 a. 50.000 peale, 1915 a. — 8.000 ja 1916 a. 7.000 peale! Alles 1917 aastaga tõusis nende arw jälle üle 300.000. — Aga mitte ainult Saksamaal ei olnud lugu niisugune.

Sõda tõi aga ka teisi suuri üllatusi enesega kaasa, mis sõja sütitajad waewalt ette nägid. Mitte ainult tööliste organisatsioonid ei kannatanud rängasti, waid sõda purustas, nagu me teame, seniste wõimkondade kõige kindlamad toed kildudeks. Kõikwõimsad würstid pidid käsi ringutades nägema, kuidas nende wägewad sõjawäe organisatsioonid pihuks ja põrmuks kokku warisesid ja senised ainuwalitsejad ühes oma ligematega eneste alla matsid, kuna nende suguwõsad ilma koduta jäid, põgenema sunnitud olid... Weelgi põrutawam oli Wene

keisri ja selle perekonna saatus, s. o. selle mehe saatus, kelle wõim inimeste eluga nii wäga mängis...

Nende wägewate wägewus oli sõjawäe peale rajatud. Sõjawägede kokkulangemisega warises ka nende poliitiline wõim kokku. Senine, waewalt teostada loodetaw nõudmine: keisri wõimu asemele demokraatlik wabariik — sai nüüd iseenesest teoks, ja nimelt seega nõnda hõlp-sasti, et — töölisklass ometi poliitiliselt wõrdlemisi teiste ühis-konna klassidega kõige tugewamaks oli jäänud, hoolimata kõi-gist sõja kannatustest ja ohwritest. Rewolutsioon wõi-tis ja — rewolutsiooni peajõud: proletariaat — wiis oma nõud-mised osalt läbi, nõnda ka 8-tunnilise tööpäewa.

Kaheksatunniline tööpäew wõitis peaaegu terwel liinil. Ka seal, kuhu rewolutsioon otsekohe weel ei puutunud, anti — rewolutsiooni mõju all, mis teistes maades suur oli — järele, tuldi 8-tunnilise tööpäewa nõudmisele wastu...

a. Sõjaaegsed sammud.

Me waatasime praegu seda, kuidas sõja mõju kohalikud tööliste organisatsioonid alla surus. See sündis seal, kus wäe-wõim juba enne sõda suurem oli, teadagi rängemal kujul kui teistes maades, kus muidu lahedamad olud walitsesid. Era-pooletutes maades wõisid tööliste organisatsioonid ka sõja ajal edasi töötada. Peaasjalikult nende kaudu püüdis ka „Rah-wuswaheline Ametiühisuste Liit“ oma tööd edasi teha. Aga et selle Liidu keskjuhatuse Berliinis asus, oli tema töö wäga raske. See oligi põhjuseks, et „R. A. Liidu“ keskkohat Amsterdamile wiidi. Seal hakkas ta hoopis elawamalt tegutsema. Mis üksikute, eriti sõdijate maade organisatsioonid teha ei wõinud, seda pidi nüüd „Rahwus-waheline Ametiühisuste Liit“ oma juhatuse kaudu tegema. Ja ta tegi. Wõib aina õnne tänada, et see rahwus-waheline keskkohat juba olemas oli. Tema ülesanded olid teada, ta wõis kohe nende juure asuda.

Samuel Gompers, tuttaw Ameerika ametiühisuste liidu esimees, seadis juba sõja esimesel aastal nõudmise üles, kogu maailma organiseeritud töölised peaksid rahutegemise puhul ka oma arwamisi awaldada ja rahu sobimise juures kaasa teha wõima. Gompers hakkas kohe selleks tööle, et ametiühisuste ja tööliste rahwuswahelist kongressi ühtaegu rahukongressiga kokku kutsuda ja sellega ühes kohas nõu pi-

dada. Tema lootis, et niisugune tööliste kongress riigimeeste peale mõju avaldaks, nii et nemad tööliste soovisid mitte tähele panemata ei võiks jätta.

Esimene suurem sõjaaegne ametiühisuste esitajate ühine nõupidamine oli 1. mail 1916 Pariisis. Esitatud olid aga ainult Inglise, Itaalia, Belgia ning Prantsuse ametiühisused. — Järgmine ühine nõupidamine oli 5. juulil 1916 Leeds'i linnas, Inglismaal, kus kindlamad nõudmised rahu puhuks üles seati ja otsustati rahvusvahelist tööliste konverentsi enne rahukongressi kokku kutsuda. 15. veebruaril 1917 avaldas „R. A. Liidu“ juhatus, kes sel ajal veel Berliinis asus, täielikuma kawa „Rahvusvahelise Ametiühisuste Liidu rahu nõudmiste“ nime all. Oktoobri algul 1917 oli uus konverents Bernis koos, kuid jällegi olid ainult enne nimetatud ja mõned erapooletud maad esitatud. Harutati uuesti tööliste nõudmisi ning võeti Leeds'i otsused vastu, kuid võeti nõuks neid täiendada. Sellesama aasta nowembrikuus otsustas Ameerika Ametiühisuste Liidu kongress nõuda, et rahulepingusse kõigi maade tööliste kaitse põhimõtted üles võetak. — 1919 oli Bernis teine, suurem konverents, kes endisi nõudmisi märksa laiendas ja ühtlasi esitajad nimetas, kes need nõudmised Pariisis rahvusvahelise tööliste seaduse andmise komisjonile, mis rahukongressi poolt ellu oli kutsutud, isiklikult ette pidid kandma.

Kõigil nendel konverentsidel peeti, nagu iseenesest arusaadaw, ka tööpäewa lühendamise üle nõu ja seati sellekohased nõudmised uuesti üles, kuid ei mindud kaugemale, kui nõuti 10-tunnilist tööpäewa kõigi maade seadustes kõige pikema tööpäewana kindlaks määrata. Taheti seaduslikku tööpäewa kindlaksmääramist läbi suruda, mis seni väga wisalt edenes, kuid 8-tunnilist tööpäewa selleks võtta, näis ikka veel warane olevat. Tegelik elu oli aga juba kaugemale jõudnud: 8-tunniline tööpäew oli juba mitmel suurel maal maksmapandud... Tuletame meele, et Wenemaal rewolutsioon juba kewadel 1917 8-tunnilise tööpäewa wõidule awitas. Olgugi et 8-tunnilise tööpäewa pärsastine saatus — wähesse majandusliku edu tõttu — Wenemaal kuigi kindel ei näi olevat, on nõndasama tähtis, ehk veel tähtsam, et 8-tunniline tööpäew uutes, Wenemaast lahkulöönud riikides esirinda tõsteti ja kus tööliste suured hulgad seda kindlalt ning teadwuslikult kaitsma asusid. — Seesama nähtus kordus Austrias ja selle waretel tekkiwates uutes riikides ning

ulatas sealt ka Balkani maile, Ungarisse jne., olgugi, et ta igalt poolt veel kindlat, jäädawat alust ei leidnud, nõnda näit. Bulgaarias, Ungaris jne., nagu me teisel ligemalt tundma õpime, oli sellel siiski väga suur mõju. — Mida me siin eriti rõhutada tahame, on see, et sel ajal, kui wõtjate riikide wägewad mehed jaanuarikuus 1919 Pariisi kokku tulid „rahu tegema“, kogu maailmas tööpäewa lühendamise suhtes 8-tunnilise tööpäewa wõidukäik silma tungis! Wenemaa rewolutsioonist Saksa rewolutsioonini oli poolteist aastat mööda läinud. Ja Saksa rewolutsioonil oli Kesk-Euroopa kohta selles suhtes suurem mõju kui Wene omal. On iseenesest arusaadaw, et ka erapooletute maade ning wõiduriikide töölised kõigest sellest hoogu said ja nüüd ka igaüks omas kodus 8-tunnilise tööpäewa nõudmist tegelikult teostama tõttasid.

Muidugi teada, et 8-tunniline tööpäew ainult üht nõudmist rewolutsioonilises liikumises tähendas.

Proletariaadi osa rewolutsiooni käigus oli nõnda suur ja väljapaistew, et rahukongress seda tähele panemata jätta ei wõinud. (Olgu meelega tuletada, et rahukongressi nõupidamiste algusega ühtaegu Bernis „Rahwuswaheline Ametiühisuste Kongress“, nagu ka „Rahwuswaheline Sotsialistlikkude Partei-de Konwerents“ koos oli, kus mõlemate poolt saatkonnad waliti, kes siin wastuwõetud otsused isiklikult Pariisi pidid wiima). Seda teades ei ole imeks panna, et n. n. liitriikide rahukonwerents juba oma teisel istumisel erikomisjoni nimetas, kellele ülesandeks sai, kõigi maade töö-seadus-andmist uurida ja määrawaid põhijooni alalise asutuse ellukutsumiseks kokku seada, kelle ülesanne oleks: Rahwaste Liiduga käsi käes ja selle kaitse all neid töid alaliselt teha, mis mainitud komisjoni hooleks ajutiselt oli antud.

See „alaline asutus“, millest siin kõne on, oli nimelt üks Ametiühisuste Liidu nõudmine. Juba ammu tunti wajadust rahwuswahelise keskkoha järele, kes tööliste huwidesse, eriti sotsiaalseaduste andmisesse ja nende teostamisesse puutuwaid küsimusi rahwuswaheliiselt oleks pidanud edasi suruma ja lahendama.

Mainitud ajutine uurimiskomisjon, kes Samuel Gompersi juhatusel Pariisis rahukonwerentsi erikomisjonina töötas ja kelle liigeteks 9 eririigi esitajad olid, nende hulgas ka ametiühisuste esitajad, waatas oma ülesande peale

tõsiselt. Tema juhtmõtete najal wõeti Versailles' rahu-
lepingusse tuttaw XIII osa, s. o. „Rahwuswahelise
Töö-Organisatsiooni“ põhimäärus, ja seati 8-tunni-
lise tööpäewa nõudmine rahwuswahelisele alusele — ka
riikidewahelises ja rahwuswahelise seaduse-
andmise mõttes. N. n. „Töö Konwerentsid“ on
algusest peale 8-tunnilise tööpäewa rahwuswa-
heliselt seaduslikuks tõstmise suunas tööd teinud,
s. o. tööliste esitajad on ka mainitud konwerentsidel selle nõud-
mise eest wõidelnud.

„Töö Konwerentsidel“ on tööliste esitajatel ainult
 $\frac{1}{4}$ häält, töösturitel $\frac{1}{4}$ ja walitsuste esitajatel $\frac{2}{4}$ häält, s. o. iga
riik saadab neli esitajat, kellest 2 n. n. walitsuse esitajad on,
kuna 1 esitaja tööliste huwisid kaitsma saadetakse ja 1 esitaja
töösturite poolt. Niisuguse kokkuseade juures ei ole tööliste
huwide kaitsel mitte suuri lootusi oma nõudmiste läbiwiimisel.
Kuid ometi wõib ütelda, et „Rahwuswahelise Ameti-
ühisuste Liidu“ mõju seal mitte wäike ei ole, kelle juha-
tuse liigetest mitmed ka „Rahwuswahelise Töö-
Organisatsiooni“ juhatuse ning nõukogu liikmed on,
rääkimata sellest, et tööliste esitajate seas „Töö Konwe-
rentsidel“ ametiühisuste liidu tublimad mehed mitte ei puudu.
Edasi wõib ka seda rõhutada, et suur hulk walitsuste esita-
jaid nendest riikidest, kus tööliste mõju suurem on, mõneski
kõrimal töölise huwide kasuks hääletawad, ehk vähemalt
mitte töösturite tagurlisi seisukohti nõnda ei foeta, nagu nemad
heameelega näeksid. Kuid see kõik on wäike troost ja
muutub iga päewaga pealegi weel vähemaks, kuna ju tagur-
lus ikka enam ja enam pead tõstmas on.

Albert Thomas, „Rahwuswahelise Töö-
Toimkonna“ direktor, sotsialist, on mitu korda wäga õieti
toonitanud, et „Rahwuswaheline Töö-Toimkond“ ainult nii-
palju tööliste huwides teeb ja teha wõib, kui-
palju iga maa töölisel oma organisatsioonide,
oma ametiühisustel läbi selleksise otse-
kohe ja kaude kaasa awitawad, oma walit-
suste peale mõju awaldawad ning ka oma
elawa osawõtmisega „Töö-Toimkonda“ tege-
walt toetawad. — Seni on tööliste organisatsioonid
„Töö-Toimkonda“ selles lootuses toetanud ja tema tööd osa
wõtnud, et teda niisuguseks arendada wõimalik oleks, nagu
„Rahwusw. Ametiühisuste Kongressid“ oma
sellekohase nõudmise puhul enestele ette kujutasid.

b. Tööaja-seadused ja wõitlus 8-tunnilise tööpäewa kasuks pärast sõda.

Rahwuswahelise Ametiühisuste Liidu poolt 1922 a. algul toimepandud teadete kogumise andmete põhjal peab kahetsedes ütleva, et küsimus peaaegu ühelgi maal lõpulikult lahendatud ei ole, waid igal poolt on alles äge wõitlus käimas. Igalpool on ettewõtjad uuesti kogutud jõuga wäljas, et tööaega jälle pikendada ja töölistelt neid wõitusid, mis nad rewolutsiooni puhul selles suhtes said, tagasi kiskuda, tühjaks teha. Parlamentide enamused ja walitsused on peaaegu igas riigis nähtawalt nõus ettewõtjaid selles asjas toetama. Kapital kasutab selles wõitluses kõiki abinõusid. Nõnda näit. laotab ta teiste maade olude üle waleteateid laiali, nagu oleksid olud mujal selles suhtes halwemad, mispärast siin kaugemale minek wõimatu olla. Kui asja üleüldiselt wõtta ja seisukorda rahwuswaheliselt üle waadata, siis mässiwad ettewõtjad eneste asja küll wäga narrilt omaenese walewõrkudesse kinni; aga igal eri maal oma ette ei jää see wale ometi mitte ilma mõjuta. Sellepärast on paratamata tarwilik, et töölised endid niisugustest teadetest mitte eksitada ei laseks ja et nad enestele teistest maadest õigeid teateid nõutaksid. Ja selles mõttes awal-dame meiegi siin nendest andmetest lühikese ülewaate, mis „Rahwuswaheline Ametiühisuste Liit“ on kogunud.¹⁾

Kaheksatunniline tööpäew näib Austrias wõrdlemisi kõige kindlam olewat. Seal on ta (19 dets. 1918) seaduse läbi maksmas ja seni puutumata, olgugi et ettewõtjad ka seal walwel on ja ajakirjanduses ning kihutusühenduses selle wastu raiuwad. Walitsus ega parlament ei ole weel 8-tunnilise tööpäewa wastu astunud. Erimäärusi on katsutud läbi wiia, millega wõimalik oleks olnud seadust aukliseks rebida, aga need katsed ei ole weel läbi tunginud.

Belgias on 8-tunniline tööpäew 14 juunist 1921 peale seaduslikult maksew. Tööaeg tohib päewas 8, ehk nädalas 48 tundi olla. Esimesel aastal ei kuulunud seaduse alla: wäikesed kaubapoed, trahterid (= wõõrastemajad) ja kaubanduse teenijad — peale kontoriametnikkude, kelle kohta 8-tunniline tööpäew maksew on. — Ettewõtjad on aga juba jalul ning nad katsuwad tööpäewa igal pool pikendada.

¹⁾ Awaldatud Amsterdamis (Vondelstraat 61) nime all: „Erhebung über den Achtstundentag“, 1922.

Daanimaa l on 8-tunniline tööpäew ainult wabrikutes, kus 24 tundi wahetpidamata tööd tehakse, seaduslikult maksew. Kõigi teiste tööliste ja palgateenijate nimel lepidi ametiühisuste ja ettewõtjate wahel 17. mail 1919 kokku, mille põhjal 1 jaan. 1920 kuni 30 märtsini 1922 8-tunniline tööpäew maksis — peale meremeeste ja põllutööliste. Ettewõtjad ütlesid selle sobingu 30 märtsiks 1922 üles ja nõudsid tööpäewa pikendamist 8½ ja 9 tunni peale. Ühes sellega oli ettewõtjatel nõu ka palkasid alandada. Ametiühisused lükkasid ettewõtjate nõudmised tagasi. 14. webruaril 1922 ütlesid ettewõtjad 100.000 töölisele üles. Tööl lahtilastud tööliste hulk kaswas iga nädalaga suuremaks, sest et kõik ettewõtjad, kelle lepingud peale seda aega lõpule jõudsid, ka oma töölisel uulitsale wiskasid. Riigiwalitsuse mõjuawaldamine oli selle wõitluse ajal kahesugune. Ühtpidi awaldas ta surwet tööliste peale sellega, et ta neile töölistele, kes 14 weebr. ja pärastiste ülesütlemiste läbi ilma tööta jäid, riigi poolt tötaoleku abiraha ei maksnud; teistpidi püüdis walitsus kokkuleppekatseid omalt poolt toetada, kuna ta sobimis-nõupidamistele lepitajad-ametnikud wahemeesteks saatis. Alles 4. aprillil jõuti kokkuleppele, ja nimelt ühe lepitusametniku ettepanekul. Kuue nädala kestel hakkas ettewõtjate leer lõhenema ja ähwardas koost langeda, kuna töölisel eeskujulikult kokku hoidsid. 8-tunniline tööpäew jäi puutumata, kuna töölisel palga suhtes wähe järele pidid andma, kuid siingi kaugelt vähem kui ettewõtjad tahtsid. 10. aprillil algas töö kõigis ettewõtetes uuesti, kuna wäga paljud ettewõtjad juba waremalt oma töökodade ukseid olid awanud ja töölistega kokku leppinud. Ettewõtjad kaotasid selle lahingu täielikult, 8-tunniline tööpäew jäi Daanis puutumata.

Prantsusmaal oli 8-tunniline tööpäew 23 aprillil 1919 a. seaduse põhjal maksew, kuid seda seadust ei täidetud igal pool. Prantsuse ametiühisuste liidu aruandest on näha, et 8-tunniline tööpäew ainult järgmistes tööskondades tõepoolest läbi oli wiidud: klaasi-, naha- ja rätsepatööstustes ja kaupluste teenijate juures. Kuid rätsepatööstuse ametiühisus on selles arwamises, et töölisel, kui töökäik elawamaks muutub ja ettewõtjad tööpäewa pikendamist nõudma hakkawad, sellele waewalt wastu panewad, sest et nad heameelega seda palgakahju tasa teenida soowiwad, mis nad tööpuuduse ajal said. Weo- ja liikumistööstustes ei olnud 8-tunnilise tööpäewa läbiwiimine tehniliste raskuste pärast wõimalik. Selles ametkonnas ulatab päewane tööaeg sageli 11 ja 12 tunnini. Ainult wä-

hemate linnade uulitsa rööpateede teenistuses jäi 8-tunniline tööpäew kestma. Puutööstuses wõis niihästi tööandjate kui ka tööliliste pool 8-tunnilise tööpäewa põlgamist näha. Klaweriwabrikutes tehti kindlaks, et töowiljakus 8-tunnilise tööpäewaga suurem oli kui enne 10 tunniga, ilma et sisseseadet parandatud wõi tööwiisi muudetud oleks. Kübaratööstuses walitseb 8-tunniline tööpäew ainult seal, kus tugewad organisatsioonid seljataga on. Peale kaudsete maksude rewidentide on riigitöölistel 8-tunniline tööpäew, kuid walitsus nõuab, et lühendatud tööaja läbi tekkiwad enam-kulud mitte üle 18% tõusta ei tohi. Mõnes tööstusharus on — ametiühisustega kokku leppides — erandid 8-tunnilise tööpäewa suhtes lubatud.

Peale mainitud seaduse puuduliku täitmise asus Prantsuse kapital juba aegsasti selle kõrwaldamise teele. Juba mitu korda oli 8-tunnilise tööpäewa halwendamise ettepanekuid parlamendis harutada olnud, kuna 1922 a. algul ettepanek harutada oli, millega walitsus wäga laiaulatusliku wõimaluse pidi saama erandid lubada ja seadust ka hoopis laialdasemalt seletada, s. o. seaduse tähelepanemata-jätmine taheti walitsusele ülesandeks teha. Kuna kapitali esitajad parlamendis ikkagi weel sellega leppisid, et hästi palju erandid lubada ja kõiksugu „seletuse“ wõimalusi 8-tunnilise tööpäewa seaduse wägistamiseks luua, nõudsid organiseeritud ettewõtjad 20. dets. 1921 lausa, et see seadus ajutiselt hoopis „tagasi wõetakse“.

Töölisklassi wastaste ühisel tungil on neil wiimaks korda läinud juba ennegi nõrgal alusel seiswa 8-tunnilise tööpäewa alust just kõige wõimsama koha abil õonistama hakata.

Prantsuse 8-tunnilise tööpäewa seadus ütleb wäga üleüldiselt, et riiginõukogu — s. o. mingisugune kohtu sarnane asutus, millel seaduste täitmise asjas teatawad ülesanded on — igale tööstusele 8-tunnilise tööpäewa seaduse täitmise suhtes eeskirju wõib anda, kui töölised ja ettewõtjad mingis asjas eriti kokku on leppinud, ehk kui walitsus eriti kogutud teadete põhjal, mis 8-tunnilise tööpäewa paratamata tarwilikuks tunnistawad, selle seaduse läbiwiimise ette kirjutab.

Sellele määrusele tugedes on Prantsuse walitsus septembri algul 1922 kaks seadlust maksuma pannud, millega 8-tunniline tööpäew raudtee-teenistuses ja mere-laewadel makswusetaks on tehtud. Laewasõidu suhtes põhjendab walitsus oma teguwiisi sellega, et 8-tunniline tööpäew teistes maades maksew ei olla, misläbi Prantsuse laewa-

omanikud kahju saada. Raudteede suhtes olla rahalised küsimused ja raudteeteenijate töökorra ootamise vajadus, mida mitte tööks lugeda ei võivat, seda tegema sundinud. — Laewameeste organisatsioonid on selleks otstarbeks liitu heitnud, et võitlust 8-tunnilise tööpäewa tagasiwõitmiseks võimaldada.

Raudteelaste juures on seisukord weel kurwem. Prantsuse raudteelaste organiseerimine edenes peale sõda kiirelt. Tema liigete arw ulatas $\frac{1}{4}$ miljonini, kui kommunistid maikuus 1920 meeletult streigile kihutasid. Selle tõttu tuli sügisel 1921 lõhe, nii et kaks nõrka poolt järele jäid, kes kokku endise ühise organisatsiooni poolegi arwuni ei ulata. Selle kõrwal on ka mõned kristlikud ja kollased ühingud olemas. Nende mõju oli muidu wäike, kuid nüüd, kus suur organisatsioon purustatud on, tõuseb nende tähtsus ja mõju. Tööliste organisatsioonide nõrkus ja mõne Prantsuse tööliste ringkonna leigus 8-tunnilise tööpäewa suhtes lubawad wastastel ja walitsusel oma mängu hõlpsa waewaga mängida. See tõstab wastaste wõidulootusi ja laseb karta, et Prantsuse töölistel wastupanekuks nõrgad on.

Inglismaal 8-tunnilise tööpäewa seadust ei ole, aga ta on sellest hoolimata peaaegu kõikides tööstustes üleüldine. 12 miljonist töölistest on vähemalt 10 miljonil 8-tunniline ehk weel lühem tööpäew. Aga ka Inglise ettevõtjate poolt on tööpäewa pikendamise püüdel wõitlema hakatud, eriti ehitustööstuses. Ametiühisuste peanõukogu andis selle wastu hästi põhjendatud üleskutses teada, et ametiühisused walmis on tööpäewa pikendamise wastu kõige ägedamalt wõitlema. Ja ehitustöösturite katse, kewadel 1923 oma plaani läbi wiia, läks õnneks täielikult nurja, töölistel löid selle tagasi.

Hollandi 1919 a. 1 nowembri tööseadus määrab tööpäewa 8 tunni peale ja töönädala 45 töötunni peale kindlaks. Metall- ja kiutööstuses jäi 48-tunniline töönädal kuni oktoobrikuuni 1922 maksma. Seaduse alla ei kuulu kaupluste ja kontorite teenijad, wõoraste- ning kohwimajade teenijad ja osa weo- ning liikumistöös-konna töölistest. — Siingi algasid ettevõtjad warsi tööseaduse peale tungima, nõndasama algasid nad ka otsekohest wõitlust tööliste wastu, ühtlasi walitsusele ettepanekuid tehes, mis 8-tunnilise tööpäewa ja 45-tunnilise töönädala wastu olid sihitud. Ja siingi ei jäänud nende pealekäämised ilma tagajärgedeta, kuna seaduslik nädala töötundide arw 45 pealt 48 peale tõsteti. Laupäewa töowaba pärastlõunat hoides wõiwat teiste päewade töötundisid $8\frac{1}{2}$ peale

tõsta — üteldi nende poolt. Ühtlasi laiendati ületundide ja muude erandite tegemise võimalusi. Wabrikandid nõudsid ühesmeeles 10-tunnilist tööpäewa ja 56-tunnilist töönädalat. Seaduse senine nõrgendamine ei wõi siis nende soovisid veel rahuldanud olla, nii et ka Hollandis tööpäewa wõitlus veel lõppenud ei ole.

Rootsis pandi 8-tunniline tööpäew ja 48-tunniline töönädal 1919 a. 17 oktoobri seadusega maksma. Kõigis Rootsi tööstustes on 48 tunni nädal sunduslik. Kus töö wahetpidamata — päewal ja öösel — edasi läheb, nagu näit. rauasulatis-tööstustes, on 7 kaheksatunni töökihti, s. o. 56 töötundi nädalas lubatud. 1921 a. muudeti ja halwendati seda seadust. Walitsus kawatses seadust põhjalikult uuendada, mis otstarbeks ta laialise andmete kogumise 8-tunnilise seadusliku tööpäewa mõju ning tagajärgede üle toime pani. Mitte ainult ettewõtjaid ei küsitud, waid ka selleks walitud tööstuste töölistele pandi needsamad küsimised ette. Sel teel on rohkesti wäga wäärtuslikku materjali saadud. Seda teed peaks ka mujal tarwitatama.

Itaalias wiisid ametiühisused 8-tunnilise tööpäewa üleüldiselt läbi, isegi põllutöös. Kuid seaduslikult kindlustada seda weel ei ole suudetud. Küll oli tööministeerium sotsialistliku parlamendi saadiku Turati juhtmõtete põhjal seaduse eelnõu kokku seadnud, aga Mussolini faschistlik omawoli lükkas vähemadki lootused selles suhtes ümber, kuna ta oma käsukirjaga kaheksatunnilise tööpäewa põhimõtte kõrwale paiskas. Suwel 1923 pandi küll nimekaudu 8-tunnilise tööpäewa seadus maksma, kuid selle wäärawa lisandusega, et tööstur ja tööline enestewahelise kokkuleppe põhjal igat päewa kahe tunni ületöö wõrra wõiwad pikendada. See tähendab — teadagi — 10-tunnilist tööpäewa, olgugi et kahe wiimase tunni palk wähe kõrgem on.

Schweitsis sai 8-tunniline tööpäew 27. juunil 1919 seadusliku aluse, aga ainult wabriku seadusena, mille alla ei kuulu: kauplused, wõrastemajad ja kõik vähemad käsitöökojad ja tööndused, kus alla 6 töölise ametis on. Aga ka niisugused tööndused, kus alaealisi tööl ei ole ja kus masinaid ei tarwitata, kuigi seal üle 6 töölise ametis on, ei kuulu selle seaduse alla. Weskid ja lõhkeainete wabrikud kuuluwad aga kõik selle seaduse alla. Seadus lubas igas tööstuses erilepinguid sõlmida ja 48-tunnilist töönädalat, ehk ka lühemat töö-

aega kokku leppida. — Ka Schweitsi töösturid hakkasid warsi selle tööaja seaduse vastu wõitlema ning leidsid tuge niihästi walitsuse kui ka parlamendi ringkondadest, hoolimata sellest, et ta isegi juba aukline küllalt oli. Ühel nõupidamise koosolekul walitsuse ja ametiühisuste esitajate wahel 21. now. 1921, kus tööaja küsimus harutamisel oli, ei jäänud selles mingit kahtlust, et walitsuse ringkonnad töösturite plaanisid toetawad. Warsi peale seda andis walitsuse wõim — ametiühisuste wastuwaidlemisest hoolimata — wäga paljudele ettewõtetele luba 52 tundi nädalas tööd teha. Seadus annab walitsuse wõimule nimelt luba, niisuguseid erandid teha, kui selleks põhjusi olemas. Põhjusi leiab aga ikka, kui tahtmist on. — Esialgu olid niisugused erandid ajutiseks mõeldud ja ka ajutiseks antud. Aga waenukäik 8-tunnilise tööpäewa vastu tihenes ühtlugu, nii et üsna julgesti kartma pidi, et seda seadust tühistada tahetakse. Nõnda tuligi. Parlament wõttis juuli algul 1922 wabrikuseaduse § 41 muutmise ettepaneku vastu, kus nimelt 48-tunniline töönädal ülemalkirjeldatud piirides ette on nähtud. Muutus on järgmine: Erakordiste kriiside puhul on walitsusel (Bundesrat) õigus, tööstustele nädala töötundide arwu 54 peale tõsta lubada, peale seda, kui ta töösturite ja tööliste arwamist on kuulunud. See määrus on esiootsa kolmeks aastaks vastu wõetud.

Schweitsi ametiühisuste liit astus mehiselt sellele vastu. Kui parlamendi enamus kõigest hoolimata eelmainitud muutuse-ettepaneku vastu wõttis, asus ametiühisuste liit rahwahääletuse teele, lootes et rahwa enamus niisuguse seaduse halwendamise tagasi lükkab. Rahwahääletuse nõudmine wõeti suure häältearwuga vastu. Aga walitsus ei ole seni (sept. algus, 1923) seda weel rahwa hääletusele wiinud, s. o. hääletamiseks ei ole walitsus aega weel sündsaks pidanud! . . .

Wabriku seaduse § 41 muutmise seadust hakati ettepanija nime järele „Lex Schulthess“ nimetama. — Warsi peale § 41 muutmise ettepaneku wastuwõtmist parlamendi poolt hakkasid töölised rahwahääletamist nõudma ja kogusid selleks üle 200.000 allkirja. Sellega oli rahwahääletamine kindlustatud. Bundesrat, s. o. walitsus nägi, et rahwahääletamine head ei tööta, ja wiibis sellepärast — arwatawasti lootes, et mingisugune hea juhused asja wõiks „parandada“. Aga niisugune juhused ei tahtnud tulla. Wiimaks — 1923 a. lõpul — määras walitsus rahwahääletamise ajaks 17 weebruari 1924. Rohkesti üle 1½ aasta peale ettepaneku wastuwõtmist tuli ta rahwa

otsustada. Teadagi, et töölised elawusega wälja astusid. Eriti kuu aega enne hääletamise päewa kajas terve maa eelolewa hääletamise tähtsusest. Töölised said ilusa wõidu: Lex Schulthess lükati 434.000 häälega 317.000 hääle wastu tagasi, s. o. rahwas otsustas wabriku seaduse § 41 muutmata jätta.

Saksamaal pääsis 8-tunniline tööpäew wõidule „Rahwa usaldusmeeste Nõukogu“ („Rat der Volksbeauftragten“) käsukirja põhjal 12. now. 1918, mis 23. now. 1918 endise „Riigi Majandusliku Sõja-jalalt Ärarakendamise Ameti“ seadlusega seadusliku kindlustuse sai, mis aga ainult esialgne oli. Kuid juba mitu kuud enne rewolutsiooni walmistati läbirääkimiste teel ettewõtjatega 8-tunnilisele tööpäewale teed.

Endise riigikorra kokkuwarisemise silmapilgul olid ettewõtjad targad küllalt, seda, „mis käes oli“, makswaks tunnustama. „Käes oli“ aga töölisklassi ülewõim. Sellega wõitis 8-tunniline tööpäew ilma suurema wastupanekuta. Sellele tuli lisaks Saksa kaupade hõlpus müügiwõimalus, sest et marga-kurs langes, mis kaupade müügi wälisturgudel hõlpsaks muutis. Wabrikantide kasu oli ääretu suur, sest walmistuskulud olid — Saksa raha langewat kursi silmas pidades — saadawate hindadega wõrreldes kuulmata wäikesed, hoolimata sellest, et tööwiljakus endisest vähem oli.

Alles suwel 1920 algasid ka siin suuremad pealekäämised 8-tunnilise tööpäewa wastu. Marga kurs hakkas ajutiselt paranema, kaupade wäljawedu jäi äkki vähemaks. See oli maailma majandusliku kriisi algul, mis Öhtu-Euroopa maades suure tööpuuduse sünnitas. Selle kaasas käis lühendatud tööaja wastu wõitlemine kõigis maades, mis aga Saksamaal seekord ajalehtede lahingutest kaugemale ei ulatanud. Sest peagi hakkas marga kurs uuesti langema ning sünnitas uue wõimaluse „kauplemise tõusuks“. Ettewõtjate silmist kadus kõik — peale rahateenimise wõimaluse... Kuna kaupade müük wälisturgudel head kasu andis, tuli nende walmistamisega rutata, nii et 8-tunnilise tööpäewa wastu wõidelda aega ei olnud. Streigid ja töölt lahtilaskmised oleksid sel silmapilgul kahjulikumad olnud, kui lühem tööaeg.

Augustikuul 1921 awaldati seaduse-eelnõu 8-tunnilise tööpäewa asjus. Sellega pidi 8-tunniline tööpäew alles jäädawa seadusliku aluse saama. See oli ettewõtjatele nagu üleskutseks, millele äge sõjakäik 8-tunnilise töö-

päewa vastu järgnes. Saksa töösturid hakkasid juba seekord kartma, et kaupade müük wälistungudel tulewikus halwemaks muutub, eriti kui Saksa mark kord langemise teel seisma jääks, ehk koguni tõusma hakkaks. Oma kasude kindlustuseks hakkasid nad teisi abinõusid otsima ja langesid siis ka tööpäewa pikendamise peale, milles nad head tööliste wäljakurnamise abinõu arwasid nägewat. Ja silmapilk näis selleks hästi sobiwat, sest ka teistes maades oli wõitlus 8-tunnilise tööpäewa vastu käimas. Kapitali poolt sirutati isegi käed liitriikide poole wälja ja paluti sealt abi 8-tunnilise tööpäewa kugistamiseks ning tunnistati, et seda heakstegemismaksude koorma kergitamiseks wõiks tunnustada.

Suurtöösturid Thyssen ja Stinnes astusid — oma klassisõprade ninameestena — lausa wälja ning hakkasid 10-tunnilist tööpäewa nõudma ja püüdsid selgeks teha, et Saksamaa ilma pikendatud tööpäewata heakstegemismaksude koormat kanda, s. o. tasa teha ei suuda. Olla tingimata tarwis, et tööstus (=majandus) sedawõrd rohkem warasid valmistaks, kuipalju heakstegemismaksud üle rahwa oma waduste rohkem nõuawad. Seda „rohkeemat“ loodetakse kahe ületunniga päewas kätte saada. Härra Stinnes oma jultunusega seadis otsekohe ka selle nõudmise üles, et töölised mainitud kaks ületundi ilma tasuta peaksid töötama, ja seda nimelt 10—15 aastat! Ilma selleta ei suutwat Saksa rahwas kunagi sõja kahjusid tasuda.

Meie teame, et need helinad ka meil wastukaja on leidnud. Mitte ainult meie kodanline ajakirjandus oma majandusteadlastega ei raiu 8-tunnilise tööpäewa vastu, rääkimata töösturitest, kelle kasude kaitsjana rahaminister härra Westel lausa teada laskis anda, et töölised, kui nad rohkem palka soowiwad saada ja kui nad oma eluhoidu tahawad parandada, siis — tehku nad rohkem tööd, s. o. loobugu 8-tunnilisest tööpäewast. ¹⁾

Saksamaal asus ka demokraatlik partei seisukohale, et „majandusliku töö wiljakust tuleb tõsta“, ja selle wiljakuse tõstmise suurimat tegurit nähakse — ka siin — pikendatud tööpäewas, ainult et seda siin nõnda jultunult ei wäljendata, kui Stinnes seda teeb. — Riigi majandusministri, sotsialisti Robert Schmidt'i sõnad Leipzigi ametiühisuste kongressil olid sellepärast tööliste suureks toeks, et „nõnda-

¹⁾ Härra Westel on küll rahaministri kohalt lahkunud, praegu on härra Otto Strandman sellel kohal; aga et selles suunas tegelikult midagi tööliste kasuks muutunud oleks, seda ei wõi keegi ütelda. (M. M. 27. 9. 24).

kaudu kui sotsialistlikud ministrid walitsusest osa wõtawad, kaheksatunnilist tööpäewa mitte kõigutada ei lasta“.

Kewadel 1922 suruti Lõuna-Saksamaa metallitöölisele tööpäewa pikendamise wõitlus peale. Et seal juba enne rewolutsiooni laupäewa pärastlõuna 2 tundi lühem oli, said Lõuna-Saksa töölised 8-tunnilise tööpäewa woiduga peaaegu igal pool 46-tunnilise töönädala. Neid kaht waba tundi taheti aga nüüd kõigepealt töötundideks muuta. Sellekohane sõjahüüd oli: *olgu tööpäew tõesti 8 tundi!*

Wõitlus lõppes seekord kokkuleppega. 46-tunnilise töönädala põhimõte jäi maksma, aga töölised olid sunnitud niipalju järele andma, et hädakordadel, kui tööduse juhatus tööliste nõukoguga läbi rääkides niisugusele otsusele jõuab, tööaega nõndapalju pikendada wõib, et nädalas kuni 48 tundi tööd tehakse.

Töösturid ei saanud küll täit wõitu, ületunnitöö jäi erakordseks, kuid teatawal määral tähendab see ometi tööajaseaduse nõrgendamist. Berliinis wõtsid töölised sügisel 1922 lepituswahekohtu ettepaneku vastu, millega senine 46½-tunniline töönädal 48 töötundi peale pikendati. — Kiutööstuse ettewõtjad läksid selle eeskujul weel kaugemale ja nõudsid otsekohe 9-tunnilist tööpäewa. Lepiti wiimaks kokku, et Tööministeeriumi poolt nimetatud lepituskomisjon peab otsustama. Selle otsus oli, et 46-tunniline töönädal kuni 30. juunini 1923 maksma jäi, kuna sellele uus „kauplemine“ pidi järgnema. — Raamatuköitmise tööstuses jäid töölised wõitluses alla, nad olid juba suwel 1922 sunnitud 46-tunnilise töönädala asemel 48-tunnilise wõtma, olgugi nende kahe tunni eest lisapalka saades.

Töösturid ei wäsi. 22. apr. 1922 läkitas „*Rheini-Westfalia Hansa Liit*“ 10.000 firmale küsimislehe ühes seletuskirjaga 8-tunnilise tööpäewa suhtes, milles wastused just tööpäewa pikendamise suunas peale olid sunnitud. Sellega tahetakse ümberlökkamata tunnistusi saada, et 8-tunniline tööpäew kuskile ei kõlba, et ta ühiskonnale hädaohtlik on...

Wastaste waenulikkust silmas pidades näib nii, et Saksamaal 8-tunnilise tööpäewa lõpulik saatus weel mitte 1918 a. nowembri päewil ära ei otsustatud, waid et otsustawad lahingud alles ees seisawad. — Ka ametiühisuste juhatus hindas seisukorda arwatawasti nõnda, kui ta 29. märtsil 1922 otsustas ja awalikult teada andis, et ametiühisused igale tööpäewa pikendamise katsele täie jõuga ja kõigi abinõudega wastu astuwad ja et töölised seda wõitu hinnata

ning kaitsta oskawad. — Nõndasama otsustas ka „Leipzig'i Ametiühisuste Kongress“ kätewõidetud lühemat tööaega kaitsta ja 8-tunnilist tööpäewa kõige pikemaks tööajaks pidada, mida üleüldse lubada wõib, kuna teatawates tööstustes sellest weel lühemat tööaega seaduslikult kindlustama peab. Üle selle aja wõib ainult tööd teha kokkuleppe põhjal tööliste ning etteawõtjate liitude wahel.

„Kokkukõlas Rahwuswahelise Ametiühisuste Kongressi otsustega (Roomas 1922) tunnustab Kongress ametiühisuste tähtsamaks ülesandeks 8-tunnilise tööpäewa wastu sihitud seaduse-eelnõude wastu wõidelda ja kõike jõudu selleks kasutada, et iga tööaja pikendamise katsed tagasi lüüa“ — kõlab mainitud kongressi otsuse lõpp.

Ka n. n. Hirsch-Dunkeri Ametiühisused (Gewerkvereine) otsustasid oma wiimasel liidu kongressil sedasama. Seal on üteldud:

„Liidu kongress hoiab 8-tunnilisest tööpäewast põhimõtteliselt kinni. Suuremas osas Saksa tööndustes on 8 tunniga wõimalik nõndasama palju tööd teha, kui waremalt pikema ajaga tehti. Tööteo weel suuremaks tõstmiseks oleneb enamasti tehnilistest paranduste läbiwiimistest...“

Ka siin ollakse selle wastu, et erandid seaduses kindlaks määrataks; neid soowitakse tööandjate ja tööliste organisatsioonide waheliseks kokkuleppe asjaks jätta.

Kuna Saksamaal teistlaadi wahekorrad elu äärmiselt pinewil hoiawad, ei ole 8-tunnilise tööpäewa wastased mitte kõigi abinõudega peale tungida suutnud, nii et 8-tunniline tööpäew praegu alles maksew on. Aga Saksamaa seisab poliitiliselt ja majanduslikult kõige hädaohtlikumas seisukorras. Mõne kuu pärast wõib tööpuudus ja selle tõttu nälg nõnda suur olla, et tööliste jõud rauged ja et töösturid selle abil ka oma kõige waenulikumad plaanid tööliste wastu teoks teha wõiwad. — Aga käesolewal silmapilgul ei ole Saksamaa tähtsus tööstusilmas mitte enam nõnda suur, et Saksa tööliste kaotus otsekohe ka teiste maade tööliste kaotust tingiks. Kuid sellest hoolimata ei wõiks see aga ka mitte hoopis ilma mõjuta jääda. Saksamaa kokkulangemine tähendaks kogu Euroopa tööstuse halwamist ja tooks ka teistes maades ettearwamata hädasid esile, raskeid heitlemisi palja elu alleshoidmise pärast, mis tööliklassile äraarwamata kahjulikud wõiwad olla.

Kuna teistes maades 1921 ja 1922 aasta wahetusel waleteateid laiali laotati, et Saksamaal 8-tunnilisest tööpäewast

kinni ei peetawat, pandi seal kolmelt poolt proowi-järelepärimine toime, nimelt Saksa oma Ametiühisuste Liidu, Hollandi walitsuse komisjoni ja Belgia metallitöölise saatkonna poolt. Järelepärimine wõeti Saksa Ametiühisuste Liidu poolt ette 29 ringkonnas ja 22 ametkonnas, kuhu 1.389.413 töölist kuulusid. Neist töötasid 601.594 nädalas 48 tundi, kuna 787.819 töölist alla 48 tunni nädalas töötasid. — Hollandi komisjon pani 27 linna 127 töönduses oma järelepärimise toime. Ka see leidis, et Saksamaal üle 48 tunni nädalas tööd ei tehta, kuna suures osas tööndustes töönädal 45—46½ tundi pikk oli. — Belgia komisjon leidis, et suuremas osas wabrikutes ja töökodades maksawad 46-tunnilised töönädalad; Kölnis ja Hamburgis ei tehta üheski wabrikus üle 48 tunni nädalas tööd, nõndasama Stuttgartis, kus suures R o b. B o s c h'i wabrikus üle 2000 töölisega juba 1912 saadik 45-tunniline töönädal maksmas oli. Dresdeni 60.000 töölisest tegid kõige enam 3000 töolist päewas ühe tunni üleaja tööd, jne. Kõik kolm järelepärimist andsid ühesuguse tagajärje: teated Saksamaa pikema tööpäewa üle olid waleteated, teiste maade lühema tööpäewa wastaste poolt selleks wälja mõeldud ja laiali laotatud, et sellega omal maal 8-tunnilise tööpäewa vastu seda tagajärjerikkamalt wõidelda.

Eelolewad read kujutawad Saksamaa olukorda 8-tunnilise tööpäewa küsimuses 1923. a. sügisel. Aasta lõpul pani walitus määruse maksma, mis töösturitele nõnda suure ülekaalu andis, et 1924. a. esimesel poolel suurelt osalt 9- ja 10-tunniline tööpäew maksma pääsis. Töölise organisatsioonid olid rahaliselt hädas, suur tööpuudus lasus üle 5 miljoni töölise peal, mille tõttu wastupanek wõimata oli. Ainult mäetöölised wastasid selle peale suure streigiga ja hoidsid seega kõige halwema ära.

Saksa riigiwalitus ja ettewõtjad seletawad, et nemad „põhimõttelikult“ 8-tunnilise tööpäewa vastu ei olla, kuid heakstegemismaksud olla sedawõrd rängad ja tööstuse uuesti ülesehitamine nõuda ka omakorda äärmisi jõupingutusi, mispärast tööpäewa pikendamine otse möödapääsematu olla, kuna ju tööaeg, s. o. tööpäewa pikkus üks walmistuse teguritest on, mida walmistuse suurendamise kättesaamisel paratamata tulla kasutada ...

See põhjendus kõlab wäga usutawalt. Aga selle vastu ei ole mitte ainult Saksa töölised, waid ka teised tööstusriigid, eriti aga wõitjad naabrid — ühes nende maade töolistega.

Teiste maade töösturid kardawad, et Saksa tööstus pikema tööpäewa tõttu kaupasid odawamalt walmistada suudab ja et ta odawamate kaupadega tugewa wõistlejana maailmaturul teistel elu raskeks teeks. Teiste maade töölised kardawad nõndasama õigusega, et Saksamaa halb eeskuju teiste maade ettewõtjaid sedasama teed käima ahwatleks ja nõnda 8-tunnilise tööpäewa uuesti rööpast wälja lööks... Poolamaa oligi juba nõndakauigel, ja pidi oma Ülem-Sileesia töösturite pealekämistele järele andma ja tööpäewa pikendama, nagu üle piiri Saksamaal. Selle tagajärjel tekkis seal 1924 a. juulikuu lõpul streik, mis suure ärewuse sünnitas. — Kuid halwal ajal oli ka oma hea külg: kuna suured tööstusriigid seni Washingtoni kokkulepet 8-tunnilise tööpäewa suunas ei kinnitanud, hakkab asi nüüd arwatawasti nihkuma.

Wiimasel töökonwerentsil — suwel 1924 — lõi Saksamaa tööpäewa pikendamise küsimus suuri laineid. Töötoimkonna direktor, A l b e r t T h o m a s, juhtis tähelepanu hädaohu peale, mis sellest tekkida wõib. Selle tõttu olid teised walitsused sunnitud omi seisukohti 8-tunnilise tööpäewa kasuks awaldama. Prantsuse uue walitsuse tööminister, härra J u s t i n G o d a r d, ruttas Genfi awalikult seletama, et Prantsuse walitsus 8-tunnilisest tööpäewast ei loobu ja et tema juba ligemal ajal Washingtoni sellekohase kokkuleppe wastu wõtab ning sellega 8-tunnilise tööpäewa seaduslikuks tööajaks tunnustab. — Sedasama andis ka Inglise walitsuse esitaja konwerentsil awalikult teada. Neile järgnesid teiste riikide poolt sellesamasisulised teadaanded.

Töökonwerentsi ajal oli Prantsuse ja Inglise tööministrite nõupidamine Pariisis, millest ka Töötoimkonna direktorid osa wõtsid. Praegu (sept. algul 1924) teatawad ajalehed, et Bernis uus ministrite nõupidamine on olnud ja et sellest ka Saksa tööminister osa wõtnud. Ajalehed teawad kinnitada, et nõupidamisel otsusele tulnud Washingtoni tööaja kokkulepet täies ulatuses kinnitada ja üleüldiselt maksma panna. Pooltehti on ka Saksa tööminister oma nõusoleku selleks andnud.

Saksamaal ei mõju mitte ainult töölised ja sotsialdemokraatia seda nõudes, kuna küsimust rahwahääletamise otsustada wiia ähwardatakse, waid nõndasama kokkulepe n. n. D a w e s'i sõjakahjude tasumise kawa asjus. Siin wõiwad teised kindlasti nõuda, et Saksamaagi Washingtoni kokkuleppe wastu wõtaks. Ja Saksamaa wõistlust kartes peawadki nad seda nõudma.

Nõnda on siis praegusel pilgul loota, et 8-tunniline tööpäew wõidukalt edasi läheb.

Teiste maade kohta olgu weel üsna lühidalt üteldud, et Ameerika Ühisriikides 8-tunnilise tööpäewa seadust ei ole, kuid siiski kuulub see maa selles suhtes paremate hulka. Seda tunnistawad ka need näited, mis me teisal oleme awaldanud. Praegu leiame ajalehtedest teate, et Ühend. Riikide teraseliidu juhataja G a r e y on teada andnud, et teraseliit 8-tunnilise tööpäewa otsekohe maksma panna otsustanud. — Terasetrust on üks suurematest tööstusettewõtete kogudest. Seni oli 12-tunniline tööpäew maksew. Tööpäewa lühendades tõstetakse tunni- ja põhipalka 25 protsenti — et tööliste sissetulek mitte ei wäheneks. Wiimasest wõib järeldada, et seal tööpäewa lühendamise tagajärjel töowiljakuse langemist eeldatakse.

Bulgaarias kuulutas kuninga käsukiri 8-tunnilise tööpäewa 1919 a. seaduslikuks, aga ettewõtjad olid selle wastu, nii et seadus ainult paberile jäi. Töölised ei suutnud seda teoks teha, nende organisatsioonid olid sedawõrd nõrgad.

Lõuna-Slaawias maksab 8-tunniline tööpäew seaduslikult 12. sept. 1919, kuid ainult tööstuslistes ettewõtetes.

Kanadas on u. 70% töölistel 8-tunniline tööpäew, mis aga weel mitte seadusega kindlustatud ei ole. Mäekaewandustes on ta maakonna seadlustega sisse seatud, muidu on 8-tunniline tööpäew ühiste töölepingute läbi maksew.

Luxemburgis maksab 8-tunnilise tööpäewa seadus 14. dets. 1920. Selle alla ei kuulu aga raudteed, perekonna- ja mõnesugused teised vähemad ärid ja tööndused.

Poolamaal maksab 8-tunnilise tööpäewa seadus 18. dets. 1919. Seaduse alla kuuluvad kõik tööstused, kaubandus ja kõik tööstuslised tööndused — ka raudteed. Lau-päewal on ainult 6 tundi tööd teha lubatud. — Seaduse alla ei käi väikeste linnade tööndused, mis tööriistu walmistawad põllumajandusele.

Hispaanias on 8-tunnilise tööpäewa seadus maksew 15. jaan. 1920. Seadus lubab palju erandid, on väga „aukline“.

Tsheho-Slowakkias on 8-tunniline tööpäew seaduslik igasugustele töölistele ilma erandita — ka põllutöös.

Ungaris ei ole 8-tunnilise tööpäewa seadust, aga suuremas osas tööstustes tehakse nädalas 48 tundi tööd. Kuna me aga teame, et selles kuningriigis ilma kuningata töölistele wae-nulik wõim walitseb ja et see wõim — wäewõimu tarwitades

— töölisliikumise maha on litsunud, wõime enestele kergesti ette kujutada, et 8-tunniline tööpäew seal mitte walitsuse kaitset leida ei wõi, küll aga selle wastased...

Meie ligemates naabrimaades, Soomes ja Lätis, on 8-tunnilise tööpäewa seadused maksmas. — Soomes, kus töölisliikumine juba wanem ja rohkem arenenud oli, pandi 8-tunnilise tööpäewa seadus juba 27. nowembril 1917 maksma. Me teame, et sotsialdemokraatlik wõim Soomes ühtaegu Wene wäewõimu ahelatest pääsemisega wõrdlemisi mõjukas oli, nii et Soome kodanlus tarwilikuks pidas isegi Wene tagurlusega sobimiskatseid teha, kusjuures tagamõte see oli, et tööliklassi mõju nõrgendada... Aga niipea kui töölised õnnetumas kodusõjas alla jäid, algas kõige inetum ja kõige õelam wõitlus kõige selle wastu, mis tööliklass oma olukorra parandamiseks oli saawutanud. Mõnikord pidi arwama, nagu oleks tagurline ülewõim otsusele jõudnud, et kogu tööliklass tuleb ära häwitada... Et ka wõitlus 8-tunnilise tööpäewa wastu siia kuulus, on iseenesest mõista. Küll ei ole wastased seda seadust weel ära kaotada suutnud, aga seda on nõnda „parandatud“ ja „täiendatud“, et sellest tegelikult enam palju järel ei ole. Nimelt on mainitud „täienduste“ abil ametiwõimudele wäga laialdane woli antud erandid teha, ületunnitööd lubada. Ettetõttjad tarwitsewad ainult sellekohast soowi awaldada, ilma nimetamise wäärt raskusteta saawad nad luba tööaega pikendada.

Latwijas — nagu meilgi — tarwitas kodanlus riikliku iseseiswuse sünnipäewadel tööliste abi. Iseseiswuse wõitlused sündisid rewolutsiooni lipu ja hüüdsõnade all. Ka siin oli 8-tunnilise tööpäewa nõudmine üks rewolutsiooni hüüdsõnadest. Sellele tuli ruumi anda, 8-tunniline tööpäew pandi maksma. 24. märtsil 1922 on 8-tunniline tööpäew tööaja seaduse läbi lõpulikult kindlustatud. Selle alla ei kuulu põllutöölised, laewamehed, majateenijad jne. — Tööaja seaduses on üksikasjalised määrused — näit. üleajatöö lubamine, pühapäewa rahu, laste ja alaealiste töö jne. ette nähtud.

c. 8-tunniline tööpäew Eestis.

Kaheksatunniline tööpäew Eestis on kindlustatud „Riigi Teatajas“ nr. 1, 27. nowembril 1918 awaldatud Ajutise Walitsuse teadaande läbi „Eesti Wabariigi kodanikkudele“, kus selle kohta lugeda on:

„8-tunniline tööpäew tööstuses ja kaubanduses hakkab uuesti maksma.“

Sellessamas „Riigi Teataja“ numbris lk. 3 — loeme 8-tunnilise tööpäewa kohta weel järgmist:

„Tööpäewast ja töökaitse seadusest.

P ä e w a k ä s k Nr. 1.

„Eesti Maanõukogu Wanematekogu ja Ajutine Walitsus tunnistasid 8-tunnilise tööpäewa ja 1917 a. „töökaitse seadused makswaks.

„Olen nende otsuste teostamiseks ajutiselt tööministeeriumi juhutamise enese kätte wõtnud ja panen ametissemääratud riigiametnikkudele, omawalitsuse asutustele ja ametiühisustele ette Maanõukogu Wanematekogu ja E. A. Walitsuse otsuste täitmise järele walwata „ja nende rikkumise juhtumistest minule teatada.

„16. now. 1918.

Tööministri eest **A. Tulp.**“

Kuid sellest on natuke wähe!

Ei ole sellest küllalt, kui seadus ütleb: „k a h e k s a t u n n i l i n e t ö ö p ä e w h a k k a b u e s t i m a k s m a“, olgugi et ka see wäga tähtis on! Seaduse läbiwiimise ja selle üle walwamise juures on üksikasjalisi määrusi waja; on waja; et seadus näit. kindlaks määraks, millal üleajatööd teha ja lubada wõib, kelle wõimupiirkonda nende ja teiste erandite lubamine kuulub, kumitu tundi alaealised ja noored töölised tööd tohiwad teha, missuguste trahwide alla 8-tunnilise tööpäewa rikkujad langewad jne. On wäga palju üksikasju, mis sellega kuidagi otsustatud ei ole, kui me teame, et 8-tunniline tööpäew seaduslik tööpäew on.

Kerenski walitsuse ajal pandi Wenemaal küll 8-tunniline tööpäew maksma, aga, nagu meilgi, ilma et sellega ühtaegu tööaja seadus wälja oleks kuulutatud. Nii ei ole meil siiski sellesarnast Wene seadust olemas, mis meie 8-tunnilise tööpäewa suhtes wõiksime tarwitada. Ei jää muud üle, kui tsaariaegist tööaja seadust appi wõtta! See ei ole aga mitte 8-tunnilise tööpäewa kaitseks tehtud...

Wabariigi Walitsus oleks juba ammu pidanud tööaja seaduse Riigikogule esitama. Miks ta seda ei tee? Arwatawasti leiab ta, et — praegune, wäga segane olukord ettewõtjatele kasulik on!

Nende ridade kirjutajal oli wõimalus wiiendal rahwuswahelisel Töökonwerentsil — sügisel 1923 — sõna wõtta ja sellepeale tähelepanu juhtida, et Eestis weel mitte tööaja sea-

dust maksma ei ole pandud, olgugi et Ajutine Walitsus 8-tunnilise tööpäewa seaduslikuks tööajaks kuulutas. Kuid sellele pühalikule teadaandmisele oleks pidanud tööaja seadus järgnema, mis niihästi 8-tunnilise tööpäewa oleks seaduslikult kindlustanud, kui ka kõik üksikasjad ära määranud. Seda ei ole weel sündinud. „Aetakse läbi“ weneaegse tööseadusega ja „sisemise korra määrustega“, millest üleastumise puhul kohunik trahwi wõib määrata, ehk ka määramata jätta... Wabariigi Walitsus on seni, nagu arwama peab, tahtes wiiwitanud, sest et ta tööandjatele sõbralikku poliitikat on ajanud. Kui Walitsus tõsist sotsiaalpoliitikat oleks ajada tahtnud, siis oleks ta juba ammu Washingtoni 1919 a. Töökongressi tööaja kokkuleppe Riigikogule wastuwõtmiseks ette pannud. Seda ei ole senini tehtud. — Ma olen ka Riigikogus Walitsusele meele tuletanud, et meil tööaja seadust ei ole. Seda on ka teised sotsialdem. Riigikogu rühma liikmed teinud, olgu eelarwe, olgu arupärimiste harutamise puhul. Ja kui me nüüd ajakirjanduse kaudu kuuleme, et Töö-Hoolekandeministeerium tööaja seaduse eelnõu wiimaks Wabariigi Walitsusele ette on pannud, siis wõime küll ütelda, et meie pealekäämised selles asjas mõju on awaldanud.

Ajalehtede teadete järele on „Tööaja ja nädala puhkepäewa seadus“ septembrikuu teisel poolel 1924 Kaubandus-Tööstusministeeriumi Tööstusnõukogu harutusel olnud. Mainitud Nõukogu ei ole aga oma arwamist mitte awaldada wõinud, waid on otsustanud, seaduse eelnõu kõigile tööstuslistele ja kaubanduslistele ette wõtetele seisukoha wõtmiseks kätte saata. Seisukoha wõtmiseks määratud 3-kuune tähtaeg. Selle järele on siis töösturitele weel üks tähtaeg antud, kuna nende seisukohad juba ennegi teada küllalt on! Seegi tähtaja andmine on jälle tunnistuseks, et mõjuwad kohad ikka weel rutata ei mõtle.

Mainitud „Tööaja ja nädala puhkepäewa seadus“ on n. n. Washingtoni kokkuleppe halwendatud teisend. Seaduslikuks ehk harilikuks tööajaks on küll päewas 8 tundi ja nädalas 48 tundi ette nähtud, aga selle juures on aastas kuni 150 ületundi lubatud. Kuna need 150 üleaja tundi eriti n. n. hooaja tööde juures lubatud on, näit. telliskiwiwabrikud, turbatööstus, saeweskid, õlikiwikaewandused jne., siis tähendab see, et töö hooaja jooksul, mis wahest ehk ainult 3—4 kuud pikk, kuni 150 ületundi lubatawad on, mis tööpäewa üle 10 tunni pikaks wenitada wõimaldab, olgugi et § 12 ära keelab, ühel päewal enam kui 2 tundi ületunni tööd teha. —

Igatahes on seadus selles suunas väga Mussolini tööaja seaduse sarnane. Ka seal on 8 tundi seaduslik tööaeg, aga töölise ja tööandja omawahelisel kokkuleppel on lubatud iga päew 2 ületundi teha! ... Selle kohta, kuidas seda lubada võib, ütleb seaduse § 10: „Hooaja tööstuses võib lubada tööliste ja tööandjate omawahelisel kokkuleppel ületunni tööd teha 150 tundi aastas.“ Luba anda võivad töökaitse komissarid 50 tunnini. Tahetakse üle 50 tunni ületunni tööd teha, siis peab tööhoolekandeministri luba nõutama. — Rongide liikumisega seotud töö raudteedel ei kuulu selle seaduse alla, ka mitte wõõrastemajade (trahterite) teenimistöö, apteekides rohuteadlise personaali ning teatrite ja kontsertide tegelaste töö. Muidugi teada, et põllutöö selle seaduse alla ei kuulu, sest on see ju isegi Washingtoni kokkuleppes tööaja seaduse alt välja jäetud! — Ületundide tasu peab harilikust palgast vähemalt 50% kõrgem olema (§ 13). — Nuhtlusseadust mõeldakse selle seaduse puhul nõnda täiendada, et neid, „kes süüdi on tööaja ja nädala puhkepäewa seaduse ehk selle põhjal välja antud määruste rikkumises, karistada:

rahatrahwiga mitte üle 50.000 marga või arrestiga mitte üle ühe kuu.“

Tähendab, kohus võib ka 10 marka trahwiks määrata, nõndasama 1 päew arresti!

Siin ei ole koht selle seaduse eelnõu arwustamiseks, liati et selle saatus veel kuidagi kindel ei ole. Missugusel kujul ja millal seadus Riigikogu ette jõuab, on praegu teadmata. Kuulduste najal võib aga kindlasti oletada, et töösturid seaduse kallal veel oma hammast katsuda soowivad. Ja selleks on mainitud 3 kuud mõeldud.

Kuna suurriigid, nagu Inglismaa ja Prantsusmaa, Washingtoni tööaja kokkuleppe täies ulatuses läbi wiia võimalikuks peawad, wõtab Eesti enesele — nagu näha — Itaalia eeskujuks!

* * *

Eelolewat ülewaadet 8-tunnilise tööpäewa suhtes kokku wõttes peame ütleva, et töölisklassil peaaegu veel kuskil ei ole korda läinud saadud wõitused nõnda kindlustada, et edaspidised wõitlused tarbetud oleksid. Nagu me juba sisse juhatades tähendasime, oli wõitude saamine rewolutsioonilisel silmapilgul, kus töölisklassi poliitiline mõju teistest suurem oli, kergem, wastupanek oli nõrgem, või seda ei olnud sugugi. Aga wiimaste aastate jooksul on töölisklassi wastased rohkem

toibunud, poliitiline tagurlus katsub igalpool pead tõsta. Mida enam kodanluse poliitiline võim koondub ja kasvab, seda suurem julgus on ka majanduslikul tagurlusel — kapitalismusel — välja astuda. Kodanlised walitsused ja kodanline parlamendite enamus toetawad igalpool neid ringkondi, kes tööpäewa lühendamise wastu wõitlewad. Nagu ikka, kasutawad need ringkonnad ka nüüd igal maal majanduslikku kitsikust ja tööpuudust, mis wäga mitmesugusel kujul ja mitmesuguse ränkusega rahwaid rusub, selleks, et 8-tunnilist tööpäewa tagasi suruda, tühjaks teha.

Wäga mitmel maal on töölised klassiteadwuslikus arenemises alles nõnda taga, et nad seda wõitu, mis neile 8-tunnilise tööpäewana — üleilmliste tingimiste tõttu — siin ja seal wõrdlemisi hõlpsasti osaks sai, mitte tarwiliku osawusega ja kindlusega kaitsta ei oska ega suuda. Teisal on töölised raske tööpuuduse läbi nõnda waeseomaks kurnatud, et nad — ekslikul kombel — pikema tööpäewa, s. o. ületundide töö läbi eneste majanduslikku seisukorda kohendada, parandada loodawad. Sel kombel nõrgestatult ei suuda nemad — kahjuks — mitte niisuguse waimustusega ja nii tulise jõuga tööpäewa pikendamisele wastu panna, nagu soowida oleks.

Aga kõik, kes töölisliikumise ajalugu tunnawad, teawad, et kõik tööliklassi wõidud raskete ohwriga kätte on saadud. Tööpäewa lühendamise wõitlus sellel astmel, kus 8-tunniline tööpäew pealtnäha kergemalt kätte saadi, oli nende suurte heitluste tagajärg, mis aastakümneid enne maailmasõda olid kestnud. Need, aastakümneid kestnud majanduslikud ja poliitilised wõitlused wõimaldasid rewolutsioonilisel ajajärgul küll kergendatud tingimistel mõnesuguseid wõitlusi. Aga nende wõitude jäädawaks kindlustamiseks peab tööliklass edasi wõitlema.

Aga me tohime ometi kindlasti loota ja eeldada, et 8-tunnilise tööpäewa lõpulik kindlustamine mitte enam nõnda raske ei tohiks olla, kui tööaja lühendamise wõitlus seni on olnud. Kuigi kapitali pealetungimine praegu kaunis üleüldine on, siis wõime ometi kindlasti oletada, et tööliste organisatsioonide wastupanemise jõud — eriti toetades oma rahwuswahelise liidu peale — sellest wõidust, s. o. 8-tunnilise tööpäewa kättesaamisest suurt moraalset tuge saab. Iga ametiühisus teab, mis 8-tunniline tööpäew töölisele tähendab. Ja see teadmine ei kihuta mitte ainult ühisusi järeleandmata wõitlusele, tugewale wastupanekule, waid see teadmine elustab iga üksikut töölist suuremale wastupanekule.

Igatahes on kindel, et tööliste käest 8-tunnilist tööpäewa ära kiskuda raskem on, kui ettewõtjad arwawad.

Isegi need kogemused, mis selle lühikese aja jooksul on saadud, kus kaheksatunniline tööpäew maksab, on töölistel suureks wõtluse toeks. On nimelt palju tunnistusi kogutud, mis näitawad, et ka pärast sõda lühema tööajaga tööhulk ehk töowiljakus mitte ei langenud, waid et sellega ka nüüd walmistatud tööhulk kaswas, kui muud tingimised selleks wähegi soodsad olid. Seda waatame järgmises peatükis.

II.

Töowiljakus 8-tunnilise tööpäewaga pärast sõda.

Peaaegu üleüldiselt kinnitatakse, et töö wiljakus, töö saadus vähemaks olla jäänud, kui see enne maailmasõda olnud. Niisuguseid kaebtusi, mis eriti tööliste wastu on sihitud, kuuleme kõigil mail. Enamasti ei ole need kaebtused mitte asjalikult põhjendatud; ehk ettetoodud põhjendused ei kannata asjalikku arwustust. Tööliste „laiskus“ on nagu päästjaks lendsõnaks saanud, millele igamees oma sinepi juure lisab ja millega igamees oma tähelepanekuid arwab kindlaks teha wõiwat. Eriti on 8-tunnilise tööpäewa wastased nobedad töowiljakuse langemist ümberlökkamata tõsiasjana wõtma ja seda just tööpäewa lühendamise arwele panema. Nemad ei leia mitte tarwilikuks ümber waadata ja tõsiselt küsida, mis laadi töowiljakuse langemine on ja missugustest põhjustest see tingitud wõiks olla. — Oma iseloomu poolest ei ole see nähtus, et tõsiseid asju kergelt wõetakse ja otsustega käepärast ollakse, sugugi uus. Küpse mõistuse arusaamine ja asjatundmisest juhitud otsustamine ei ole ju ka nendes kihtides kuigi suur, kus tawaliselt arwatakse, et iga tööliklassi wõit neile kahjuks on. Sellepärast on ka wäga arusaadaw, et töösturid, et kapitali kasudest huwitatud ringkonnad wäga selle juurduse wastu olid ja on, mis *Rahwuswaheline Töö-Toimkond* produktsiooni seisukorra — wähenemise wõi paigalpüsimise suhtes toime panna kawatses ja mis praegu teoksil on.¹⁾ Töösturid hädaldawad, et nende „äri saladused“ sel teel kõigile awalikuks wõiksid saada, kuna nad peajasjalikult aga seda kardawad, et see asjalik, teaduslikult korraldatud juurdlus nende wastuseismisel tööpäewa lühendamise suhtes põhja

¹⁾ Seni on selle uurimise wiljana *Rahwusw. Töötoimkonna* poolt kolm suurt raamatut ilmunud pealkirjaga: „Enquête sur la Production“.

alt ära tõmmata wõib. Nimelt on Töö-Toimkonna juurduse siht selles küsimuses selgusele jõuda, missugusel määral töowiljakus langenud on, missugused mõjutegurid selles sündiwad on olnud ja kas 8-tunniline tööpäew tõepoolest selles süüdi on, wõi mitte.

Kes harjunud on lahtiste silmadega maailma sündmusi jälgima ja kes ka muutusi majanduseluse terve mõistusega hinnata oskab, sellele ei ole mitte saladuseks jääda wõinud, kuidas maailmasõda nihästi iga maa kui ka terve ilma majandusliku walmistumasina rööpast wälja paiskas. Juba see, et sõda u. 10 miljoni meest, kes kõige paremas tööeas olid, surma ohwriks nõudis, oli majanduselule raske hoop. Aga sõja tagajärjed kutsusid ka suurema surewuse wälja ning panid sündiwuse kängu. Chr. Döringi rehkenduse järele tõuseb nende kahjuallikate tõttu inimeste kahju Euroopas üksi üle 35 miljoni inimese.¹⁾ Aga ka need mehed, kes sõjast küll eluga pääsid, ei ole wäga paljud enam endise jõu ega osawusega töölised. Miljonid kerjawad sõja-santidena ümber, kes oma halatsemiswäärt willetsuses pealegi tööd kaudselt koormawad... Sõda häwitab ka määratuma osa majanduse tehnilistest teguritest, vähendas tööstuse kapitali ja tõukas juba lihtsal masinate wananemise teel tööstuse tehnilises suhtes aastakümned tagasi; ta tõi kogu maailma rahaasjandusesse kohutawa halwatuslöögi, sünnitas — ebaloomuliku wõistluse abil — suurtes tööstusriikides ränga tööpuuduse ja surus sellega palgad ning eluhoiu nälja liinile. Kuna juba sõda oma painawa surwega rahwaste hingelise tasakaalu oli ära häwitanud, on nõndanimetatud „rahu“, mis ju ainult „sõda teiste abinõudega“ on, tööliste meeoleulu peale nõnda häwitawalt mõjunud, et töö rõõm, töö lust loomuliku nähtusena wäga palju on kaotanud.

Kui neid mõjutegurid õieti arwesse wõtta — ja neid on rohkem, kui meie siin nimetasime —, siis ei tohiks töowiljakuse ja töösaaduste hulga wähenemine õiglast arwustajat mitte imestama panna! Nihästi töösaaduste kogu, kui ka üksiku töölise töowiljakuse wähenemine peaks niisugustel asjaoludel paratamatu paistma, ja ei oleks tarwis seda 8-tunnilise tööpäewa arwele panna.

Ei ole põhjust sellejuures kahewahel olla, et need mõjutegurid, mis majanduselu kogu selle ulatuses halwawad, ka

¹⁾ „Die Bevölkerungsbewegung im Weltkrieg“, C. Döring, Kopenhagen, 1919: Selskabet for social Forsken of Krigens Folger.

üksiku töölise töötegu nõrgendawad, nõrgendama peawad. Kuna töölise toitlus- ja korteriolud sõja eelaastatega wõrreldes palju halwemaks on saanud, on iga töölise tööjõud loomulikult vähem, ta meeoleu halwem. Mured „homse päewa“ eest on palju suuremad kui enne sõda; julgeoleku tunne on langenud, elu on weel palju kõikuwamaks saanud, kui see enne sõda oli. Langewa waluuta mail tõusewad tarbeainete hinnad nõnda kiirelt, et palgad sellega kuidagi sammu pidada ei suuda. Sellega käsikäes käib tööpuuduse hädaoht.

Kuna need halwawad mõjutegurid kõigil teada on, imestatakse siiski, kui arwatakse, et töowiljakus wähenenud on! Heidetakse töölistele ette, nemad tehta la is em a l t tööd kui enne sõda. Selle juures jäetakse aga arwesse wõtmata, et ka töölise tööjõud muutmata suurus ei ole, et see wäga mitmesugustest majanduslistest teguritest ja ka hingelistest mõjunditest ära ripub, nii et teiste majanduse mõjutegurite halwenemisega ka tööjõu nõrkemine loomulikult käsikäes wõib käia, kuna selle nähtuse põhjuse otsimine 8-tunnilisest tööpäewast suur eksitus on. Palju enam on põhjust oletada, et tööpäewa lühendamise üks nendest wähestest teguritest on, mis teistel põhjustel nii wäga nõrkenud tööjõudu suurema halwatus eest on hoidnud. Pikem puhkusaeg awitab seda puudust kuidagi üle sillutada, mis töölise kehas alatoitluse läbi tekib, kuna lühem tööaeg meeoleu weel suuremat langemist tagasi hoiab.

Kõike seda silmas pidades wõime ütelda, et see weel mitte 8-tunnilise tööpäewa vastu ei räägiks, kui tõesti kindlaks oleks tehtud, et nüüd 8-tunnilise tööpäewaga vähem tööd tehakse, kui enne sõda 9- ja 10-tunnilise päewaga tehti. Kõik tingimised, millest töowiljakus oleneb, on sedawõrd halwemaks muutunud, et töowiljakuse wähenemist loomuliku nähtusena tuleb wõtta.

Hoolimata sellest, et töowiljakuse langemisest nagu wastuwaidlemata tõsiasiast räägitakse, mis nimelt 8-tunniline tööpäew enesega kaasa toonud, ei ole seda ometi mitte ka t s e t e g a näidatud, ega ümberlükamata tõsiasiadega kindlaks tehtud. Küll aga on juba selle lühikese ajaga ja nende raskete tingimiste all, mis peale maailmasõda majanduse alal ja walmistuse protsessis üleüldiselt walitsewad, näiteid ja tunnistusi kogutud, mis pärast sõda nõndasama 8-tunnilise tööpäewa k a s u k s kõnelewad, nagu enne seda aega.

Olgugi et need tunnistused weel mõjuwad küllalt ei wõi olla, et wastaste wäiteid lõpulikult ümber lükata, on nad

ometi väga tähtsad, ja seda eriti sellepärast, et nad endiste sedalaadi tunnistustega täiesti kokkukõlas on, nii et me neist ka siin mööda minna ei wõi. — Tööpäewa lühendamise wastased wõiwad nende kohta ütelda: „Et need tunnistused ümberlökkamata kindlad ei ole, seda tunnistab ju kõige paremini see, et tööpäewa lühendamise sõbrad ja 8-tunnilise tööpäewa kaitsjad kibedasti ametis on, et uusi, s. o. kindlmaid tunnistusi leida!“ — See on õige: uusi tunnistusi otsitakse, neid tahetakse kõige asjalikuma, teadusliku peensustega warustatud uurimise abil otsida. Aga selle juures on üks väga kaaluw külg arwesse wõtta.

8-tunnilise tööpäewa kaitsjad ei karda niisugust uurimist, waid nad toetawad ja nõuawad seda, sest et nad kindlad on selles teadmises, et teaduslik uurimine asjale ainult kasuks wõib olla ja uusi, weel kindlmaid tunnistusi esile tuua.

Tööpäewa lühendamise wastased on aga niisuguse uurimise wastu! Kui nemad kindlad oleksid, et asjalik, erapooletu ja teaduslik uurimine pikema tööpäewa kasud päikeseselgeks teha ja nõnda kõige paremate näidetega 8-tunnilise tööpäewa wastu wälja astuda wõiks, siis peaksid ka nemad seda toetama, ega wõiks nad selle wastu olla. Aga nad ei julge seda... Kui põhjendatud nende „tagasihoidlikkus“ selles küsimuses on, seda kujutab väga hästi sõjaaegne töö Prantsuse ja Inglise sõjamoona wabrikutes pikema tööajaga. Selle kohta loeme juba enne nimetatud Töö-Toimkonna kirjast „Erhebung über die Produktion“ lk. 83:

„Sõja algul loobusid mõlemast soost töölised laupäewa ja pühapäewa rahust ja olid — täis isamaalist waimustust — walmis 12, 13 ja koguni 15 tundi päewas töötama. Aga aasta pärast oli töösaadus — iga üksiku töölise kohta rehkendades — nõnda kokku kuiwanud, et tarwilikuks leiti jälle laupäewa ja pühapäewa rahu juure tagasi pöörata ja tööpäewa lühendada. Ainult sel teel oli loota, et tööwiljakus tõusta wõiks. — Ameerika „Manufakturer's Export Assotiation'i“ uurimislaudkond tegi (sept. ja okt. 1916) kindlaks, et Prantsuse laskemoona wabrikutes töösaadus peale 6-kuulise 12-tunnilise tööpäewa tarwitusel olemist alla 8-tunnilise tööpäewa saagi oli langenud.“

Sealtsamast leiame edasi:

„1915. a. saadik oleme omi teadmisi selle küsimuse suhtes väga süwendanud ja oleme teadmiste poolest rikkamaks saanud. Me ei tarwitse endid nüüd mitte enam ainult füsioloogide

uurimiste ega üksikute töösturite tähelepanekute peale toetada, kui me töötingimiste ja töö kestvuse (tööaja pikkuse) tagajärgede üle selgust tahame saada. Meil on nelja uurimislaukonna hoolsa töö wili käes ja meil on õigus seda tähtsaks pidada, sest seal töötasid lugupeetud asjatundjad, kellel piiramata abinõud ja aeg ning igasugused muud mõeldawad kergitused toeks olid.

1. Briti teaduste edendamise seltsi poolt nimetatud erikomisjoni uurimine w ä s i m u s e üle. See tuli — küsimuse peale majanduslikust seisukohast waadates — otsusele, et pikad tööpäewad töösaadust vähendawad, rohkem õnnetusi sündida lasewad, tööproduktis kõlbmata (wigadega) tööd rohkendawad ja ka tööliste sagedama puudumise läbi ettewõtjatele kahjulikud on. Härra Philipp Sargent Florence on seda uurimistööd Ameerikas jätkanud ning lõpusaadused raamatuna awaldanud, kus ühtlasi ka tema huwitawad uurimisiisid kirjeldatud on.¹⁾

2. Professor Stanley Kent Bristolis on „Home Office“ ülesandel sellesama aine uurimise juures füsioloogilisi juurdluswiisisid tarwitanud ja ka töowiljakuse seisukohast asja hinnanud. Tema on kindlaks teinud, et wäsimus töötegu vähendab (ilma et tööline ise seda paljudel juhtumistel teaks), sest et töökiirus väheneb ja wäsimusest tingitud seisakuajad, „puhkamise silmapilgud“, s. o. kadunud tööaeg — sagedamini korduwad.

Tööpäewa raamis on eraldi (lahus) hoida: wabriku poolt kindlaks määratud tööaeg; tegelik tööaeg, alates selle pilguga, kus tööline töökotta astub, ja lõpetades töökojast lahkumisega; t ö s i n e t ö ö a e g, s. o. see aeg, kus tööline tõe poolest tööd on teinud, maha arwates ettewalmistuse aeg ja puhates (seistes) kaduma läinud aeg.

Stanley Kent on kindlaks teinud, et wäsimus tösist tööaega seda enam lühendama sunnib, mida pikem tegelik tööaeg on ja et iga töötunni töö selle läbi väheneb.

Tööpäewa pikendamine, üleajatöö, öötöö, wara-hommiku-töö, igapäewaste puhkeaegade ja iganädalase rahupäewa ärawõtmine, puudulik toit: kõik see mõjub töötegu halwawalt. Mõnikord jääb töösaadus niisugustel tingimistel 12-tunnilise tööpäewa juures alla 8-tunnilise tööpäewa saadust.

¹⁾ Philipp S. Florence: Use of Factory Statistics in the Investigations of Industrial Fatigue, New-York, Longmans, Green 1918.

3. Inglise sõjamoona ministeeriumi poolt tööliste terwisolude uurimiseks nimetatud komisjon on wiis aastat selle küsimuse selgitamise kallal tööl olnud. Selle kokkuwõtted ja otsused on täpipealsed, selged, ning walgustawad mitmeid asju, mis senini segased olid, suure, kahtlemata selgusega.

Üle terve aasta on see komisjon tööaja pikkuse mõju wõrdlemisi muutumata tööliste salkade juures tähele pannud. Allpool awaldatud numbrid on niisuguse hoolsa tähelepaneku kokkuwõtte nelja tööliste salga juures, kelle tööaega lühendati.

Töö iselaad:	Töölised:	Töö kiirus:	Tööaja lühendus:	Nädala töösaak:
Wäsitaw töö	Mehed	Kiiruse suurendamine kergelt wõimalik	58,2 nädalatu tunni pealt 51,2 t. peale = 7 ⁰ / ₁₀ lühendatud	Kaswas 22 ⁰ / ₁₀
Wäsitaw töö	Naistöö- lised	Piiratud mää- ral wõimalik kiirendada	66,2 t. p. 45,6 t. peale = 20,6 ⁰ / ₁₀ lühendatud	Kaswas 9 ⁰ / ₁₀
Kerge töö	Naistöö- lised	$\frac{1}{5}$ tööaja wäl- tel wõimalik kiirendada	64,9 t. p. 48,1 t. peale = 16,8 ⁰ / ₁₀ lühendatud	Wähenes 1 ⁰ / ₁₀
Kerge töö	Noored töölised	Wõimata kiirendada	72,5 t. p. 54,5 t. peale = 18 ⁰ / ₁₀ lühendatud	Wähenes 3 ⁰ / ₁₀

Iseäralist tähelepanu wäärib wiimane punkt. Kuna töökiirus siin mitte töölisest ära ei ripu, sest et tööline ainult isetöötaja masina walwajaks on, ei ole 18% tööaja lühendamise enam kui ainult 3% töösaadust vähendanud. Iga tunni töösaadus on kaswanud ja ainult, et tööline lühendatud tööpäewa tõttu mitte enam nõnda palju (tõsist) tööaega kaotada („ära wiita“) ei tarwitsenud.

4. Ameerika Rahwusliku Maakaitse Nõukogu erikomisjon on Inglise komisjoni otsused omaks wõtnud. Kokkuwõetult on need järgmised:

Wäsimus vähendab töowiljakust; tööandja kulud tõusewad suuremaks, sest et töökiirus väheneb, sagedamini aega wiidetakse, rohkem õnnetusi ja wigadega (kõlbmata) töötükisid ette tuleb, töölised haiguste pärast töölt puuduwad ja

nende asemele waja on ajutisi abitöölisi palgata. Wäsimust wõib tagasi hoida:

1. puhkeaeegade sisseseadmise abil,
2. töö wahetuse läbi, kus ta liig ühekülgne on,
3. töö kiirust töölise liigutuste (Rythmus) kohaselt seades,
4. ilmaaegsete liigutuste tarbetuks tegemise läbi,
5. tööliste istete andmisega, mis nende suuruse kohasend on,
6. hea õhupuhastuse ja walgustuse abil tööruumides, tolmu ja suitsu ärahoidmise läbi, tööliste wärsket wett muretsedes, neile tarwitada andes puhkeruume, söögiruume, keha puhastamise ja pesemise ruume ning wäljakäigukohti laitmata korras hoides,
7. päewa- ja öötööd waheldades, kui wiimane möödapääsemata on,
8. tööpäewa lühendades,
9. üleajatööd ja tööd hommikul enne kella 8 ja õhtul peale kella 6 mitte teha lastes,
10. pühapäewarahu jättes,
11. hoolitsedes, et tööliised wäljaspool wabrikut mõnusates ja terwiseliselt heades tingimistes wõiksid elada,
12. hoolt kandes, et tööliste toitmisolud head, terwishoiu nõudmistele wästawad ning rohked oleksid ja et tööline mitte ilma söömata, s. o. tühja kõhuga tööle ei asuks.

Niisuguste tunnistuste kokkuwõttena loeme mainitud raamatus edasi:

„Lõppude lõpuks kinnitawad needki uurimised ja tähelepanekud sedasama, mis Ameerika Kongressi poolt walitud tööstuse komisjon peale nelja-aastast uurimistöo lõpetamist juba 1902 a. ütles:

„Tööstuse edenemine liigub kahtlemata kaswawa jõupingutuse liinil edasi. Seda silmas pidades on ainult üks abinõu olemas, millega me oma töötawa rahwa terwist hoida ja elu pikendada wõime, ja see on: tööaja lühendamine.

„Kus iganes tööaega lühendati, pandi sellele karmilt wastu ja kuulutati kõige halwemat ette. Aga juba lühikese aja järel wälkisid need, ja niihästi tööliised, kui ka tööandjad tunnustasid ühel meelel, et tööaja lühendamine kasulik uuendus oli.

„Kunagi ei ole tööaja lühendamine millegi maa wõistluswõimet maailmaturul nõrgestanud. Kust maa kaubad tänapäewal odawamad, sellega wõistluswõimsamad on, seal on kõige lühem tööpäew maksew.“

Tähendab: kõige wõistluswõimsamad, s. o. kõige paremad

ja kõige odavamad kaubad valmistatakse seal, kus tööpäew kõige lühem on. —

* * *

Saksamaalt teatab „*Holzarbeiter-Zeitung*“ (nr. 30 29. juulist 1922) puutööstusest ja näitab, et töösaadus 8-tunnilise tööpäewaga endisega võrreldes kaswanud on. Meie anname siin järgmistele näidetele ruumi:

Ühes Wormsi puukauba wabrikus kulus enne sõda ühe teatawa suure kapi valmistamiseks 31½ töötundi, kuna seesama töö nüüd 26 töötunniga walmis tehakse. Masinad ja sisseseade on endised. — Sealsamas on teine wabrik walge mööbli valmistamiseks. Seal parandati ja täiendati masinaid. Selle tõttu kaswas töösaadus seal kahekordseks, hoolimata sellest, et üheosa õppinud tööliste asemele õppimata, abijõud wõeti, mis täiendatud masinate juures wõimalikuks sai, enne aga wõimalik poleks olnud.

Ühest Saksi tooliwabrikust teatatakse, et seal 1914 53 nädala töötunniga 30 tooli ehk 8—9 teatawat sorti leentooli valmistati; nüüd valmistatakse 47 nädalatunniga just nõndasama 30 tooli, ehk 8—9 leentooli.

Weinheimi tooliwabrikust näidatakse üksikasjaliselt, et 8-tunnilise tööpäewaga mitte vähem ei valmistata, kui enne 9-tunnilisega. — Huwitaw on sõrdlus 1914 a. ja 1922 a. juunikuu tükitöö palga suhtes ühest Weinheimi põllutöomasina wabrikust. 16 mitmesuguse asja tükipalk oli 1914 a. 55 marka 15 penni; juunik. 1922 selle wastu — 453.85 penni, s. o. tükipalk oli 8,1 korda tõusnud. Aga 6 töölist, kelle tükitöö palgad võrrelda olid, teenisid 1914 a. keskelt läbi 66 penni tunnis, nüüd aga 25.86 penni, s. o. 39 korda rohkem kui enne sõda. See sõrdlus näitab iseäranis selgelt, kui wäga walmistus peab kaswanud olema.

Ühest Kölni mööbliwabrikust teatatakse, et seal — 40 tislari ja 8 masinatöölisega — 12 pesukapi walmistegemiseks 52 töötundi tarwitati, nüüd aga 46; 12 kapi peale kulus enne 132 tundi, nüüd 108 tundi; 24 Inglise woodi valmistamiseks kulus enne 106 tundi, nüüd tehakse need 90 tunniga walmis. Enne pidid 13 masinatöolist 40 tislari kõrwal töötama, nüüd teewad 8 masinatöolist selle töö ära, ilma et tislariid nende peale oodata tarwitaksid. Sellesarnast teatab leht ka paljust teistest wabrikutest.

Wäga huwitawaid teateid toob ka Saksa metallitöölise tööndusnõukogude ajakiri. Hansaliidu, s. o. ettewõtjate järelepärimised töowiljakuse suhtes on tööndusnõukogudele nagu

märguandmiseks olnud, nii et nad nüüd oma kogutud teateid 8-tunnilise tööpäewa suhtes awaldama hakkasid. Nagu igaüks allpool awaldatud arwudest näha wõib, on siin wäga tõsise töö ja tähelepanekutega tegemist.

M a n n h e i m i tööstuse ringkonnast kogutud tähelepanekud on järgmiselt wõrdluseks kõrwuti seatud:

Missugustel tingimistel näidatud töötegu sündis	Firmad	Wõrreldud tüki- palkade arw	Nende palkadega walmistatud töö- üksused 1912—1914	Nende palkadega walmistatud töö- üksused 1919—1922	Nüüdne töötegu suurem, kui en- nesõjaaegne töö- tegu 100 wõtta
Masinaid osalt wananenud; töönduse korraldus ja ühtlustamine puudulik	B. B. & Co.	150	15.000	17.135,68	114,83
Walmistusabinõud enamasti nagu nad sõja eelajast jäänud	H. L.	142	14.200	16.584,40	116,76
Nõndasama	L. Schw.(M.)	12	1.200	1.794,10	133,0
"	B.&Co.(N.W.)	60	6.000	8.148,40	135,80
"	B.&Co.(R.W.)	27	2.700	3.466,4	122,20
Ennesõjaaegne sisseade — ilma parandusteta	R.-W.	24	2.400	2.946,7	122,77
"	H.-W.	23	2.300	3.182,80	138,8
"	I.-V.	12	1.200	1.564,10	130,38
Tehniline sisseade enam kui puudulik	E. & Co.	11	1.100	1.383,67	125,78
Ei mingisuguseid parandusi peale 1914a. Tööstuse korraldus halb	M. & F.	10	1.000	1.345,40	134,54

Siin on wäga tähtis meeles pidada, et üheski tööstuses masinaid ega muid walmistusabinõusid parandatud ega täiendatud ei ole, ka korralduse suhtes ei ole sõjast saadik midagi parandatud. 8-tunnilise tööpäewa aegu olid siis töötingi-

mised halvemad kui enne sõda — masinad olid wananenud!

Wäga tähelepanemise wäärt on järgmised teated ühest rauawaltsimise wabrikust. Seal on 1914. a. 12-tunnilise töökihiga 31.000 kilo toorest rauda walmistatud, 1922 aga ainult 27.000 kilo. Aga enne sõda on tüki pealt maksetud, nüüd tunni palk. Enne sõda on wabrik kõige parema Böömi kiwisõega töötanud, nüüd aga Ruhri sõega, mis selleks otsarbeks wõrdlemata palju halvem on. Just süsi tunnistatakse töösaaduse wähenemises süüdlaseks. — Kruwiosakonnas walmistasid iga päew 22 pressi 10-tunnilise tööpäewaga 17.000 kilo kruwisid. 1922 walmistasid 25 pressi 8-tunnilise tööpäewaga 16.000 kilo. Enne sõda tehti siin osakonnas üleajatööd, nüüd — peale korrashoidmise tööde — mitte enam. N. n. pakiahjutöökojas — s. o. waltsimiswabriku kõrwalosakonnas — on töösaadus juba rahuaja kõrgusele tõusnud.

Niihästi waltsimiswabrikus, kui ka kruwiwalmistamise osakonnas jooksewad alles needsamad masinad, mis juba aastakümned enne sõda tööd tegid...

Sellest wõime näha, et töösaaduse rohkuse juures mitte ainult töö aeg tähtis ei ole, waid see oleneb kõigist walmistusteguritest.

Järgmised teated näitawad, kuidas töötegu Nürnbergi metallitööstuses 8-tunnilise tööpäewa tõttu on tõusnud:

	1914	1922
Walukoda:		
1 mootori kast (Gehäuse)	12½ tundi	10 tundi
Lihwimistöökoda:		ilma tehniliste parandusteta
95 jalgratta wabajooksu naba	10 tundi	80 tk. 8 tunniga
33 jalgratta tüürimisrauda	10 „	30 „ 8 „
900 „ sadula-alust . .	120 „	1700 tk. 96 tunniga
250 „ raami toru tõmbamiseks	10 tundi ilma tehniliste parandusteta	280—300 tükki 8 tunniga

Ka siin on tööwiljakuse kaswamine peale sõda wastuwaidlemata kindel.

L ü d e n s c h e i d i metallipressijate tööst (200 meest) järgmised näited:

	Enne sõda 10 tundi.	Pärast sõda 8 tundi.
Weekatlad, 20 cm. kaanega	35	45
Praepotid, 20 „ „	70	88
Lihapotid, 20 „ „	60	80
Taldrikud, 20 „ „	300	400
Kulbid, 10 „ „	200	260

Ka teiste asjade walmistamise juures seesama kaswamine.

Ühe suure Berliini elektri-liidu töönduste ühendatud nõukogu poolt toimepandud ja awaldatud juurdlemise lõpusaadused seisawad eelmiste näidetega täiesti kokkukõlas. Siin otsiti eriti need tööskonnad wälja, kus 1914 a. saadik mingisuguseid muudatusi ei ole ette wõetud. Ka siin wõis kindlasti näha, et sõja järelaja töösaadus sõja eelajaga wõrreldes kaswanud oli. Tuleb weel märkida, et selle elektri-liidu tööndustes 8-tunniline tööpäew piinlikult läbi wiiakse, üleajatööd ei tehta peaaegu sugugi.

Üksikute tööde suhtes weel järgmised näited:

1. Aparaatide wabrik. (Auto osad).

Missugune osa	Töölaad	Tüki arw	Tunnid	
			1918	1922
Gaasistaja 4	treimine	100	20	13
„ 0	„	100	15	10
„ 5	„	100	20	14
Bensiini düüsid	rewolwri pingil	2.000	34	23
„ „	puurimise masin	2.000	22	15½
„ „	lihwimine	2.000	22	15½
„ „	aukude puurim.	2.000	8	6

2. Aparaatide wabrik. (Mäekaewanduse tööriistad).

Tööriist	Töötunnid 1914	Töötunnid 1922
100 trawersi	41 tundi 25 min.	30 tundi 45 minutit
100 hoowa	11 „ 25 „	8 „ 53 „
100 nabatappi	22 „ 5 „	18 „ 43 „

Meie ruum ei luba rohkem näiteid siia paigutada. Neid on rohkesti. Igakord on nüüdne töösaadus suurem kui enne sõda.

Hirsch-Dunkeri metallitöölise ametiseltsi ajakiri „Regulator“ avaldas 21. okt. 1921 järgmise, väga huwitawa sündmuse Rasselsteini rauawabrikutest, nimelt walge pleki waltsimise osakonnast. Juba enne sõda tehti seal kolmes 8-tunnilises kihis tööd. Peale sõda hakati nelja kihiga à 6 tundi tööd tegema. 1914 aastaga võrreldes oli töösaadus oktoobrik. 1921:

6 tunni jooksul 9 töölisega ühel waltsikäigul 4.000 kilo.

Enne sõda:

8 tunni jooksul 6 töölisega ühel waltsikäigul 2.400 kilo.

Enne sõda langes iga töölise peale 8-tunnilisel töökihil 400 kilo, nüüd 6-tunnilisel töökihil ligi 444 kilo, ehk u. 10 protsenti iga töölise kohta enam. Juurekasw töökihi ja waltsikäigu kohta 400 kilo, terve päewa kohta 1.600 kilo! Ehk:

Enne sõda päewane tegu 3 töökihiga 7.200 kilo.

Praegu päewane tegu 4 töökihiga 16.000 kilo.

Rohkem-töö tuleb tööaja lühendamise ja selleläbi võimaldatud suurema arwu töölise arwele panna. Töölised peawad 6 tundi järgemööda nõnda pinewil töötama, et nad 8 tundi nõnda wälja ei peaks. Masinad ja tööriistad on endised, ainult töötamise wiis on teine ja töö tihedus suurema jõupingutuse läbi on suurem.

Saapatööstusest teatatakse järgmist, mis väga huwitaw teade on. Kingseppade keskliidu poolt on üles märgitud, et ühes tuttawas töönduses — 150 töölisega — juulikuus 1914, kus 54 tundi nädalas tööd tehti, nädalas 3.500—3.800 paari saapaid walmistati, s. o. 24,33 paari töölise kohta. Maikuu 1922 walmistasid 260 töölise 47 nädala töötunniga 5.000 paari, ehk 19,23 paari iga töölise kohta. Nagu me näeme: mitu paari vähem! Aga nüüdne töö on peenem. Sõja eelajal walmistati kolmas osa lihtsaid, lõhutud weisenahast, puutikku-

dega tallutatud saapaid, kuna niisuguseid nüüd ainult veel harukorral ja üsna väikesel arwul walmistatakse, sest et nüüd peaasjalikult läbiõmmeldud wise „boksna“ kaupa nõutakse, mille walmistamine rohkem ja hoolsamat tööd nõuab.

Ka pealishaha juurelõikamise töös nähtawale tulnud vähem-töö — nädalas u. 50 paari vähem kui enne — on seltsamal põhjusel arusaadaw: peale sõda nõutakse saabaste juures palju suuremat ilu, toredust, mis peaasjalikult saabaste säärtenaaha juures näha peab tulema. Pealishaha juurelõikaja peab nahatükkide walimise peale palju suuremat hoolt kulumata kui enne, mis seda suurem on, et nahk kaugeltki nõnda hea ei ole kui enne sõda: nüüdne pealsete nahk on palju armirikkam, kuna ta wärw palju plekilisem ja kiriwasem on. See nõuab aga juurelõikajalt hoopis rohkem ajakulu, halwemast nahast veel ilusamaid pealseid kokku lõigata, kui enne sõda hoopis paremast nahast. Wäga arusaadaw, et paaride arw sel kombel peab vähemaks jääma.

See aga näitab ka wäga selgesti, et töowiljakuse wähenemisel wäga mitmesugused põhjused wõiwad olla, mis kaugeltki tööpäewa lühendamise ühenduses ei tarwitse seista. — Meil tuleb aga meeles pidada, et niisugused asjaolud mitte ainult saapatööstuses mõjumas ei ole, waid paljudes teistes walmisainete tööstustes peeneneb töö iga päewaga ja nõuab tööliselt suuremat hoolt, suuremat oskust ja — rohkem aega.

Ka saapatööstuses on walmistus peale sõda, s. o. lühema tööpäewa juures kaswanud, kus töö ehk kauba laad endiseks on jäänud. Nõnda näit. walmistas üks wabrik 232 töölisega juulikuus 1914 3.800 paari, ehk 16,38 paari töölise kohta. Maikuus 1922 walmistas seesama wabrik 267 töölisega 7.600 paari, ehk 28,46 paari iga töölise kohta. 1914 oli 54-tunniline töö-nädal, nüüd 47-tunniline!

Kingseppade ametiühisuste keskliit korjas maikul 1922 60 suurema wabriku poolt teateid. Saadud kogupilt wastab nendele näidetele, mis siin awaldatud. — 90 protsenti nende töönduste töölistest teewad tükitööd.

Palju on sellest kirjutatud, et Saksa mäekaewanduste töö hoopis vähem saaki andwat, kui enne sõda. Ja see pannakse muidugi kähku lühendatud tööpäewa arwele. Sest nõnda on süüdlane hõlpsasti leitud ja — töösturitel on üks tunnistus rohkem, mis neid tööpäewa pikendamise wõitluses — nende arwates — hästi edasi awitab... Härrad Stinnes ja Thyssen, Saksamaa suuremad söekuningad, on sellele wäitele juba wäga

tungiwa kuju andnud: Saksamaa ei suuda heakstegemismaksude koormat kanda, kui tööpäewa mitte kaks tundi pikemaks ei muudeta ja kui töölised mitte need kaks lisatundi ilma tasuta ei tööta!

Asjatundjad, kes seisukorda erapooletult hindawad, kõnlewad aga teisiti.

Kus mäetöö peale sõda vähem wiljakas näib olevat, on sellel oma väga asjalikud põhjused olemas, ilma et lühem tööpäew süüdi oleks. Kus aga kõik töötingimised pärast sõda endiste sarnaseks on jäänud, seal on ka mäekaewanduste töösaak lühema tööpäewa tõttu kaswanud — hoolimata sellest, et praeguseaja tööline isiklikult hoopis halwemates tingimistes elab, mille tõttu tema tööjõud mitte sõja eelaja töölise tööjõuga wõrreldaw ei ole.

Mis aga Saksamaa mäekaewanduste töösaaki loomulikult vähemana peab paista laskma kui enne sõda, on järgmised asjaolud.

Kõige tööjõulisem ja töedoskajam meeskond jäi sõjawäljale, ehk tuli sealt koguni wõi pool-töowõimetuna tagasi. Selle asemele tõmmati tööjõudu, kes sõjawäljale ei kõlwanud ja kes töö-õskust mitte kaasa ei toonud. Nõnda on tööliste arw küll tõusnud, aga suuremast tööliste arwust hoolimata on töö jõe summa, nagu ka õskuse summa ometi vähem kui enne sõda. Wäga arusaadaw, et üleüldine töösaak — tööliste peade peale ära jaotades — vähem peab olema, kui see tugewamate ja õppinud tööliste juures oli! — Selle juure tulewad aga weel teised asjaolud, mis mitte vähem tähtsad pole.

Sõja ajal jäeti kõik kõrwalised ja ettewalmistamise tööd lohakile, katsuti aga wõimalikult süsi kätte saada. Käikude tugemise peale ei pandud tarwilikult rõhku, uute miinikäikude awamisest ei hoolitud, sest see oleks tööd ja kulu nõudnud, aga mitte otsekohe süsi andnud. Tehnilisi uuendusi ja täiendusi ei ole igalpool ega tarwilikul määral ette wõetud. Ja mis niisugustest töödest üleüldse tehtud on, on pärast sõda tehtud, näit. uutele miiniwäljadele üleminek, baggerite töölepanemine jne. Niisugune töö on paratamata tarwilik, kui kaewandusi üleüldse kasutada tahetakse. Aga see töö ei anna mitte otsekohe sütt... Need töölised, kes niisuguseid töid tegid, loeti aga teiste hulka, ja wäljatoodud süsi arwestati kõigi peale ühtlaselt. Wäga arusaadaw, et töowiljakus sel kombel wähenema näib! Aga see ei ole mitte weel kõik.

Üks suurematest wigadest, mis Saksa mäetööstuses läbi lasti, on see, et n. n. hauer'ite, s. o. töö juhtide, eesttõtajate

õpetamine unarule jäeti. Sõjas on u. 100.000 hauerit surma saanud. Nende aset täidawad nüüd puudulikult õppinud mehed. Kuna 3-kihiline töökord rohkem õppinud eestõtajaid nõuab, on neid aga weel vähem olemas, kui enne sõda kahe kihi aegu. Asjatundjad peawad just seda kõige mõjuwamaks tööwiljakuse langemise põhjuseks.

Et kolme 7-tunnilise töökihiga tööjõudu paremini kasutada võib ja et ka töösaadus sellega suurem peab olema, on hõlpsasti arusaadaw. Kuna kahe 10-tunnilise töökihi juures neli tundi päewa ja öö kohta täitsa kasutamata jääwad, on peale selle wastuwaidlemata kindel, et iga tööline 7 tundi kiiremal, s. o. suurema jõu ning hooga tööd teeb, kui 10 tundi. Kolme 7-tunnilise töökihiga on võimalik terwet päewa ja ööd tööks tarwitada ja selle tõttu tööliste arwu suurendada. Sellepärast ütlewad Paul Hertz ja Rich. Seidel¹⁾ wäga õieti:

„Walusad kogemused on õpetanud aru saama, et tööaega pikendada ei wõi ega tohi, kui tööwiljakus mitte hädaohtlikult kahju ei pea saama. Praeguste toitlusolude ja alatasa langewa palga ostujõu juures on 7 töötundi kõige rohkem, mis mäetöoliselt oodata võib. Iga tööaja pikendamine tähendaks töösaaduse wähenemist ja tooks Saksa rahwamajandusele suurt kahju.“

III.

8-tunnilise tööpäewa hindamine mõne Saksa töösturi poolt.

On üsna huwitaw, et ka Saksa töösturite seas mehi on, kes 8-tunnilise tööpäewa kasulikuks tunnistawad. Nõnda näit. Chemnitz'i linnawolinik, wabrikuomanik Burger, kes 12. apr. 1922 linnawolikogu koosolekul järgmist on ütelnud:

„Mõnigi etteheide 8-tunnilise tööpäewa kaitsjatele on ülekohtune. Nimelt ei ole mitte õige, et 8-tunniline tööpäew Saksa tööstuse wähenenud saaduse juures süüdi olla. Mina wõin kinnitada, et 8-tunniline tööpäew minu juhatuse all töötawas ettewõttes töösaadust mitte ei wähendanud. Ma ütlen Teile ka põhjused. Esiteks: Tükitöö. Mina hoidsin oma wisadusega ka peale rewolutsiooni tükitööst kinni, mis meil juba 30 aastat pruugiks on. Meie juures arwatakse tükitöö palk selle järele, kui palju tundi rahuajal teatawa töö wal-

¹⁾ Arbeitszeit, Arbeitslohn u. Arbeitsleistung. Berlin, Gewerkschaftsbund, 1922.

mistamiseks tarwis on olnud. Nüüd tuleb aga sageli nii, et töö, mis rahuajal 100 tundi on nõudnud, 8 tunniga valmis saab. Töölise teenistus suureneb, see paistab silma ja sunnib ajaga targu talitama. Tööline tuleb punkt kell 7 tööle ja töötab kella 12-ni wahetpidamata; nõndasama algab ta punkt kell 2 uuesti ning töötab kella 5-ni. Selles seisab tükitöö hea.

„Teine, nõndasama tähtis punkt on tööaja otstarbekohane jaotamine. Meie tööliste ja ametnikkude lõuna-aeg on kaks tundi.

„Kaheksa tundi järgemööda töötada ei kõlba, sest see on liig wäsitaw. Minu enese äratundmise järele on 5 tundi äärmine piir, mis inimene ilma wäga suure wäsimuseta teha wõib. Tükitöö ja otstarbekohane tööaja jaotus on wõimaldanud, et töösaak meie wabrikus nüüd läbistikku 15 protsenti suurem on kui enne sõda — s. o. tunni peale rehken-dades. Aga mitmes kohas on töösaak 30—40 protsenti wähe-maks jäänud, kus 8-tunnilise tööpäewaga ilma lõunawaheajata läbi töötatakse.

„Mina olen juba waremaltki ütelnud, et ma mitte tingimata 8-tunnilise tööpäewa wastane ei ole, mina olen niisuguse töö-aja poolt, mis terwislikult ja majanduslikult kõige kasulik on. Kui aga 8-tunniline tööaeg peen-mehaanika töökodades kõige kasulik on, siis oleks ometi rahwamajandus-likult meeletu 9 tundi tööd teha, kuna sellega wõimata on töösaaki suurendada. — Aga eri-wabriku heade tagajärgede peale toetades ei wõi ometi mitte igal pool seda niisamasuguste tagajärgedega teha.“

Härra Burger on wanameelne mees ja tema awaldustest kõlab selgesti, et ta mitte tõsine 8-tunnilise tööpäewa sõber ei ole. Ta eeldab nimelt, et sellega teistes tööndustes kahju wõib saada. Aga tähtis on see osa, kus ta asjatu djana oma tööndusest kõneleb.

Ühe kaubamaja omanik, Willy Cohn, kirjutab „Vorwärtsis“ 8-tunnilise tööpäewa üle kaubanduses:

„Peale sõja lõppu oli tarbeainete nälg nõnda üleüldine, et küsiti, kas on kaubamajadel wõimalik 8-tunnilise tööpäewaga, kell 6 uksi kinni pannes, rahwa nõudmisi rahuldada. Täna wõime kinnitada, et see kartus üsna põhjata oli. Eriti kaubanduses, niihästi wäikeselt kui ka suurelt müüjate juures oldakse 8-tunnilise tööpäewaga hästi rahul. Ostjad, olgu isetarwitajad wõi jällemüüjad, said sellega hõlpsasti hakkama, oma ostu-talitusi äride kinnipaneku ajaks lõpetada. Oldi sellega harju-

nud, et 8-tunnilise äriajaga rehkendada tuleb, arenes ärielu just nõndasama, nagu enne 9- või 10-tunnilise päewa aegu. Seda tõsiasja tunnistawad paljud kaubamajade tegelased tagasihoidmata õigeks. Kui me küsime, kuidas seda seletada, siis tarwitseme ainult nende terwete ja tugewate ning töö-rõõmsate müüjate peale näidata, kes 8-tunnilise tööpäewa kaswatatud on, keda elu looduses ja tegutsedes waimliste asjadega tublideks töötajateks on arendanud — mitte ärimeeste kahjuks.“

Portselanitööstuse suhtes kirjutab selle tööstuse ettewõtjate ajakiri „K e r a m o s“ (nr. 3, 1922):

„Üleüldises ulatuses ja mis eriti wiimase aja töowiljakusse puutub, wõime kinnitada, et töö tihedus tõusnud on. Nüüdne töösaadus tarwitusel olewa tööajaga on igatahes suurem, kui enne sõda ja sõjaaegu sellesama ajaga.“

Tööliste ajaleht „D i e A m e i s e“ (Sipelgas) toob näiteid, et töowiljakus 47- ja 48-tunnilise tönädalaga endise ajaga, s. o. 57-tunnilise tönädalaga wõrreldes kuni 70 protsenti on tõusnud.

Me wõiksimme seda tunnistuste rida pikendada, aga me peame ruumiga kokkuhoidlikud olema. Kuid selle, mis H e r t z ja S e i d e l Saksa tööstuse suhtes kokkuwõttes ütlesid, paigutame ometi weel siia. Nemad ütlesid:

„Nende tunnistuste peale toetades, mis me siin oleme awaldanud, olgugi et see materjal weel täielik ei ole, mis aga siiski juba õige paljukülgne on —, wõime julgesti rõhutada, et 8-tunnilise tööpäewa tagajärjed töowiljakuse vähendamise suunas — kus see teiste põhjuste kõrwal töösaaki vähendada wõis — juba ära on wõidetud ja et nüüd juba kindlasti töowiljakuse tõusust kõneleda wõib, niipalju kui üleüldse wõimalik on, tööjõudu pingutada, s. o. töölikonna tahtmist ja wõimist töowiljakuse tõstmise suunas rakkesse panna. Eriti paistab see silma, kui endist nädalatöö saadust nüüdsega wõrrelda. See on sagedasti nimelt juba suurem, kui enne 56 nädalatunni ja isegi weel pikema tööajaga walmistati. Wõib olla, et see, mis nüüd enam walmistatakse, just tööpäewa lühendamise arwele tuleb panna. Kui ainult ka ette wõtjad omalt poolt kõik oleksid teinud, mis töowiljakuse tõstmiseks wõimalik teha on ja kui wõimalik oleks ka kõiki teisi takistusi ära wõita, mis töowiljakuse tõusul ja majandusliste jõudude awaral arenemisel kammitsaks jalus on, siis oleks waewalt asja nuriseda ja kaewata, et 8-tunniline tööpäew Saksa rahwamajandusele kahjulik olla.“

IV.

Lõpusõna kokkuwõttena.

Kokkuwõttes wõime ütelda:

1. Töölisklass oskas ja suutis — oma organiseeritud jõudu hästi kasutades — rewolutsiooni silmapilgul seisukorda tööpäewa lühendamise suunas nõnda tagajärjerikkalt kasutada, et 8-tunniline tööpäew wõidurikkalt edasi jõudis.

2. Nagu juba enne sõda 8-tunnilise tööpäewaga ka töösaaduse kaswamise suhtes häid tagajärgi saawutati, nõnda ka pärast sõda, mis seda silmapaistwam on, et muutunud poliitilised ning majanduslikud wahekorrad töölisklassi elu- ning töötingimisi niihästi hingeliselt kui ka aineliselt sedawõrd halwendasid, et töösaaduse kaswamise peale põhjendatud lootusi ei wõinud olla. Seda suurema üllatusega wõib aga nüüd selle peale näidata, et 8-tunniline tööpäew ka niisuguste halbade tingimiste juures töowiljakuse kaswamist wõimaldas. Kui töötingimised mitte nii halwad ei oleks, siis oleks töowiljakuse tõus lühendatud tööpäewa tõttu kahtlemata veel märksa suurem.

3. Lühendatud tööpäewaga saawutatud häid tagajärgi silmas pidades tohime küll loota, et 8-tunnilise tööpäewa wastaste uus sõjakäik nende kaotusega lõpeb. Sest 8-tunnilise tööpäewa alus on peale sõda kindlamaks saanud, kui see kunagi enne oli. Tema sõprade ning kaitsjate hulk kaswab — kõigest hoolimata — niihästi teadlaste ning riigimeeste, kui ka töösturite eneste ridades, mis tööliste wõitlusele toeks on.

Ainult suure wiletsuse ja nälja puhul, mis tööliste wõitlusjõudu nõrgendaks, wõiks wastaste ebatarkus ülekaalu oma poole saada.

4. Aga ka kõige julgemad eeldamised ja kõige paremad lootused wõiksid petta, kui töölised asja wastu tuimaks jääksid ja mitte enam tarwilikuks ei peaks 8-tunnilise tööpäewa kaitseks wõitluswalmis olla.

8-tunnilise tööpäewa wõidu pant on: töölisklassi tugewus ja tarbekorral wõitluseks walmisolemine.

Sisu.

	Lhk.
Eessõna	3
A. Tööpäewa lühendamise tähtsus.	
I. Sissejuhatus	5
II. Tööaja pikkus enne ja nüüd	7
III. Wastapidi kasud	10
IV. Tööaja lühendamine — paratamata wajadus	20
a. Sotsioloogilised põhjused	20
b. Terwislikud põhjused	32
V. Tööaja lühendamise wõimalus.	39
VI. Kokkuwõte	59
B. Tööaja lühendamise wõitluskäik enne maailma sõda.	
I. Seaduslik tööpäew	61
II. Saksamaa tööaja lühendamise seadused	65
III. Rahwuswaheline töölisteliit ja normaalne tööpäew	72
IV. Sotsialdemokraatlik partei tööaja lühendamise wõitluses.	75
V. Ametiühisuste wõitlus tööaja lühendamise suhtes	80
a. Üleüldised sihtjooned.	80
b. Sihid ja saawutused	83
VI. Seisukorra ülewaade enne maailma sõda.	100
C. Tööpäewa lühendamise wõidukäik peale maailmasõda.	
I. 8-tunniline tööpäew sammub edasi	109
a. Sõja-aegsed sammud	111
b. Tööaja seadused ja wõitlus 8-tunnilise tööpäewa ka- suks pärast sõda	115
c. 8-tunniline tööpäew Eestis.	128
II. Tööwiljakus 8-tunnilise tööpäewaga pärast sõda	133
III. 8-tunnilise tööpäewa hindamine mõne Saksa töösturi poolt	147
IV. Lõpusõna kokkuwõttena	150

A

4234